

Sosiaalinen tuki toimijuuden mahdollistajana työuran loppuvaiheessa irtisanotuksi tulleiden tarinoissa

Hilja Evelina Jokela
Pro Gradu-tutkielma
Sosiaalityö
Kevät 2022

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Sosiaalinen tuki toimijuuden mahdollistajana työuran loppuvaiheessa irtisanotuksi tulleiden tarinoissa

Hilja Evelina Jokela

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

83 sivua + 1 liite

2022

Tiivistelmä:

Tutkielmani kuvaa pitkän työuran jälkeen irtisanotuksi tulleiden kokemuksia saamastaan sosiaalisesta tuesta sekä tarkastelee, millaista toimijuutta tarinoiden käännekohtiin kytkeytyvät sosiaaliset tukirakenteet mahdollistavat. Tutkielman aineistona on kirjoituskilpailun tekstit, joissa irtisanotut ovat kuvanneet omakohtaisesti irtisanomiskokemusta ja sen seurauksista elämässään. Tutkimus on laadullinen tutkimus, jonka metodologisena lähtökohtana on narratiivinen lähestymistapa. Kuvaan toimijuuden käsitteen avulla, millaista toimijuutta sosiaalinen tuki mahdollistaa työuran loppuvaiheessa irtisanotuksi tulleiden tarinoissa. Toimijuuden käsite kytkeytyy tutkielmassani toimijuuden mahdollisuuteen sekä toimijuutta tukeviin tai rajoittaviin resursseihin.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa ryhmittelen aineistoa hyödyntäen Esko Kumpusalon (1991) sosiaalisen tuen luokittelua, jakaen tukimuodot aineelliseen tukeen, toiminnalliseen ja tiedolliseen tukeen sekä emotionaaliseen tukeen. Analyysi osoittaa, kuinka irtisanotuksi joutuminen vaikuttaa moniulotteisesti ja kokonaisvaltaisesti irtisanotun identiteettiin, tuloihin, sosiaalisiin suhteisiin ja hyvinvointiin synnyttäen erilaisia sosiaalisen tuen tarpeita. Tiedollinen ja toiminnallinen sosiaalinen tuki näyttäytyi toimijuutta vahvistavana, mikäli tarjottu tuki ja irtisanotun tuen tarve kohtasivat yhteisymmärryksessä ja irtisanottu koki tulleensa autetuksi. Mikäli tarjotun tuen ja irtisanotun tuen tarpeen välillä ilmeni ristiriitaa, näyttäytyi tuki rajoittavana ja toimijuutta kaventavana. Perheen ja läheisten tarjoama emotionaalinen tuki näyttäytyi merkittävimpana ja välttämättömänä tuen muotona irtisanomisesta selviytymisessä.

Analyysin jälkimmäisessä osassa loin juonianalyysin avulla tyyppitarinoita, joiden kautta tarkastelin, millaista toimijuutta tarinoiden käännekohtiin kytkeytyvät sosiaaliset tukirakenteet mahdollistavat. Vilma Hännisen (1999) jaottelun mukaisesti tarinatyypeiksi valikoitui sankaritarina, tragedia, komedia ja rikostarina. Arkiajattelua hallitsevan ennakko-oletuksen mukaisesti tragediatarina näyttäytyi hallitsevana tarinatyyppinä. Tragediatarinassa puutteellinen sosiaalinen tuki näyttäytyy kaventuneena toimijuutena, jossa irtisanottu ei pääse rakentamaan identiteettiä uudelleen haastavan elämäntilanteen jälkeen. Riittävällä, oikea-aikaisella ja irtisanotun tarvetta vastaavalla sosiaalisella tuella voi olla mahdollista vähentää tragediatarinan kaltaisia kohtaloita ja tukea irtisanottua eteenpäin kohti omannäköistä elämää ja ratkaisuja.

Avainsanat:

Sosiaalityö, irtisanominen, työttömyys, sosiaalinen tuki, toimijuus, juonianalyysi

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	4
2 IRTISANOTUKSI TULEMINEN TYÖURAN LOPPUVAIHEESSA.....	6
2.1 Työttömyys työuran loppuvaiheessa	6
2.2 Työidentiteetti identiteetin osa-alueena.....	9
2.3 Sosiaalisen tuen merkitys irtisanotulle	13
2.4 Toimijuuden määrittelyä	16
2.5 Aikaisempi irtisanomistutkimus.....	20
3 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET JA MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT	25
3.1 Tutkimustehtävä ja sen metodologinen paikantaminen	25
3.2 Aineistona kirjoituskilpailun tekstit	29
3.3 Eettiset kysymykset.....	31
3.4 Aineiston analyysi	33
4 SOSIAALINEN TUKI TOIMIJUUDEN RAKENTAJANA.....	36
4.1 Taloudellinen huoli toimijuuden rajoittajana	36
4.2 Tiedollisen ja toiminnallisen tuen vaikutukset irtisanotun toimijuuteen.....	43
4.3 Emotionaalinen tuki toimijuuden vahvistajana	54
5 IRTISANOMISESTA SELVIYTYMINEN TYYPPIKARINOINA	62
5.1 Tarinoiden juonenkäänteet julkisena mallitarinana.....	62
5.2 Kimmo kiittää uuteen työelämään.....	67
5.3 Mauno löytää uuden työidentiteetin	68
5.4 Helvi vapautuu työidentiteetistään	70
5.5 Olavin oheneva toimijuus työelämässä	72
6 POHDINTA.....	74
LÄHTEET	79
LIITTEET	83

1 JOHDANTO

Tutkielmani tarkastelee työuran loppuvaiheessa irtisanotuksi tulleiden kokemuksia työttömäksi jäämisestä. Kiinnostukseni ajankohtaiseen aiheeseen heräsi, kun Stora Enso ilmoitti keväällä 2021 sulkevansa Kemin Veitsiluodon paperitehtaan. Lopettamispäätös tarkoitti noin 550 työntekijän irtisanomista. Suorien vaikutusten lisäksi joukkoirtisanomisen välilliset vaikutukset kotiseutuni työllisyyteen ja hyvinvointiin ovat huomattavat. Aiheen valinta on perusteltua myös tiedontuotannon näkökulmasta, sillä suomalaista irtisanomistutkimusta on tehty erityisesti lama-aikaan 1990-luvulla, mutta tuorempi tutkimus on aiheesta vähäistä ja pääosin ulkomaista.

Olen valinnut tutkielmani kohderyhmäksi pitkän työuran loppuvaiheessa irtisanotuksi tulleet, jolloin huomio keskittyy työuran loppuvaiheessa oleviin ihmisiin ja näin ollen tutkielmani koskettaa ikääntyvien kokemuksia. Rajauksen taustalla on ajatus, että tietyn ikäiset ihmiset jakavat jotakin samoja kokemuksia, jotka auttavat ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä (Julkunen 2007, 51). Ikä on tutkielmassani tekninen väline, joka auttaa tavoittamaan yhteisen kokemusmaailman. Pitkittynyt työttömyysjakso työuran loppuvaiheessa voi johtaa enenaikaisesti työvoiman ulkopuolelle. Irtisanotuksi tuleminen on tapahtuma, joka katkaisee elämän vakiintuneen kulun. Tämän välivaiheen jälkeen tilanne tasoittuu ja ratkeaa tavalla tai toisella, jonka jälkeen elämänmuutos tulee osaksi ihmisen elämäntarinaa. Irtisanomisen tuomaa elämänmuutosta ja siihen kytkeytyvää tapahtumien kulkua voidaan tarkastella tarinanäkökulmasta, jolloin tarkastelu kohdistuu tarinan päähenkilön tuottamiin juonenkäänteisiin. (Hänninen 1999, 93.)

Työn merkitys ei rajoitu vain toimeentuloon, vaan se myös rakenteistaa ajankäyttöä ja sosiaalisia kontakteja, liittyy yksilön yhteisön päämääriin, on säännöllistä toimintaa sekä statuksen ja identiteetin lähde (Elonen, Niemelä & Saloniemi 2017, 280–281). Irtisanotuksi tulemisella on monia erilaisia vaikutuksia yksilön identiteettiin, työllisyyteen, tuloihin, sosiaalisiin suhteisiin ja hyvinvointiin. Työpaikan menettäminen pitkän työuran jälkeen voi synnyttää erilaisia sosiaalisen tuen tarpeita. Sosiaalinen tuki voi laadustaan riippuen näyttäytyä joko yksilön toimijuutta heikentävää tai sitä vahvistavaa (Hokkanen 2014, 67).

Tutkielman tarkoituksena on tarkastella pitkän työuran tehneiden kokemuksia irtisanotuksi tulemisesta. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka metodologisena lähtökohtana on narratiivinen lähestymistapa. Narratiiviselle lähestymistavalle ominaista on kiinnostus ihmisten ainutkertaiseen tapaan kokea, ajatella ja toimia (Vilkkä 2015, 146). Narratiivisen lähestymistavan taustalla vaikuttaa konstruktionistista tietokäsitys, jonka mukaan sosiaalinen todellisuutemme rakentuu sosiaalisessa ja kielellisessä vuorovaikutuksessa (Heikkinen 2018, 143–144).

Tutkin työ ja työttömyys -aiheisen kirjoituskilpailun tekstien avulla sitä, miten pitkän työuran jälkeen irtisanotuksi tulleet kuvaavat kokemuksiaan. Etsin narratiivisen juonianalyysin kautta tarinoiden käännekohtia sekä kokemuksia sosiaalisista tukirakenteista, joita pitkän työuran jälkeen irtisanotuksi tulleet kuvaavat. Kuvaan toimijuuden käsitteen avulla sitä, millaista toimijuutta sosiaalinen tuki mahdollistaa työuran loppuvaiheessa irtisanotuksi tulleiden tarinoissa. Näin ollen toimijuuden käsite kytkeytyy tutkielmassani toimijuuden mahdollisuuteen sekä toimijuutta tukeviin tai rajoittaviin resursseihin. Tutkimuskysymykseni on: *Miten pitkän työuran jälkeen irtisanotuksi tullut kuvaa saamaansa sosiaalista tukea ja millaista toimijuutta tarinoiden käännekohtiin kytkeytyvät sosiaaliset tukirakenteet mahdollistavat?*

Tutkielmani toisessa luvussa esittelen aihepiiriin kytkeytyvää teoreettista viitekehystä, aikaisempaa irtisanomistutkimusta sekä määrittelen tutkielmani kannalta keskeisiä käsitteitä. Kolmannessa luvussa käsittelen tutkielman toteuttamista ja perustelen metodologisia valintojani. Luvut neljä ja viisi ovat tutkielmani vastauslukuja, joissa esittelen tutkielmani keskeisimpiä johtopäätöksiä ja tutkimustuloksia. Luvussa 4 vastaan tutkimuskysymykseni ensimmäiseen osaan, eli miten pitkän työuran jälkeen irtisanotuksi tulleet kuvaavat saamaansa sosiaalista tukea. Luvussa 5 tarkastelen luomieni tyyppitarinoiden avulla, millaista toimijuutta tarinoiden käännekohtiin kytkeytyvät sosiaaliset tukirakenteet mahdollistavat. Viimeisessä luvussa kertaan tutkimukseni päätulokset ja oppimisprosessini sekä tuon esiin mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

2 IRTISANOTUKSI TULEMINEN TYÖURAN LOPPUVAIHEESSA

2.1 Työttömyys työuran loppuvaiheessa

Irtisanotuksi tulemisen kokemukseen vaikuttavat niin ihmisen yksilöllinen elämäntilanne, kuin yhteiskunnallinenkin tilanne. Keskeistä on se, millaisen merkityksen irtisanottu itse kokemukselleen antaa. Taloudellisten menetyksien lisäksi irtisanotuksi tulemisesta seuraa muutoksia myös elämän sisällöllisiin tekijöihin. Sisällölliset menetykset ovat erityisen koskettavia silloin, kun irtisanottu on kokenut työn mielekkäänä ja merkityksellisenä. Usein irtisanomisen merkityksiä tulkitaan niin, että irtisanomisen vaikutuksen nähdään vastakkaisina työn merkityksille, eli työllisyyteen liitetään positiivisia mielikuvia, kun taas työttömyys nähdään yksin negatiivisena elämäntilanteena. Oletuksena on, että työllä on myönteisiä vaikutuksia ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin, kun taas työttömyys on uhka ihmisen terveydelle. (Silvennoinen 2007, 100.)

Myös irtisanomistutkimuksen korostavat, että työpaikan menettäminen on aina yksilölle riskitilanne. Työttömäksi jääminen ja siihen sisältyvät riskit voivat tarkoittaa esimerkiksi työttömyyden pitkittymistä ja uudelleentyöllistymisen ongelmia tai tulotason menettämistä ja taloudellisia vaikeuksia. Lisäksi työttömyys etenkin pitkittyessään voi aiheuttaa kielteisiä vaikutuksia yksilön terveyteen, hyvinvointiin ja perhe-elämään. Työttömyyteen ja sen tuomiin riskeihin vaikuttavat yhteiskunnalliset, yksilölliset sekä alueelliset tekijät. (Jolkkonen, Koistinen & Kurvinen 2012, 101.) Työttömyyden on havaittu lisäävän psyykkistä ja psykosomaattista oireilua etenkin naisilla. Tämä ei tarkoita, että naiset kokisivat psyykkisiä oireita miehiä enemmän, sillä naiset kertovat tunteistaan miehiä useammin. (Ahola 1996, 149–179.)

Irtisanotuksi joutumisesta kärsivät erityisesti he, joiden identiteetille ja hyvinvoinnille työllä on ollut suuri merkitys. Myös puutteelliset tukiverkostot, yksinäisyys ja vähäinen sosiaalinen tuki heikentävät irtisanotuksi joutuneen selviytymistä. Toisaalta irtisanotuksi tuleminen voi tuoda myös myönteisiä vaikutuksia ihmisen hyvinvoinnille, kuten esimerkiksi silloin, jos työ on ollut kovin raskasta ja kuormittavaa. Tällöin työttömyyden tuoma lisääntynyt vapaa-aika voi tuoda elämään mielekästä sisältöä. Irtisanomisesta selviytymistä edistääkin se, että

ihmisellä on mahdollisuuksia toteuttaa tavoitteitaan työttömyydestään huolimatta. (Silvennoinen 2007, 100.)

Ikääntyvä ja työtön ovat sopimuksenvaraisia käsitteitä, joilla viitataan henkilön työmarkkina-asemaan ja kronologiseen ikään. Tilastollisen määritelmän mukaan työttömällä tarkoitetaan henkilöä, joka työnhausta huolimatta on työtä vailla, eikä ole ollut palkkatyössä tai tehnyt työtä yrittäjänä. Tilastokeskuksen raportin mukaan Suomessa oli marraskuun 2021 lopussa 252 700 työtöntä, mikä on 61 800 vähemmän kuin vuotta aikaisemmin. (Tilastokeskus 2021.) Yleisimmin Suomalaisessa keskustelussa ikääntyvällä työntekijällä tarkoitetaan 45–54-vuotiasta työntekijää ja ikääntyneellä yli 55-vuotiasta. Määritelmän taustalla vaikuttavat iän tuomat keskimääräiset vaikutukset työntekijän terveydentilaan. Yksilölliset erot iän ja työkyvyn välillä ovat hyvin suuria, eikä näin ollen iän ja terveydentilan välillä ole suoraa yhteyttä. (Viitasalo, 2015, 20.) Iän ja ikääntymisen määrittäminen on aina sidoksissa siihen kulttuuriin ja yhteiskuntaan, jossa ikää määritellään (Julkunen 2007, 57). Työelämässä esiintyvän rakenteellisen ikäsyrjinnän seurauksena ikääntyvällä työntekijällä on erityinen riski joutua syrjäytetyksi työelämästä. Ikäsyrjinnän kokemukset koskettavat etenkin korkeakoulutettuja naisia. Äärimmillään ikäsyrjintä voi heikentää ikääntyvän irtisanotun hyvinvointia sekä vaikeuttaa uuden työn löytymistä ja lopulta johtaa enneaikaisesti työmarkkinoiden ulkopuolelle. (Viitasalo 2015, 32, 55, 59.)

Irtisanotuksi joutuminen työuran loppuvaiheeseen heikentää uudelleen työllistymisen mahdollisuuksia. Böckerman, Skedinger & Uusitalon (2018) mukaan Suomessa ikääntyneet työntekijät joutuvat herkemmin irtisanotuiksi työvoiman vähennyksissä kuin esimerkiksi Ruotsissa, jossa ikääntyneitä työntekijöillä on parempi irtisanomissuoja. Uudelleen työllistymisen vaikeudet lisäävät riskiä sille, että työttömyys pitkittyy. Jolkkonen ym. (2018) tutkimuksen mukaan joukkoirtisanomistilanteiden hoitamiseen kohdennutetut elinkeino- ja työvoimapolitiittiset toimenpiteet eivät ole auttaneet vanhempien työntekijöiden uudelleen työllistymistä, vaan he ovat siirtyneet enneaikaisesti työmarkkinoiden ulkopuolelle. Irtisanotun näkökulmasta eläkkeelle siirtymisessä ei ole aina kyse vapaaehtoisesta valinnasta, vaan olosuhteiden pakosta. (Mt., 2018, 478.)

Ikääntyneen työllistymisen taustalla katsotaan vaikuttavan sekä yhteiskunnan rakenteellisia syytekijöitä, kuten poliittisia ja taloudellisia osatekijöitä sekä yksilötasoisia tekijöitä. Työttömyyteen vaikuttavat esimerkiksi talouden suhdannevaihtelut, eli se kuinka paljon avoimia työpaikkoja kulloinkin on. Työmarkkinat ovat olleet suuressa muutoksessa viime vuosikymmeninä. Suurimpia murroksen taustalla vaikuttaneita kansainvälisiä trendejä ovat globalisaatio, digitalisaatio ja kaupungistuminen. Teknologian nopean kehityksen myötä monia ammatteja on vähentynyt tai kadonnut kokonaan. Lisäksi globalisaation myötä kansainvälinen kilpailu on tuonut työmarkkinoille yhä kovenevia vaateita työn ja tuotannon tehokkuudesta. (Jolkkonen ym. 2018, 471–472.) Niin ammattien katoaminen, kuin muutkin työelämän muutokset, sekä tehokkuusvaatimusten kasvu voivat vaikeuttaa erityisesti työuran loppuvaiheessa irtisanottujen työmarkkinatilannetta.

Työelämän koventunut kilpailu ja työelämän muutos näyttäytyy työntekijän näkökulmasta irtisanomisherkkyyden kasvuna ja työttömyyden lisääntymisenä sekä katkonaisina ja osaisina työsuhteina. Työelämän muutoksen kokonaisuutta ei ole yksinkertaista hahmottaa tai määritellä. Murroksesta on käytetty termiä ”uusi työ” tai ”uusi kapitalismi”. Jatkuvat muutokset organisaatiossa saattavat koetella työntekijöiden voimavaroja ja muutos voi herättää vastarintaa tai pelkoa. Useissa mielikuvissa etenkin työuran loppuvaiheessa olevat työntekijät suhtautuvat muutoksiin muita kriittisemmin. (Julkunen 2007, 19–20, 30.)

Arja Jolkkonen, Pertti Koistinen & Arja Kurvinen (2010) ovat tutkineet irtisanomisen uhan kohteeksi joutuneiden uudelleen työllistymistä ja sitä ennustavia tekijöitä. Tutkimuksen mukaan irtisanotuksi joutumisen jälkeinen uudelleen työllistyminen, koulutukseen lähteminen ja työttömyysriski olivat sosiaalisesti valikoivia prosesseja, joissa irtisanotun ikä, sukupuoli, ammattiasema ja työsuhteen kesto ovat keskeisimpiä selittäviä tekijöitä. Tutkimuksen mukaan korkea ikä vaikeuttaa uudelleen työllistymistä ja nuoremmat työllistyvät uudelleen yli 40-vuotiaita irtisanottuja todennäköisemmin. Yli 50 vuoden ikä lisäsi merkittävästi riskiä sille, että työttömyys pitkittyi. Koulutus edistää irtisanomisen jälkeistä työllistymistä niin, että paremmin koulutetut työllistyvät vähemmän koulutettuja helpommin. Pitkä työura samassa yrityksessä vaikuttaa epäsuotuisasti uudelleen työllistymiseen, sillä yksipuolinen ja vaikeasti muualle siirrettävä ammattitaito vaikeuttaa uudelleen työllistymistä. Toimihenkilöasemassa olleet työllistyivät uudelleen muita ammattiasemia todennäköisemmin. Valmius

muuttaa toiselle paikkakunnalle edistää uudelleen työllistymistä. Omistusasunto ja perhe vähentävät muuttohalukkuutta ja ovat siten epäsuotuisia asioita uudelleen työllistymisen kannalta. Yksilöllisten tekijöiden lisäksi työttömyyden keston vaikuttaa myös institutionaaliset tekijät, kuten työttömyysturva ja varhaiseläkemahdollisuudet. Ikääntyvälle työttömälle tarjotut räätälöidyt ratkaisut eläkkeelle siirtymiseen voivat vähentää kiinnostusta uuden uran etsimiseen. (Mt., 2–114.)

Pitkittynyt työttömyysjakso työuran loppuvaiheessa voi johtaa ennenaikaisesti työvoiman ulkopuolelle. Pitkittynyt työttömyys on yhteydessä erilaisiin sosiaalisiin, taloudellisiin ja terveydellisiin ongelmiin. Pitkittyneen työttömyyden on tutkimuksissa todettu vaikuttavan negatiivisesti terveyteen ja hyvinvointiin. Työttömät kokevat työkykynsä heikommaksi kuin työssä olevat sekä työn ruumiillisten että henkisten vaatimusten kannalta. Toisaalta taas huonompi terveys vaikeuttaa entisestään työn saamista, jolloin pitkittyneestä työttömyydestä syntyy itseään vahvistava kierre. (Saikku 2018, 29.) Pitkittyneen työttömyyden taustalla onkin usein terveydellisistä syistä johtuvaa vajaakuntoisuutta. Työkyvyn lisäksi hyvinvointieroja työttömien ja työssä olevien välillä on todettu olevan muun muassa terveydessä ja toimeentulossa. Lisäksi työttömät kokevat usein elämänlaatunsa työssä olevia heikommaksi ja kärsivät useammin masennuksesta ja yksinäisyydestä. Koettujen hyvinvointierojen taustalla vaikuttavat niin yksilölliset, kuin rakenteelliset tekijät. Esimerkiksi matalalla koulutuksella on todettu olevan yhteys hyvinvointieroihin. Vaikka työttömät ovat työssä olevia sairaampia, he käyttävät muita vähemmän terveydenhuollon palveluita. Näin ollen vaikuttaisi siltä, ettei työttömien palveluntarpeita aina tunnisteta riittävästi. (Oivo & Kerätär 2018, 24.)

2.2 Työidentiteetti identiteetin osa-alueena

Sosiologi ja kulttuurintutkija Stuart Hall (1999) määrittelee identiteettiä yhteiskunnallisten murrosvaiheiden kautta erottaen valistuksen ajan, modernin ajan ja postmodernin ajan. Hall katsoo, että rakenteellinen muutos muokkaa yhteiskuntaa niin, että aikaisemmin pysyvät asemat kuten esimerkiksi sukupuoli, seksuaalisuus, etnisyys ja kansalaisuus ovat pirstaloituneet. Tällaiset rakenteelliset murrokset työntävät liikkeelle muutoksen, jossa muokkaantuvat myös yksilöiden käsitykset itsestämme. Hall kytkee yhteiskunnallisiin muutosvaiheisiin

kolme erilaista käsitystä identiteetistä. Valistuksen ajan identiteetti perustui käsitykseen ihmisestä keskuksen omaavina, täysin yhtenäisinä yksilöinä, joilla oli järki, tietoisuus ja toimintakyky, jotka saivat alkunsa syntymästä ja kehittyivät pysyen kuitenkin olemukseltaan samana ja jatkuvana läpi elämän. Modernin ajan identiteettikäsityksen mukaan yksilön sisäinen ydin ei ollutkaan enää itsenäinen, vaan se kehittyi vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin. Postmodernin ajan yksilöillä taas ei katsota olevan pysyvää identiteettiä, vaan useita pirstaloituneita ja ristiriitaisiakin identiteettejä, jotka muovautuvat jatkuvasti uudestaan suhteessa ympäröiviin kulttuurisiin järjestelmiin. Jatkuvan muutoksen seurauksena yksilö muodostaa erilaisia identiteettejä eri aikakausina, eikä johdonmukaista ja yhtenäistä identiteettiä enää ryhmity minän ympärille. (Hall 1999, 21–23.)

Identiteetti voidaan määritellä vuorovaikutuksessa syntyväksi jatkuvaksi muutosprosessiksi, jonka keskiössä on ihmisen käsitys omasta itsestään. Ihminen tuottaa identiteettiään rakentamalla kertomuksia elämänsä historiastaan sekä toivottavasta ja tavoiteltavasta minästään. (Mahlakaarto 2010, 15.) Työ- ja ammatti-identiteetti identiteetin osa-alueena kuvaa laajasti ja monitasoisesti ihmisen suhdetta työhönsä. Työidentiteetissä kietoutuu yhteen ammattialan yhteiskunnallinen, sosiaalinen ja kulttuurinen käytäntö. Lisäksi työidentiteetti pitää sisällään yksilön rakentamat ja jatkuvasti muokkaamat yksilölliset merkitykset ja käsitykset työn asemasta ihmisen elämässä ja työhön liittyvistä arvoista ja eettisistä sitoumuksista. (Julkunen 2007, 90.)

Työidentiteetin rakentumiseen vaikuttaa henkilön menneisyyden kokemukset, mutta myös tulevaisuuden odotukset suhteessa työhön. Työidentiteetin käsite tiivistyy kysymyksiin: Kuka olen ammattilaisena ja mikä on ammattilaisuuden suhde omaan minääni ja toimijuuteeni? Identiteetin pohtiminen ei kosketa vain nuoria, vaan identiteetin työstäminen kulkee ihmisen mukana koko elämänkaaren ajan. Työelämä on muuttunut yhä epävarmemmaksi, joten myös työidentiteetistä on tullut epävakaampi, eikä identiteettikriiseiltäkään aina vältytä. Jatkuvien organisaatiomuutosten on myös katsottu haurastuttavan ihmisen työidentiteettiä. Työttömäksi jääminen vaatii ihmiseltä oman identiteetin uudelleen määrittelyä. (Julkunen 2007, 94.)

Työidentiteetin käsite on kokenut radikaaleja muutoksia jälkimodernissa ajassa. Moderniin aikaan kuului käsitys vakaasta ja yhtenäisestä identiteetistä, joka määräytyi ihmisen sosiaalisen taustan mukaisesti. Jälkimodernin myötä identiteetin ajatellaan olevan pirstaloitunut, tilanteesta toiseen muuttuva sekä epäjatkuva. Yksilön omat valinnat ovat identiteetin rakentamisen keskiössä aiempaa enemmän. Identiteetti rakentuu jatkuvassa muutoksessa suhteessa niihin kokemuksiin, tilanteisiin ja ihmisiin, joiden kanssa olemme arjessa vuorovaikutuksessa. (Eteläpelto 2006, 26.)

Kun institutionaaliset suhteet määrittelevät ihmisen elämäntulkua aikaisempaa vähemmän, ovat omat elämän valinnat nousseet elämäntulkun keskiöön. Yksilöitymisen myötä elämäntulkupolitiikat ovat nousseet sosiaalipolitiikan keskiöön. Elämäntulkupolitiikan käsitteellä kuvataan yksilön identiteetin rakentumista niin, että yksilö kykenisi ohjailemaan oman elämäntulkun yhteiskunnallisten muutosten keskellä refleksiivisesti tekemällä oikeita ja hyviä valintoja. (Harrikari & Rauhala 2020, 92.) Jälkimodernissa yhteiskunnassa ihmisen odotetaan hyväksyvän elämän riskit, jotka voivat tarkoittaa esimerkiksi katkonaista työuraa tai työttömyyttä. Elämäntulkupolitiikassa on kyse valintaprosessista, jossa yksilö tuottaa omaa identiteettiä tekemällä valintoja ja vastaamalla valintojen seurauksista. (Eteläpelto 2007, 96.)

Työn menettämällä on kokonaisvaltaisia vaikutuksia ihmisen identiteettiin. Työn menettänyt voi tuntea esimerkiksi hämmennystä, surua, huononmuuden tunnetta sekä voimattomuutta. Negatiiviset tunteet vaikuttavat ihmisen käsitykseen itsestämme. Irtisanotuksi joutuminen pitkän työuran jälkeen voi laukaista kriisitilanteen, joka uhkaa ihmisen identiteettiä sekä perustarpeita. Kriisi aiheuttaa väliaikaisen hämmennyksen ja epäjärjestyksen, josta selviytyäkseen ihmisen täytyy luoda uusia toimintamalleja. (Cullberg 1991, 12.) Yksilöt reagoivat eri tavalla elämän kriisitilanteisiin ja työttömäksi jääminen pitkän työuran jälkeen vaikuttaa eri tavalla eri ihmisiin. Näin ollen työttömyyden aiheuttama kriisi voi tarkoittaa niin uhkaa kuin mahdollisuuttakin.

Yksilöt reagoivat elämänmuutoksiin tuottamalla erilaisia identiteettejä yksilöllisten mahdollisuuksien ja sosiaalisten ehtojen pohjalta. Työttömäksi jäänyt peilaa muutosta suhteessa itseensä arvioimalla, että millainen rooli hänellä on suhteessa työhön ja työttömyyteen tai millaisia uhkia tai mahdollisuuksia hän kokee liittyen esimerkiksi uuden työn löytymiseen.

(Mahlakaarto 2010, 16.) Mikäli ihminen on rakentanut identiteettinsä vahvasti työn ympärille, voi työttömäksi jääminen vaikuttaa erityisen negatiivisesti ihmisen hyvinvointiin. Irtsanotuksi joutumisen myötä ihminen rakentaa uudelleen identiteettiään. Tämä tarkoittaa, että ihminen määrittelee itseään uudelleen haastavan elämäntilanteen jälkeen. (Norris 2016, 1.)

Subjektius ja toimijuus ovat identiteetin lähikäsitteitä ja siksi keskeisiä identiteetin uudelleenrakentamisen näkökulmasta. Subjektius on ymmärretty yksilön rakentuneeksi minuudeksi, eli autonomiseksi minäksi. Subjektius rakentuu prosessissa, jossa yksilö tulee subjektiksi itselleen. Ihminen rakentaa subjektiuttaan omien kokemusten ja oman elämänhistorian kautta. Yksilöllinen subjektius sisältää erilaisia käsityksiä, uskomuksia, ajatuksia ja tunteita itsestä ja tavasta ymmärtää maailmaa. Subjektius ilmenee suhteessa ympäristöön toimijuu-tena, joka syntyy vuorovaikutuksessa toisten ihmisten sekä ihmisen sisäisen minuuden kesken. Toimijuuteen liitetään subjektin tahdonvapaus, kyky puolustaa ja hallita itseä ja toisia sekä kyky toimia rationaalisesti. Sosiaalinen todellisuus määrittelee keskeisesti subjektiuden mahdollisuuksia. Toisaalta vahva minätunne, eli subjektius voi ylittää ympäristön asettamia rajoitteita, vaikka yksilöllinen toimijuus ei olisikaan mahdollista. (Mahlakaarto 2010, 24–25.)

Subjektisuuden vahvistumista voidaan kuvata voimaantumisen käsitteellä. Käsite ”empowerment” voidaan suomentaa joko voimaantumiseksi tai valtaistumiseksi ja käsitteitä voidaan käyttää rinnakkain samaa asiaa tarkoittaen. Voimaantuminen voidaan nähdä prosessina, jonka lopputuloksena ihminen saa voimaa, energiaa ja voimavaroja omaan elämäänsä. Voimaantumisprosessin myötä ihmisen tietoisuus itsestä sekä omista suhteista sosiaaliseen ympäristöön lisääntyy ja vaikutusmahdollisuudet omaan elämään vahvistuvat. Voimaantumisprosessin myötä ihmisen toimijuus vahvistuu ja ihminen tulee tietoiseksi itsestään ja omista mahdollisuuksistaan. Lisäksi voimaantumisprosessiin kytkeytyy muutos, jolla on vaikutuksia ihmisen identiteettiin. (Mahlakaarto 2012, 25, 29.)

Tarkastelen identiteettiä narratiivisesta lähtökohdasta, jossa identiteetti nähdään jatkuvasti muuttavana ja rakentuvana projektina, johon sisältyy myös kokemus pysyvyyttä tai jatkuvuutta sisältävästä minätunteesta. Narratiivinen lähestymistapa tarkastelee ihmisen inhimillistä kokemusta, jossa tarinat antavat merkityksen eletylle kokemukselle ja jäsentävät sitä.

Narratiivisessa lähestymistavassa yksilön tuottamia tarinoita voidaan tulkita identiteetin heijastumina. Ihminen rakentaa identiteettiään omassa tarinassaan kulloisenkin tilanteen ja tarkoituksen mukaisesti. Ihminen myös pitää identiteettiään yllä tarinoiden avulla. Henkilökohtaisen identiteetin voidaan katsoa olevan se identiteetti, jonka kukin ihminen itsestään määrättyssä tilanteessa tuo tai haluaa tuoda esille. Eli kertoessaan itsestään ja elämästään ihminen rakentaa omaa henkilökohtaista identiteettiään. (Mahlakaarto 2012, 21.)

Identiteetin muodostumiseen ja uudelleenrakentamiseen irtisanotuksi joutumisen jälkeen vaikuttavat olennaisesti toiset ihmiset, joita vasten persoonallista identiteettiään voi peilata. Ihminen huomioi omaa tarinaa kertoessaan myös sen, miten muut ihmiset tulkitsevat tarinan tapahtumia. Eli ihminen peilaa henkilökohtaista itse rakennettua identiteettiä hänelle ulkopuolelta tarjottuun identiteettiin. Näin ollen henkilökohtaiseen identiteettiprosessiin kytkeytyy aina myös sosiaalinen ulottuvuus. (Kulmala 2006, 61.) Tutkielman aiheena irtisanottujen kokemukset sivuavat työidentiteettiä ja näen työidentiteetin yhtenä persoonallisen identiteetin osa-alueena. En rajaa näkökulmaani ainoastaan työidentiteetin uudelleen määrittelyyn ja rakentamiseen irtisanomisen jälkeen, sillä irtisanotuksi tuleminen koskettaa ihmisen identiteettiä myös työidentiteettiä laajemmin.

2.3 Sosiaalisen tuen merkitys irtisanotulle

Sosiaalinen tuki on moniulotteinen käsite, joka pitää sisällään useita erilaisia lähestymistapoja. Yhteistä erilaisille näkemyksille on se, että sosiaalisen tuen nähdään vaikuttavan myönteisesti ihmisen hyvinvointiin (Vangelisti 2009). Sosiaalinen tuki tarkoittaa yhteisön tai yhteiskunnan toimintaa, jolla tuetaan ja edistetään ihmisen tai ryhmän hyvinvointia. Nutbeam (1986) määritelmän mukaan sosiaalinen tuki on yhteisöjen yksilöille ja ryhmille tarjoamaa apua, jolla autetaan selviytymään vaikeista elämäntilanteista. Varhaisimmissa sosiaalisen tuen määritelmässä korostuu ihmisen kokemus hyväksytyksi tuleminen tunteista sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa. Sosiaalinen tuki nähdään olevan yksilön käsitys osakseen saamastaan hyväksynnästä ja huolenpidosta. Sidney Cobb (1976) on määritellyt sosiaalista tukea emotionaalisen ulottuvuuden kautta, jolloin määritelmässä korostuu se, kuinka tuen myötä henkilö tuntee olevansa hyväksytty, arvostettu ja rakastettu molemmin puoleisissa vuorovaikutussuhteissaan. Alun perin sosiaalinen tuki on määritelty kiinnikkeiksi yksilöiden

välille auttamaan ihmistä oman identiteetin muodostamisessa, tarjoamalla ihmiselle mahdollisuuden saada palautetta käytöksestään sekä auttamalla ihmistä voimaantumaan ja käsittelemään henkisiä ongelmia. (Kumpusalo 1991, 13.) Varhaisimmat määritelmät korostavat ihmisen omia havaintoja ja kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan sekä siitä, että ihmiselle muodostuu käsitys omasta merkityksellisyydestään sekä yhteenkuuluvuudesta suhteessa muihin ihmisiin (Mikkola 2006, 25).

Sosiaalisen tuen määrittelyminen on haastavaa, koska käsite on moniulotteinen ja siihen liittyy vahvasti kokemuksellinen ulottuvuus. Yhteistä eri määritelmille on se, että sosiaalinen tuki nähdään olennaisena ihmisen identiteetin muodostumisen, kriisitilanteista selviytymisen ja muutokseen mukautumisen kannalta. (Metteri & Haukka-Waklin 2004, 55.) Määritelmä lähestyy sosiaalista tukea hallinnan tunteen kautta, jolloin sosiaalisen tuen katsotaan edistävän elämänhallintaa ja selviytymistä. Määritelmä korostaa sosiaalisen tuen luonnetta voimavarana ja resurssina, jonka myötä yksilön hallinnan tunne kasvaa ja ihmiselle syntyy mahdollisuus saavuttaa henkilökohtaisia tavoitteitaan. Hallinnantunnetta korostava määritelmä eroaa hyväksynnän tunnetta korostavasta määritelmässä siinä, että se katsoo tuen syntyvän vuorovaikutussuhteen tuottamista resursseista. Hyväksynnän tunnetta korostava määritelmä katsoo, että vuorovaikutussuhde itsessään on tukea tuottava. Kolmas sosiaalisen tuen lähestymistapa korostaa vuorovaikutussuhteen roolia tukemisessa. Määritelmän mukaan sosiaalinen tuki on vuorovaikutusta, jossa tietyillä toimilla ja käyttäytymisellä voidaan saavuttaa myönteisiä vaikutuksia ihmisen hyvinvointiin. (Mikkola 2006, 25.)

Petri Kinnunen on (1998) määritellyt sosiaalisen tuen muodostuvan niistä toimintakäytännöistä, joilla erilaisiin hyvinvoinnin toteutumisiin päädytään. Kinnusen (1998) mukaan kyse on niistä tehtäväkokonaisuuksista, jotka liittyvät sosiaali- ja terveystieteiden, kuntalaiseen, järjestölliseen, yhteisölliseen ja yksityiseen sosiaalisen tuen muotoutumiseen, jolla edistetään sosiaalista turvallisuutta sekä erilaisista sosiaalisista riskeistä suoriutumista. Kinnunen (1998) on jakanut sosiaalisen tuen tuottajat henkilökohtaiseen tuttavuuteen perustuviin toimijoihin, kuten kanssaihmiset, perheenjäsenet, sukulaiset ja naapurit sekä vertaisuhteisiin perustuviin toimijoihin ja kolmantena syy- ja normiperustaisiin toimijoihin, kuten yksityisen ja julkisen sektorin ammattiauttajiin. Eri sosiaalisen tuen tuottajien merkitys vaihtelee, mutta erityisen merkittävää on lähiverkostojen, kuten sukulaisten tuottama sosiaalinen tuki. (Mt., 37.)

Esa Kumpusalon (1991) määritelmän mukaan sosiaalinen tuki on vuorovaikutusta, jossa annetaan ja saadaan henkistä, emotionaalista, tiedollista ja toiminnallista sekä aineellista tukea. Sosiaalinen tuki on henkistä tukea, esimerkiksi silloin, kun se pitää sisällään välittämistä, rakkautta, kannustusta, empatiaa tai luottamuksellista kuuntelua. Tiedollinen tuki voi tarkoittaa esimerkiksi neuvoa, ohjetta tai opastusta. Toiminnallinen sosiaalinen tuki voi tarkoittaa esimerkiksi kuntoutusta tai palvelua. Aineellinen tuki voi tarkoittaa esimerkiksi taloudellista auttamista, tavaraa tai apuvälinettä. Erilaiset sosiaalisen tuen muodot voivat esiintyä yksin tai yhtäaikaisesti. Sosiaalisen tuen muodot voivat erottua toisistaan myös tuen määrän ja laadun suhteen. Sosiaalisen tuen laadun arviointi on ihmisen omaan kokemukseen perustuvaa, kun taas tuen määrää voidaan mitata, esimerkiksi myönnettyjen etuuksien perusteella. Aineellisen tuen osalta tuen määrällä voi olla merkitystä, mutta muilta osin sosiaalisen tuen laatu ja oikea-aikaisuus on määrää merkittävämpää. Erilaiset sosiaalisen tuen rakenteet toimivat eri tavalla ja joskus esimerkiksi suppea tukiverkosto voi olla laajaa verkostoa tehokkaampi tukija. Kumpusalon (1991) sosiaalisen tuen määritelmässä korostuu sosiaalisen tuen vuorovaikutuksellisuus, eikä se sulje pois sitä mahdollisuutta, että tuki voi olla joko suoraan ihmiseltä toiselle annettua tai epäsuoraa järjestelmän kautta annettua sosiaalista tukea. (Mt., 14–15.)

Irtisanotuksi joutuminen voi synnyttää monia erilaisia sosiaalisen tuen tarpeita. Näin ollen sosiaalinen tuki on olennainen osa työttömyyden aiheuttamasta elämänmuutoksesta selviytymistä. Sosiaalisen tuen merkitystä stressiin ja kriiseistä selviytymiseen on tutkittu 1970-luvulta lähtien. Sosiaalisen tuen on katsottu suojaavan ihmistä stressiltä sekä edistävän ihmisen kykyä selviytyä vaikeista elämäntilanteista. Sosiaalinen tuki vaikuttaa myönteisesti ihmisen itsetuntoon ja itsesäätelyyn edistäen kokonaisvaltaisesti ihmisen terveyttä ja hyvinvointia. Sosiaalisen tuen merkitys kasvaa, kun ihmisen omat voimavarat ovat vähäiset. (Cohen, Gottlieb & Underwood 2000, 29.)

Sosiaalisella tuella on myönteisiä vaikutuksia ihmisen emotionaaliseen hyvinvointiin sekä mielenterveyteen (Ruishalme & Saaristo 2007, 81). Yksilön saamaan sosiaalisen tuen määrään ja laatuun vaikuttavat monet tekijät, kuten ihmisen kyky solmia ja ylläpitää ihmissuhteita sekä ihmisen aikaisemmat kokemukset merkityksellisistä ihmissuhteista. Myös ihmisen

sosiaalinen asema, ammatti, parisuhde sekä sukulaiset vaikuttavat sosiaaliseen tukeen. Ihmisen yhteys sosiaaliseen verkostoon saattaa murtua vaikean elämäntilanteen yhteydessä, esimerkiksi irtisanotuksi tulemisen myötä. Vuorovaikutus sosiaaliseen verkostoon voi häiriintyä etenkin, jos ihminen kokee haastavan elämäntilanteen myötä voimakasta häpeää, syyllisyyttä tai huonommuudentunnetta. Sosiaalisen tuen puutteet heikentävät ihmisen selviytymismahdollisuuksia irtisanomistilanteessa. Näin ollen on tärkeää, että tukiverkosto pysyy työn menettäneen ihmisen rinnalla estäen esimerkiksi mahdollisen syrjäytymisen. (Ruis-halme & Saaristo 2007, 82.) Tärkeää on, että ihmisellä on tieto ja varmuus siitä, että apua on saatavilla, mikäli sellaista tarvitaan. Tieto saatavilla olevasta tuesta vaikuttaa jo etukäteisesti niin, ettei ihminen välttämättä koe itseään haavoittuvaksi vaikeissa elämäntilanteissa. (Metteri & Haukka-Waklin 2004, 55.)

2.4 Toimijuuden määrittelyä

Toimijuudessa on kyse yksilön ja rakenteiden välisestä suhteesta, eli kuinka paljon yksilö voi ohjata omaa toimintaansa omilla valinnoillaan ja missä määrin sosiaaliset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset rakenteiden sekä kulttuuriset normit sanelevat yksilön toimintaa (Jyrkämä 2008, 191). Toimijuus voidaan ymmärtää suhteisena, dialogisen vuorovaikutuksen kautta rakentuvana ja yhteiskunnallisiin suhteisiin kytkeytyvänä (Vanhalakka-Ruoho 2015, 46). Toimijuuden käsitettä on pyritty määrittelemään monilla erilaisilla käsitteillä, kuten itsellisyys, motivaatio, tahto, tarkoituksellisuus, aikomuksellisuus, intentionaalisuus, valinnanvapaus, aloitteellisuus, vapaus ja luovuus. Keskeisintä toimijuuden määrittelyssä on tavoite ymmärtää toiminnan ja yksilöä ympäröivien rakenteiden välistä suhdetta. Toimijuudella viitataan yksilön kykyyn ja voimavaroihin toteuttaa aikomaansa toimintaa yhteiskunnan rakenteiden ja niiden luomien ehtojen ja mahdollisuuksien ohjaamana. Toimijuus mahdollistuu, kun yksilöllä on todellinen mahdollisuus toimia, tehdä valintoja tai merkityksellistää tilannetta. Näin ollen toimijuuden tarkastelu ottaa aina myös kantaa vallan ja vapauden kysymyksiin. (Mäkinen 2015, 105.)

Aktiivinen toimijuus ja siihen kytkeytyvä elämänhallinta on yksilöiltä odotettu hyve niin työelämässä, kuin muillakin elämän osa-alueilla. Yksilön odotetaan tekevän oikeita ja kes-

täviä ratkaisuja koulutus- ja työurastaan, vaikka tiedetään, että työelämän epävarmoine työsuhteineen on yhä vaikeammin ennakoitavissa. Aktiivisen toimijuuden tavoite on tulkittavissa esimerkiksi viranomaisten asiakirjoista, joissa korostetaan toivottuna hyveenä yksilön luovuutta, kriittistä ajattelua, ongelmanratkaisua, riskiarviointia, päätöksentekoa, luovuutta, aloitteellisuutta ja jatkuvaa oppimista sekä ammatti-identiteetin muokkaamista ja kehittämistä. Tällaisissa keskusteluissa toimijuus voi pelkistyä näennäiseksi valinnan mahdollisuudeksi. Näin ollen on oleellista, että toimijuutta tarkastellessa huomioidaan myös toiminnan rajoitteet ja toiminnan realistiset edellytykset. (Eteläpelto, Heiskanen & Collin 2011, 9–11.)

Toimijuutta voidaan luonnehtia ja määritellä usein eri tavoin. Erilaisissa toimijuuden määritelmässä painottuvat eri tavoin toimivan yksilön ja rakenteiden väliset suhteet ja ihmisen omat valinnat ja niiden tarkoituksellisuus. Äärimmäisissä näkökulmissa yksilön toiminnan nähdään olevan joko täysin riippumaton ja vapaita yhteiskunnan rakenteista tai vastaavasti rakenteiden katsotaan täydellisesti estävän yksilön mahdollisuudet toimijuuteen. Yksilökeskeiset individualistiset näkökulmat toimijuudesta katsovat toimijuuden tarkoittavan toimijoiden kykyä toimia yhteiskunnan rakenteiden luomista rajoituksista riippumatta. Tällainen toimijuuden määritelmä korostaa ihmisen tavoitteellista toimintaa, valintoja, kyvykkyyttä, omaa tahtoa ja päämääriä sekä tavoitteita. Yksilökeskeistä määritelmää voidaan kritisoida siitä, ettei se huomioi yhteiskunnan rakenteita ja niiden vaikutusta toimijuuteen. (Emirbauer & Misch 1998, 963–964.) Melko yksimielinen ja ajankohtainen käsitys toimijuudesta sijoittuu kahden ääripään välille. Painotuseroja toimijuuden määrittelyssä on etenkin siinä, nähdäänkö rakenteet ensisijaisesti yksilön toiminnan rajoitteena vai resurssina. (Eteläpelto ym. 2011, 18.)

Anthony Giddensin (1984) esittämä toimijuuden määritelmän mukaan ”Toimijuus ilmenee ihmisen teoissa silloin, kun hän olisi voinut toimia myös toisella tavalla ja kun se, mitä tapahtui, ei olisi tapahtunut ilman kyseistä tekoa.” Anthony Giddensin (1984) toimijuuden tulkinnassa toiminta rakentuu rakenteiden ja sekä niiden luomien ehtojen pohjalta. Giddensin mukaan rakenteet ja yksilön toiminta ovat keskinäisessä riippuvuussuhteessa kaksijakoisesti niin, että rakenteet sekä estävät toimijuutta, mutta myös mahdollistavat sitä. Toimijat myös itse toimiessaan määrittävät ja uusintavat toiminnassaan rakenteita ja sosiaalisia järjestelmiä. Näin ollen Giddensin (1984) rakenteistumisteorian mukaan yhteiskunnan toimin-

taa ylläpitävät rakenteet ovat samanaikaisesti järjestelmää ylläpitäviä välineitä, että rakenteiden tuotoksia. (Mt., 23–25.) Toimijan ja yhteiskunnan muotoutumisessa ovat mukana samat rakenteelliset ominaisuudet, ja kaksinaisuuden vuoksi toimijat käyttävät hyväkseen olemassa olevia sääntöjä ja resursseja vuorovaikutusprosesseja synnyttäessään. Yhtäaikaaisesti samat vuorovaikutusprosessit jäsentävät uudelleen niissä käytettyjä sääntöjä ja voimavaroja. (Rasa 2019, 39–40.) Margaret Acher on lisännyt Giddensin määritelmää vielä rakenteiden toimintaan ja muutokseen kytkeytyvän ajallisen ulottuvuuden (Jyrkämä 2007, 202).

Valta kytkeytyy aina toimijuuteen, sillä valtaan kytkeytyy toimijan kyky tulkita tilanteita ja yhteiskuntaa. Vuorovaikutusprosesseissa valta näkyy sekä vuorovaikutusprosessien institutionaalisenä ominaisuutena että strategisen käyttäytymisen keinona tulosten saavuttamiseksi. Valta tarkoittaa hallintaa sekä kykyä toteuttaa muutosta. Vallankäyttö on ilmiö, joka ilmenee säännöllisesti kaiken toiminnan yhteydessä. (Rasa 2019, 39–40.) Toimijuuden voidaan katsoa muotoutuvan, kun yksilöt rakentavat ja toteuttavat elämäänsä ja tulevaisuuttaan hyödyntäen resurssejaan sekä toimien ja tehden valintoja olosuhteiden puitteissa, joita mahdollistavat, mutta myös rajoittavat ajalliset ja paikalliset sekä sosiaaliskulttuuriset olosuhteet. Toimijuutta tarkastellessa ollaan yksilöiden elämäntilanteiden ehtojen ja niiden rakentamisen äärellä. Toimijuudessa on kyse toiminnan pakoista ja valinnanmahdollisuuksista sekä resursseista ja etenkin niiden muodoista, olemassaolosta ja käytettävyydestä. Toimijuuden myötä huomio kohdistuu ihmisen elämönhallintaan, elämäntapoihin, elämänstrategioihin ja elämänpolitiikkaan, jotka ovat yhteydessä ihmisen elämänlaatuun ja koettuun hyvinvointiin. (Jyrkämä 2007, 204.)

Jyrki Jyrkämä (2007) jakaa toimijuuden kuuteen toisistaan erilliseen ulottuvuuteen, eli modaliteettiin, joita ovat: osata, kyetä, haluta, täytyä, voida ja tuntea. Ensimmäinen ulottuvuus osaaminen, viittaa toimijan pysyviin ominaisuuksiin, kuten tietoihin ja taitoihin. Kykeneminen taas viittaa toimijan psyykkiseen ja fyysiseen toimintakykyyn, joka voi vaihdella elämän eri vaiheissa. Haluamisen ulottuvuus liittyy ihmisen omaan motivaatioon, tahtoon ja päämääriin. Täytyä-ulottuvuuteen sisältyy erilaiset normatiiviset pakot ja moraaliset rajoitukset. Voida-ulottuvuus viittaa niihin, mahdollisuuksiin, joita rakenteet kulloisessakin tilanteessa toimijalle tuottavat. Viimeinen tuntemisen ulottuvuus pitää sisällään ihmisen tavan arvioida,

arvottaa ja kokea sekä liittää tunteita kohdattuihin asioihin. Eri modaliteetit kietoutuvat yhteen muodostaen jatkuvasti muuttuvan ja uusiutuvan toimijuuden kokonaisuuden. (Mt., 206–207.)

Liisa Hokkanen (2014) on väitöskirjassaan tutkinut sitä, millaiset toimijuuden tulkinnat mahdollistavat sosiaalityön asiakkaiden elämäntilanteiden muuttamisen ja kenen toimijuus ohjaa auttamista. Hokkasen (2014) mukaan toimijuus näyttäytyy sekä auttajien että autetuksi tulleiden yhteisenä toimintana, mutta myös osapuolten omaehtoisena ja erillisenä toimintana. Autetuksi tuleminen edellyttää niin tulkintoja kuin tekojakin. Autetuksi tulemisessa yhdistyvät useat eri toimijat, jotka muotoutuvat suhteessa toisiinsa keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Hokkasen (2014) toimijuuden määrittelyssä keskeistä on toimijuuden vahvuus. Vahvaa ja tavoiteltavana pidettyä toimijuutta edustaa omaehtoinen, rationaalinen ja aktiivisia valintoja tekevä toimijuus. Vahvan toimijuuden vastinpariksi on tutkimuksessa määriteltä heikko tai pieni toimijuus, jota pidetään vahvaa toimijuutta epätoivotumpaa. Vahva toimijuus ei kuitenkaan rakennu vain yksilön toiminnan ehdoin, sillä yksilön toimijuutta ja valintoja kulloisessakin tilanteessa ohjaa kollektiivinen toimintaympäristö, joka voi estää, rajoittaa, edellyttää tai mahdollistaa toimijuutta. (Mt., 2014, 57–63.)

Hokkanen (2014) kuvaa, kuinka sosiaalisen tuen laatu määrittää autetuksi tulemistä. Keskeistä on se, mitä koetaan tarvittavan avuksi ja mitä avuksi tarjotaan. Mikäli tarjotun sosiaalisen tarpeen ja tarjotun tuen välillä on ristiriitaa, estää epäsopeva tuki autetuksi tulemisen. Mikäli ihmisen tuen tarpeen ja tarjotun tuen välillä ei ole ristiriitaa, syntyy yhteisymmärrys ja tarjottu tuki koetaan tueksi. Avuntarvitsijan ja avun tarjoajan yhtenäinen tulkinta tuen tarpeesta edistää yhteisymmärryksen syntymistä. Mikäli tuen tarvitsijan tarpeet ja tarjottu tuki eivät kohtaa, voi tuen tarvitsijan tilanne heikentyä. Näin ollen sosiaalinen tuki voi laadustaan riippuen näyttäytyä joko yksilön toimijuutta heikentävää tai sitä vahvistavaa. (Mt., 66–67.)

2.5 Aikaisempi irtisanomistutkimus

Suomalaista irtisanomistutkimusta on tehty 1980-luvun puolesta välistä alkaen ja erityisesti 1990-luvun puolivälin jälkeen, jolloin lama teki aiheesta erityisen ajankohtaisen. Varhaisimpia suomalaisia irtisanomistutkimuksia edustaa Seija Putkonen ja Hilikka Ylisirniön (1989) tutkimus, jossa selvitettiin irtisanottujen suoriutumista. Tutkimus on tapaustutkimus toimintansa lopettaneen tehtaan irtisanotun henkilöstön sijoittumisesta. Tutkimuksessa on selvitetty irtisanottujen työttömyydestä suoriutumista jakamalla henkilöt niihin, jotka aktiivisesti etsivät työtä tai koulutusta sekä heihin, jotka eivät aktiivisesti hakeneet töitä. Lisäksi tutkimukseen osallistuneista muodostui kolmas odottajien ryhmä, jotka uskoivat, että yritys, josta he olivat jääneet työttömäksi, vielä palkkaisi heidät myöhemmin takaisin samaan tehtävään. Ihmiset eivät jakautuneet suoraan vain yhteen kolmesta strategiasta, vaan toiminta oli usein yhdistelmä kaikkia eri strategioita. Usein työttömyyden aluksi ihminen saattoi käyttää aktiivista strategiaa, mutta pettymysten jälkeen siirtyä passiivisempaan strategiaan. Myös ikä vaikutti strategiaan niin, että passiivista strategiaa käytti usein ikääntyvät työnhakijat. Tutkimus osoittaa, että ihmisen oma ennako-oletus työllistymisen todennäköisyydestä vaikutti toimintastrategian valintaan. (Putkonen & Ylisirniö 1989, 128.)

Ritva Linnankangas on tutkinut (1997) irtisanomisia tapaustutkimuksen menetelmin. Tutkimus kohdistuu toimintansa lopettaneeseen Rautaruukin Rautuvaaran kaivokseen Kolarissa ja Postipankin kirjauskeskukseen Rovaniemellä. Kaivos on ollut perinteinen miesten työpaikka, kun taas Postipankin henkilökunta on ollut naisvaltaista. Tutkimuksessa analysoidaan yksilön näkökulmasta, miten irtisanotut luonnehtivat palkkatyötä oman elämänsä sekä toimeentulon näkökulmasta ja millaisia muutoksia irtisanominen aiheuttaa ihmisen elämässä. Tutkimuksen mukaan irtisanomisen jälkeiseen uudelleen työllistymiseen vaikutti työtä etsivän oma toiminta ja resurssit, kuten esimerkiksi koulutus, mutta myös työvoimapolitiittiset toimenpiteet. Yksilön vaihtoehdot ja ratkaisut työn menettämisen jälkeen näyttäytyivät sukupuolittuneina. Naisilla koulutuksen puuttuminen vaikeutti työn löytymistä miehiä enemmän. Miesten ratkaisuksi osoittautui alueellinen, kun taas naisten ratkaisuksi ammatillinen liikkuvuus. Irtisanomisen jälkeinen paluu pysyvään työsuhteeseen tuotti irtisanotuille vaikeuksia ja useilla oli edessä työllistyminen epävakaisiin työsuhteisiin. (Mt., 67, 295–299.)

Pertti Koistisen ja Arto Suikkasen toimittama teos (1990) ”Edessä pysyvä tilapäisyys” on koonnut yhteen tapaustutkimuksia joukkoirtisanomisista sekä niistä suoriutumista. Tutkimuksissa on seurattu yhdestä kolmeen vuotta joukkoirtisanomisen merkitystä niiden kohteeksi joutuneiden työntekijöiden elämässä. Teoksen artikkeleissa on tarkasteltu yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen roolia joukkoirtisanomistilanteissa, irtisanottujen suoriutumista, irtisanomiseen liittyvää jälkihoitoprosessia ja julkisten tukiorganisaatioiden roolia irtisanomistilanteissa. Teoksen mukaan irtisanominen aiheutti yksilöille ja perheille taloudellisia ja sosiaalisia menetyksiä. Toisaalta irtisanotuksi joutuminen toi yksilöissä näkyväksi merkittäviä sosiaalisia ja ammatillisia voimavaroja. Keskeisimpänä johtopäätöksenä voidaan todeta, että irtisanominen ei tarkoita elämän lopullista pysähtymistä, vaan käännettä, jonka yhteydessä yksilöiden mahdollisuudet jaetaan uudestaan monitahoisissa vuorovaikutusprosesseissa. (Mt., 7, 134.)

Robert Arnkil on tutkimuksessaan (1994) selvittänyt tehtaasta irtisanottujen omaa tulkintaa voimavaroistaan, verkostoistaan, tulevaisuudestaan ja henkisestä hyvinvoinnistaan osana irtisanomistilanteesta selviytymistä. Arnkilin mukaan voimavarat sekä sosiaalisen tuen saaminen vaikuttavat myönteisesti irtisanotun toimintakykyyn, elämän koettelemuksien sietämiseen sekä terveyteen. Naiset omaavat Arnkilin mukaan laajemmat sosiaaliset verkostot ja saavat sekä vastaanottavat miehiä enemmän sosiaalista tukea. Näiden tekijöiden myötä naisilla olisi miehiä suotuisammat edellytykset elämäntilanteiden hallintaan ja työttömyydestä selviytymiseen. Miesten osalta ammattitaito korostui merkittävänä voimavarana tulevaisuudensuunnitelmien toteutumisessa. Tärkeänä pidettiin myös taloudellisia resursseja sekä perheen ja läheisten tukea. Tutkimus osoittaa, että puutteellisella sosiaalisella tuella on yhteys irtisanottujen kokemuksiin henkisen hyvinvoinnin heikkenemisestä. (Mt., 35–76.)

Eevi Jaakolan (2002) yhteiskuntatieteiden Pro-Gradu -tutkielman aihe on lähellä oman tutkielmani aihepiiriä. Jaakola on tutkielmassaan kuvannut ikääntyvien työttömien selviytymisprosessia Taivalkoskella. Työttömäksi jääneitä haastatteleamalla on pyritty selvittämään, että millaisia merkityksiä työttömäksi jääneet ikääntyneet antavat selviytymiselleen ja elämänsä hallinnalle. Jaakola on tutkielmassaan arvioinut sosiaalisen tuen, paikallisuuden ja siihen sidoksissa olevan kulttuurin ja haastateltavien omien resurssien merkitystä työttömän

selviytymisprosessissa. Jaakolan mukaan tärkein ikääntyvän työttömän selviytymiseen vaikuttava tekijä on sosiaalisen tuen saaminen työttömyystilanteessa. Etenkin perheen antama tuki ja hyväksyntä sekä kannustus näyttäytyivät tärkeinä voimavaroina. (Mt., 5, 59.)

Riitta Ahola ja Soili Pojula ovat kirjoittaneet teoksen (2007) ”Irtisanotut. Menestys, muutos ja selviytyminen”. Teos perustuu irtisanottujen haastatteluihin, joissa työpaikan menettäneet kertovat kokemuksistaan. Irtisanomisen kokeneet kertovat kokeneensa irtisanomisen loukkauksena ja ihmisarvon laskuna. Irtisanominen koettiin myös elämän pahimpana kriisinä. Etenkin aluksi irtisanotut kokivat surua, vihaa, epätoivoa ja ahdistusta, mutta myöhemmin kriisille löytyi jonkinlainen ratkaisu ja elämäntilanne tasoittui. Työnmenetyksestä toipumista edisti tavoitteellinen toiminta, joka parhaimmillaan auttoi uuden työn löytymisestä. Lisäksi selviytymistä edisti läheisten ja vertaisten antama tuki. (Mt., 12.)

Irmeli Puntari ja Satu Roos (2007) ovat kirjoittaneet teoksen ”Numeroita ja ihmisiä, yt-neuvottelut, irtisanotut ja yhteisön tulevaisuus” oppaaksi kaikille yt-neuvottelujen osapuolille. Teos tuo esiin, miten korkeakoulutetut asiantuntijat sekä esimiehet ovat kokeneet oman irtisanomisensa, miten yt-neuvottelut ovat edenneet ja miten ne ovat vaikuttaneet työpaikan ilmapiiriin ja työhön. Kirja perustuu kemianteollisuuden erityisasiantuntijoiden haastatteluihin. Haastateltavat kuvasivat irtisanomisen aiheuttavan taloudellista ahdinkoa, ja häpeää. Useimmat irtisanotut olivat iästään riippumatta, kokeneet ammatillisen kriisin, johon liittyi oman elämän ja työn pohtiminen irtisanomisen jälkeen. Tutkimus osoitti, että irtisanottujen suhtautuminen irtisanomiseen vaihteli, toinen koki katkeruutta, kun taas toinen löysi irtisanomisen kautta kokonaan uuden suunnan elämäänsä. Tutkimuksen mukaan aika muuttaa suhtautumista irtisanotuksi joutumiseen ja alun henkisen kipuilun jälkeen moni koki irtisanomisen itselleen hyvänä asiana. Erityisesti myönteisiä muutoksia elämään toi sen oivaltaaminen, ettei työ ole ainoa merkityksellinen asia elämässä. Toisena myönteisenä asiana koettiin lisääntynyt vapaa-aika perheen ja läheisten kanssa. (Mt., 2007 20, 97–105.)

Kansainvälinen irtisanomistutkimus on kotimaista tuoreempaa. Kenneth A. Root ja Rosemarie J. Park (2016) ovat pitkittäistutkimuksessaan selvittäneet Yhdysvalloissa lakkautettujen paperitehtaiden irtisanottujen työntekijöiden ahdinkoa. Tutkimuksessa on selvitetty irtisanottujen reaktioita ja kokemuksia sekä irtisanomisien vaikutuksia työttömäksi jääneisiin

sekä ympäröivään yhteisöön. Tutkimuksessa on myös esitelty joukkoirtisanomisen yhteydessä irtisanotuille tarjottua tukea sekä pyritty etsimään yhteiskunnallisia keinoja, joiden avulla joukkoirtisanomistilanteita voitaisiin ennakoida nykyistä paremmin. (Root & Park 2016, 2.) Tutkimuksen mukaan erityisesti 50-vuotiaana tai sitä vanhemmilla irtisanotuilla oli vaikeuksia palata työelämään, mikä viittaa rakenteelliseen ikäsyryntään työmarkkinoilla (myös Linnankangas 1997). Korkeasti koulutettu työllistyivät irtisanotuksi tulemisen jälkeen matalammin koulutettuja nopeammin. Irtisanotuksi tuleminen vaikutti irtisanottuun itseensä, mutta myös perheeseen tuoden taloudellisten vaikeuksien lisäksi muun muassa stressiä, surua, ahdistuneisuutta ja alemmuuden tunnetta. Toisaalta osalla irtisanotuista terveys parani, kun esimerkiksi vuorotyön päätyttäminen mahdollisti säännöllisen unirytmien. Tärkein sosiaalinen tuki muodostui irtisanotulle lähimmistä perheen jäsenistä, jolloin heidän suhtautumisensa työn menettäneeseen oli erityisen merkityksellistä (Root & Park 2016, 23.)

Cristobal Young (2012) on tutkimuksessaan tarkastellut työn menettämisen ei- taloudellisia seurauksia yksilölle ja tullut siihen johtopäätökseen, että irtisanotuksi tulemisella on suuria ja pitkäkestoisia merkityksiä yksilön hyvinvoinnille. Young (2012) on tarkastellut tekijöitä, joiden katsotaan lievittävän irtisanotuksi tulemisen haittoja yksilölle. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi ansiosidonnainen työttömyysturva tai uudelleen työllistyminen. Youngin (2012) mukaan mikään näistä tekijöistä ei poista irtisanomisen kielteisiä vaikutuksia, vaan irtisanotuksi tuleminen jättää arpia yksilön omanarvontuntoon ja itsekunnioitukseen sekä tuo turvallisuuden tunnetta seuraavaan työsuhteeseen. Irtisanotuksi tuleminen voi myös vaikuttaa siihen, miten ympärillä olevat ihmiset suhtautuvat työn menettäneeseen. Irtisanotuksi tuleminen voi tahrata ihmisen työhistorian herättämällä skeptisyyttä mahdollisten tulevien työnantajien keskuudessa, mikäli tulevat työnantajat epäilevät irtisanomisen johtuneen henkilöstä itsestään. (Mt., 2012, 610–611, 614, 625.)

Pekka Hämäläisen ja Jukka-Pekka Vuorisen (2014) toimittama teos ”Potkut” -haaksirikko vai uusi mahdollisuus kuvaa nimensä mukaisesti niitä merkityksiä, joita irtisanotuksi joutuminen tuottaa. Teos pyrkii avaamaan irtisanomista ja työuran katkeamista mahdollisimman laajasta näkökulmasta niin, että irtisanomiseen liittyvät asiat ovat aina monimutkaisia ja myös henkilökohtaisia. Irtisanotuksi tulemisella on monia pitkäaikaisia vaikutuksia yksilölle, eikä jokainen välttämättä selviydy tilanteesta. Toisaalta jollekin toiselle irtisanotuksi

tuleminen voi olla helpotus ja avata uusia mahdollisuuksia elämässä. Nykyisessä työelämässä irtisanominen ja sen uhka koskettaa yhä useampia. Irtisanomisen taustalla vaikuttavia tekijöitä ymmärretään nykyään aikaisempaa enemmän, eikä irtisanomisen syiden nähdä olevan yksilössä. (Mt., 11–15.)

Clemens Noelke ja Jason Beckfield (2014) ovat tutkineet irtisanomisten vaikutuksia kuolleisuuteen. Tutkimuksen mukaan irtisanotuksi tuleminen kasvattaa 45–66-vuotiaiden irtisanottujen kuolleisuusriskiä verrattuna heihin, jotka saavat jatkaa työssään. Tutkimuksessa arvioitiin, vaikuttaako työpaikan menetys kuolleisuusriskeihin, lieventääkö taantuma työpaikan menettämisen vaikutusta kuolleisuuteen ja vaikuttavatko taantumet eri tavoin henkilöihin, jotka menettävät tai eivät kokeneet työpaikan menettämistä. Tutkimuksen mukaan taantuma lisää kuolleisuusriskiä niiden ikääntyneiden yhdysvaltalaisien aikuisten keskuudessa, jotka kokevat työpaikan menettämisen. Noelke ja Beckfieldin mukaan terveydenhuollon ammattilaisten ja poliittisten päättäjien tulisi kohdistaa resurssit tähän ryhmään taantumien aikana. (Mt., 1.)

Yhteenvetona voidaan todeta, että varhaisimmat irtisanomistutkimukset, kuten Seija Putkosen ja Hilka Ylisirniön (1989) sekä Ritva Linnankankaan (1997) tutkimukset edustavat työelämäkiinnittynyttä työura ja työmarkkinakeskeistä näkökulmaa irtisanotuksi joutumiseen. Etenkin lama-ajan työmarkkinakeskeisissä irtisanomistutkimuksissa korostuvat kiinnostus irtisanomisen jälkeiseen uudelleen työllistymiseen ja siihen tähtääviin tukitoimiin. Tuoreemmissa tutkimuksissa näkökulma painottuu työmarkkinakeskeisyyden sijaan irtisanotuksi joutumisen hyvinvointivaikutuksiin. Tuoreemmat tutkimukset korostavat sosiaalisen tuen merkitystä irtisanomisesta selviytymisessä. Etenkin perheen ja läheisten tuki näyttäytyy keskeisenä osana irtisanomisen aiheuttamasta kriisistä selviytymisessä (mm. Root & Park 2016). Tuoreemmissa tutkimuksissa korostuu näkökulma, jonka mukaan irtisanomisesta selviytymisen ehtona ei ole uuden työn löytäminen, vaan merkityksellisyyden ja onnellisuuden voi löytää myös työn ulkopuolelta (mm. Puntari & Roos 2007 20, 97–105). Irtisanotun osakseen saama oikeanlainen ja oikea-aikainen sosiaalinen tuki vahvistaa irtisanotun toimijuutta edistäen irtisanotun selviytymistä sekä mahdollisuuksia löytää ja toteuttaa omannäköisiä ratkaisuja elämässään (mm. Ahonen & Poijula 2007, 12).

3 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET JA MENETELMÄLLISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Tutkimustehtävä ja sen metodologinen paikantaminen

Tutkielman tarkoituksena on tarkastella pitkän työuran tehneiden kokemuksia irtisanotuksi tulemisesta. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka metodologiseksi lähtökohdaksi valikoitui narratiivinen lähestymistapa. Tutkin työ ja työttömyys -aiheisen kirjoituskilpailun tekstien avulla, miten pitkän työuran jälkeen irtisanotuksi tulleet kuvaavat kokemuksiaan. Etsin narratiivisen juonianalyysin kautta tarinoiden käännekohtia sekä kokemuksia sosiaalista tukirakenteista, joita pitkän työuran jälkeen irtisanotuksi tulleet kuvaavat. Kuvaan toimijuuden käsitteen avulla sitä, millaista toimijuutta sosiaalinen tuki mahdollistaa työuran loppuvaiheessa irtisanotuksi tulleiden tarinoissa. Näin ollen toimijuuden käsite kytkeytyy tutkielmassani toimijuuden mahdollisuuteen sekä toimijuutta tukeviin tai rajoittaviin resursseihin.

Tutkimuskysymykseni on: *Miten pitkän työuran jälkeen irtisanotuksi tullut kuvaa samaansa sosiaalista tukea ja millaista toimijuutta tarinoiden käännekohtiin kytkeytyvät sosiaaliset tukirakenteet mahdollistavat?*

Laadullinen tutkimus pitää sisällään lukuisia erilaisia lähestymis- ja analyysitapoja. Laadullinen tutkimus pyrkii tavoittamaan ihmisten kokemaa todellisuutta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti ja monipuolisesti. Laadullinen tutkimus on arvoitusten ratkaisemista erilaisia merkityksiä tutkimalla. Tutkittavien merkitysten maailma muodostuu erilaisten merkitysten välisistä suhteista ja niiden muodostamista kokonaisuuksista. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista asianosaisten omien merkitysten ja tulkintojen korostaminen. Laadullisella tutkimuksella on mahdollista tavoittaa ihmisen merkitykselliseksi koettua elämäntilannetta ja näin ollen laadulliseen tutkimukseen sisältyy merkityksien tutkimista. Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on kuvata maailmaa tutkittavien ihmisten näkökulmasta, ei tarkkailla ja selittää heitä ulkopuolelta. Näin ollen merkityksien ja tulkintojen tutkimuksessa on huomioitava, että tutkittavat kokemukset eivät koskaan tule tyhjentävästi ymmärretyksi, koska merkityksien maailmassa ilmiöt ja asiat eivät ole koskaan vain yhdellä tavalla. (Vilka 2015, 118–119.)

Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on tavoittaa ihmisten omia kokemuksia koetusta todellisuudesta ja näin ollen laadullisessa tutkimuksessa korostuu subjektiivisuus. Tämä tarkoittaa, että tutkittavia ihmisiä kohdellaan subjektiivisina toimijoina, ei vain tutkimuskohteina vailla henkilökohtaisia kokemuksia, tavoitteita ja kykyä tuottaa merkityksiä. Toinen subjektiivisuuden merkitys on tutkijan oman subjektiivisuuden hyväksyminen ja tunnistaminen tutkimusprosessissa. Tutkija ei ole tutkimuksesta ulkopuolinen, vaan myös tutkija itse antamien merkityksien vaikuttaa tulkintoihinsa. Tutkijan on eriteltävä, miten hänen oma toimintansa kietoutuu tutkimusprosessiin. (Juhila 2021.)

Narratiivisuus tarkoittaa lähestymistapaa, jossa huomio kiinnittyy kertomuksiin tiedon välittäjänä ja rakentajana. Narratiiviselle lähestymistavalle ominaista on kiinnostus ihmisten ainutkertaiseen tapaan kokea, ajatella ja toimia. (Vilka 2015, 146.) Narratiivisuuden suomenkieliseksi synonyymiksi on vakiintunut tarinallisuuden käsite. Narratiivisessa tutkimuksessa tutkitaan sitä, millä tavoin ihmiset antavat asioille merkityksiä tarinoiden kautta. Tieto muodostuu vuorovaikutuksellisesti tutkijan ja tutkittavien ihmisten kanssa niin, että dialogista syntyy uusia merkityksiä. Narratiivisen tutkimuksen tavoitteena ei ole pyrkiä yleistämään tietoon, vaan henkilökohtaiseen ja subjektiiviseen tietoon. (Heikkinen 2018, 156–157.)

Tarinoiden ja kertomusten käyttö eri tieteenalojen tutkimuksessa on noussut viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana niin, että suosion kasvua on ryhdytty nimittämään narratiiviseksi käänneeksi sosiaalitieteissä (Andrew, Squire & Tamboukou 2013, 1). Narratiivisen käänneen taustalla on katsottu vaikuttavan kokonaisvaltainen tieto- ja tiedekäsityksen muutos kohti konstruktionistista tietokäsitystä (Heikkinen 2018, 143–144). Sosiaalinen konstruktionismi on tutkimuksellinen viitekehys, jonka mukaan sosiaalinen todellisuutemme rakentuu sosiaalisessa ja kielellisessä vuorovaikutuksessa. Sosiaalinen konstruktionismi pitää sisällään lukuisia erilaisia tutkimussuuntauksia, joita yhdistää ajatus sosiaalisen todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta sosiaalisen ja kielellisen vuorovaikutuksen seurauksena. (Kekäle & Puusa 2020, 46.)

Sosiaalisen konstruktionismin idea on peräisin sosiologien, Peter Berger ja Thomas Lukmannin (1971) ajatuksista. Heidän mukaansa todellisuus rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja on siten alati muuttuvaa. Sosiaalinen konstruktionismi tarkoittaa, että sosiaalinen todellisuus on sosiaalisesti luotua. Tämä tarkoittaa, että käytäntömme, ihmiset ja organisaatiot rakentavat ja muokkaavat käytäntöä. Tieto on suhteellista ja vaihtelevaa näkökulmista ja kontekstista riippuen. Tämän takia ei ole olemassa yhtä totuutta, vaan ainoastaan erilaisia tulkintoja todellisuudesta. (Payne 2014, 18.) Sosiaalinen konstruktionismi näkee tiedon ja merkitysten rakentuvan historiallisesti ja kulttuurisesti sosiaalisten prosessien ja vuorovaikutuksen kautta. Tämä tarkoittaa, että yksilön toimijuuden rakentumista tarkastellessa huomio kiinnitetään kulttuuriin, historiallisiin ja poliittisiin konteksteihin, joiden osana yksilön kehitys ja elämänkulku rakentuvat. Sosiaalisen konstruktionismin lähtökohdista tarkasteltuna yksilön toimijuuden rakentumisen keskiössä ovat sosiaalinen vuorovaikutus ja toimijuuden suhteisuus sekä kytkeytyminen rakenteisiin. (Vanhalakka-Ruoho 2015, 46.)

Sosiaalinen konstruktionismi on toimijuuden tarkastelussa merkinnyt yksilökeskeisyyden kritiikkiä. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta toimijuuden lähtökohtana on jokaisen ihmisen yksilöllinen tapa tarkastella maailmaa. Yksilön toimintaa ohjaa yksilölliseen ja ainutkertaiseen kokemukseen perustuvat merkitykset ja havainnot, joiden pohjalta yksilö toimii oman kokemusmaailmansa aktiivisena konstruoijana, mutta myös ympäristönsä muovaajana. Yksilön on mahdollista reflektiivisen ajattelun kautta tutkia kokemuksiaan, uskomuksiaan, oletuksiaan ja arvojaan. Elämä ei etene suoraviivaisesti, vaan siihen sisältyy myös vaikeuksia, odottamattomia tapahtumia ja epävarmuutta. Konstruktionistisen tietokäsityksen mukaan yksilön minuus ei koostu pysyvistä ominaisuuksista, vaan on jatkuvassa muutoksessa, kuten myös ympäröivät olosuhteet. Kielen avulla yksilö kuvaa todellisuuttaan, mutta myös rakentaa sitä. (Vanhalakka-Ruoho 2015, 47.)

Kun valittua ilmiötä tarkastellaan tarinan näkökulmasta, nähdään ilmiö konstruktionistisen tietokäsityksen mukaisesti muuttuvana, kontekstiin sidottuna ja merkityksen omaavana. Narratiivisen tutkimuksen aineistossa tarinoista tutkitaan merkitysrakenteita. Kaikkia tarinoita yhdistää se, että ne koostuvat erilaisista tapahtumaketjuista. Tarinassa erilaiset tapahtumaketjun elementit kietoutuvat yhteen niin, että syntyy juoni, joka osoittaa tarinan tapah-

tumien keskinäisen riippuvuuden. Kyse ei kuitenkaan ole kausaalisesta syy-seuraussuhteesta, vaan inhimillisen toiminnan peruslaadun mukaisista riippuvuuksista. Tarinan juoneen kytkeytyy ihmisen pyrkimykset ja tavoitteet suhteessa ihmisen toiminnan konkreettisiin ehtoihin. (Hänninen 1999, 94.) Tarinoiden juonen tapahtumat eivät ole neutraaleja, vaan ne pitävät sisällään moraalisia jännitteitä sekä erilaisia arvo- ja tunnelatauksia. Tarinan juoni muodostuu tarinan alusta, keskiosasta ja lopusta. (Hänninen 2018, 162.)

Tutkielmassani tarina tarkoittaa kirjoituskilpailuun osallistuneiden kirjottajien jälkikäteen hahmottamaa kuvaa elämästään, sen kulusta ja tapahtumista, jolloin tarina itsessään toimii myös kirjoittajien kokemuksen jäsentäjänä. Irtisanotuksi joutuminen on sarja tapahtumia, johon tarinan myötä luodaan jälkikäteen järjestys kertomalla tapahtumat loogisesti etenevänä tarinana. Tarinan tapahtumia ja sen kulkua ei voida pitää todellisena kuvauksena tapahtumien kulusta, vaan tarinoita on tulkittava kerronnan sääntöjen muovaamina rekonstruktioina. Elämäntarinat ovat aina ainutkertaisia ja yksilöllisiä, mutta silti niihin kytkeytyy myös kulttuurinen ulottuvuus. Tämä johtuu siitä, että tuottaessaan oman elämän tarinaa ihminen soveltaa sosiaalisen kokemuksen kautta omaksumiaan tarinoita omaan tilanteeseensa. Tällaisia kulttuurisesta varannosta löytyviä tyyppisiä kytkeyty tarinoiden henkilöhahmoihin sekä juonenkulkuun. (Hänninen 1999, 94.)

Tutkielmani metodologisena taustana toimii Vilma Hännisen (1999) määrittelemä sisäisen tarinan käsite. Sisäisen tarinan käsitteen avulla voidaan kuvata yksilön sisäistä prosessia elämän erilaisissa muutostilanteissa, kuten esimerkiksi irtisanotuksi joutumista pitkän työuran jälkeen. Sisäisen tarinan käsitteen avulla voidaan tutkia ja ymmärtää elämän valintoja ja tapahtumia päähenkilön omista merkityksenannoista käsin. Sisäinen tarina on prosessi, jossa ihminen tulkitsee elämänsä tapahtumia ja mahdollisuuksia sosiaalisesta tavaravarannosta omaksumiensa tarinamallien avulla. Kulttuurin tarjoamien kertomusten kautta rakentunut sosiaalinen tarinavaranto sisältää kaikki ne tarinat, joita ihmiset kohtaavat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sekä median välityksellä. Sosiaalinen tarinavarantomme on alati muuttuva, sillä siihen tuotetaan jatkuvasti uusia eri muodoissa olevia tarinoita, jotka ovat ihmisen käytettävissä. Ihminen omaksuu koko elämänsä ajan tarinoita tarinavarannosta. Kaikki tarinat eivät jää mieleen, vaan vain osa tarinoista muodostuu osaksi henkilökohtaista tarinavarantoa. (Mt., 21–31).

Sisäinen tarina on prosessi, jossa syntyy uusia merkityksiä ja tarinoita erilaisten kohtaamisten kautta, jotka voivat olla yleisen ja yksittäisen välisiä kohtaamisia tai symbolisen ja aineellisen, kielellisen ja aineellisen tai kielellisen ja ei-kielellisen välisiä kohtaamisia. Sisäinen tarina on jatkuva prosessi, jossa useat osatarinat kietoutuvat toisiinsa monilla eri tavoin, esimerkiksi ristiriitaisesti tai ajallisesti. Toiset tarinoista voivat olla päätyneitä, kun taas toiset osatarinat voivat suunnata kohti tulevaa. Tulevaisuuteen kurkottavia tarinoita Vilma Hänninen (1999) nimittää tarinallisiksi projekteiksi. Sisäinen tarina ei ole rajattu empiirinen kokemus, vaan hypoteettinen kokemuksen organisoija, jota voidaan paikantaa esimerkiksi erilaisista kielellisistä ilmaisuista. Todellisen elämän tutkimuksessa, esimerkiksi irtisanomistutkimuksessa on kysymys siitä, mitä todella tapahtui päähenkilön merkityksenannon näkökulmasta. Kertomuksen tulkinta toteutuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, sillä se on kertojan ja kuulijan molemminpuolinen neuvottelu. Kertomuksen tulkitsijan tulee paljastaa päähenkilön kertomukselle antamat merkitykset niin, että päähenkilö edelleen tuntee tarinan omakseen. (Mt., 21–32).

3.2 Aineistona kirjoituskilpailun tekstit

Tutkielman aineistona on Työttömän tarina -kirjoituskilpailulla kerätyt tekstit, jotka on kerätty ajalla 1.5.2018- 31.10.2018. Kirjoituskilpailussa kartoitettiin työttömyyttä kokeneiden suomalaisten ajatuksia siitä, millaista on olla työtön Suomessa. Tekstien keruu järjestettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Lena Näreen yhteistyönä. Kirjoituskutsu sekä kirjoittamisen apukysymykset löytyvät tutkielman liitteestä (liite 1). Parhaat tekstit palkittiin rahalla kirjapalkinnoilla. Aineisto sisältää 165 vastaajan kirjoitukset koskien työttömyyttä, työnhakua ja toimeentuloa.

Kilpailukutsussa kirjoittajaa ohjeistettiin kertomaan omista tai läheisen kokemuksista työn menettämiseen ja työttömyyteen liittyen. Lisäksi kirjoituskutsussa pyydettiin näkemyksiä myös työllistämistoimenpiteistä ja työttömille suunnatuista palveluista. Aineiston keruu ajoittui niin, että kirjoittajilla on kokemusta myös työvoimapolitiisesta aktiivimallista. Kilpailuun osallistuneet kirjoitukset vaihtelevat niin tyyliltään kuin pituudeltaan. Tekstien joukossa on oman irtisanomiskokemuksen lisäksi esimerkiksi runoja ja novelleja sekä läheisen

näkökulmasta kirjoitettuja tekstejä. Useissa kirjoituksissa käydään läpi työttömyyteen johtaneita tapahtumia kuten sairastumista, lomautuksia ja irtisanomisia. Kirjoituksissa kuvaillaan työttömyysjaksojen aikaista arkea sekä mahdollisen työllistymisen aikaansaamaa muutosta kirjoittajan elämänlaadussa. Osassa kirjoituksia käsitellään työttömyyttä yhteiskunnallisella tasolla oman arjen tarkastelun lisäksi.

Vaikka kirjoittaja voi olla kuka tahansa, on oletettavaa, että kirjoituskilpailuun ottavat osaa useimmin sellaiset henkilöt, joille kirjoittaminen on luontevaa ja mieluista. Osaltaan myös tästä johtuen kirjoituskilpailun aineistossa korostuvat korkeakoulutetut henkilöt (Laurén 2010, 433). Myös kirjoituskilpailun palkintona olleet raha- ja kirjapalkinnot ovat voineet myötä vaikuttaa kilpailuun osallistumiseen. Yhteenvetona voidaan todeta, että kirjoituskilpailun aihe on koskettanut kirjoittajaa niin, että kirjoittaja on halunnut tuoda esiin omaa näkökulmiaan aiheeseen. Luultavimmin kirjoittaminen on myös toiminut oman kokemuksen jäsentäjänä.

Tutkielmassani olen kiinnostunut teksteistä, jotka käsittelivät työttömien kokemuksia irtisanomisesta pitkän työuran jälkeen. Poimin aineiston joukosta 20 oman kokemuksen näkökulmasta kirjoitettua tekstiä, joiden katsoin olevan tutkimustehtäväni kannalta sopivimpia. Valitsin aineiston joukosta ne tekstit, joista kävi ilmi henkilön pitkä työura ennen irtisanotuksi joutumista. Päätelmässä kirjoittajan työuran pituudesta hyödynsin taustatietona annettua syntymäaikaa. Mikäli kirjoittaja ei ollut ilmoittanut syntymäaikaa, valikoin tekstin aineiston joukosta sen perusteella, että pitkä työura oli pääteltävissä tarinasta. Toinen valintakriteerini oli se, että tarinasta käy ilmi työsuhteen päättyminen yksipuoliseen irtisanomiseen ilman työntekijän omaa toivetta.

Taustatietoina kysyttiin vastaajan nimeä tai nimimerkkiä, ammattia, syntymäaikaa, postitoimipaikkaa ja sukupuolta. Valitsemieni tekstien kirjottajista 14 oli ilmoittanut sukupuolekseen olevansa nainen ja 4 olevansa mies. Kaksi kirjoittajaa eivät olleet ilmoittaneet sukupuolta taustatiedoissaan, mutta teksteistä voi tehdä oletuksen, että kirjoittajat ovat naisia. Näin ollen naisia oli huomattava enemmistö kirjoittajista.

Aineistoni vanhin kirjoittaja oli ilmoittanut syntymävuodekseen 1949 ja nuorin kirjoittaja oli ilmoittanut syntymävuodekseen 1972. Aineistonkeruun aikaan kirjoittajat ovat olleet

noin 46–69-vuotiaita. Kirjoittajista kolme ei ollut merkinnyt taustatiedoksi ikäänsä, mutta kirjoituksista pystyi päättelemään, että kirjoittajien ikä luultavimmin osuu edellä määritellyyn ikäjakaumaan. Rajatun ikäjakauman myötä aineistossa oletetusti korostuu se, että tietyn ikäiset ihmiset jakavat jotakin samoja kokemuksia liittyen, esimerkiksi ammatti-identiteettiin ja työn merkitykseen elämässä (Julkunen 2007, 51). Näin ollen on syytä huomioida, että aineistoni tekstit eivät edusta kaikkien irtisanottujen joukkoa. Tutkielmani tavoitteena ei ole yleistää vaan laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti kuvata ilmiötä monipuolisesti kartoittamalla havaintojen samankaltaisuuksia ja eroavuuksia (Alasuutari 2007, 31).

Aineistoni kirjoittajista 8 kertoi olevansa työttömänä työnhakijana kirjoitushetkellä. Neljä kirjoittajaa kertoi työllistyneensä irtisanomisen jälkeen ja olevansa kirjoitushetkellä työssä. Kirjoittajista neljä määritteli itsensä työkyvyttömäksi odottaen virallista päätöstä työkyvyttömyyseläkkeestä ja loput 4 kirjoittajaa olivat jo siirtyneet vanhuuseläkkeelle.

3.3 Eettiset kysymykset

Tutkimusetiikalla tarkoitetaan hyvän tieteellisen käytännön noudattamista. Laadullisen tutkimuksen luotettavuus perustuu siihen, että tutkija noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä työssään. Näin ollen tutkimuksen laatu ja uskottavuus sekä tutkimuseettiset valinnat kulkevat käsikädessä. Tutkimuseettinen neuvottelukunta on julkaisut ohjeen (2019) yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eettisistä periaatteista. Tutkija kantaa aina vastuun tutkimuksensa eettisistä valinnoista. Hyvän tieteellisen käytännön periaatteet ovat ohjanneet tutkielmani etenemistä läpi prosessin. Olen tutkielmassani sitoutunut noudattamaan tutkimuksen kaikissa vaiheissa hyvän tieteellisen käytännön periaatteita: rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta sekä eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 14.)

Hyvän tutkimuskäytännön eettisiä peruseriaatteita ovat luotettavuus, rehellisyys, arvostus ja vastuunkanto. Tutkimuksen eettisyys tulee huomioida jo tutkimussuunnitelmassa ennen aineiston keruuta. Tutkimuskysymyksiä määriteltessä on pohdittava tutkimuksella tavoitellun uuden tiedon merkitys suhteessa tutkimuksen mahdollisiin haittoihin ja riskeihin. Erityi-

sesti yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on pohdittava sitä, kenelle ja mistä lähtökohdista tietoa tuotetaan. Tutkielmani aiheen valinnan taustalla on eettisesti kestävä peruste. Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimuksen laatu kulkevat yhdessä, koska tutkimustulokset ovat uskottavia vain, jos tutkimus toteutetaan hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Luotettavuus tulee varmistaa käytettävien tutkimusmenetelmien sekä tulosten analyysin osalta. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.)

Narratiivisen tutkimuksen eettisen arvokkuuden perustana pidetään sitä, että tutkimus kunnioittaa ihmisen ominaispiirteitä ja antaa tutkittaville mahdollisuuden ilmaista itseään omalla äänellään. Toisaalta oman henkilökohtaisen kertomuksen paljastaminen voi olla kertojalle hyvin arvokasta ja palkitsevaa, mutta samalla haavoittavaa. Näin ollen tutkimusetiikkaa on noudatettava tarkasti. Tutkijan on huolehdittava muun muassa siitä, että tarinoiden yksityiskohdat on poistettu niin, ettei tarinan kertojan tunnistaminen ole mahdollista. (Hänninen 2018, 174.) Olen suojannut kirjoituskilpailuun osallistuneiden tunnistettavuutta häivyttämällä tyyppitarinoista kaiken sellainen tiedon, josta kirjoittaja olisi voinut olla tunnistettavissa. Tyyppitarinat eivät kuvaa kenenkään yksittäisen kirjoittajan tarinaa, vaan ovat yhdistelmä eri tarinoiden tyyppillisiä juonenkulkuja. Näin ollen aineiston analyysi tyyppitarinoiden kautta vähentää tunnistettavuuden riskiä.

Kirjoituskilpailuun osallistuneet ovat antaneet tekstinsä tutkimuskäyttöön vapaaehtoisesti. Kirjoituskilpailun kutsussa osallistujat ovat voineet päättää vastauksen käyttämisestä tutkimuksessa, sillä heille on kerrottu, että kilpailutekstit talletetaan ja niitä voidaan myöhemmin käyttää tutkimukseen, opetukseen ja opiskeluun. Aineisto ei sisällä niitä kirjoituksia, joissa ei annettu arkistointilupaa Tietoarkistoon. (Näre 2018.)

Olen pyrkinyt huolellisuuteen ja aineiston kunnioittamiseen niin, ettei tutkimustulosten julkinen raportointi voi olla vahingollista tutkittaville. Tutkijan on oltava tarkkana, koska hän ei edusta tutkimuksessaan vain itseään, vaan myös tiedeyhteisöään ja oppiainettaan. Vaarana on, että esimerkiksi negatiivinen kirjoitustyö voi mustamaalata tai leimata ryhmää tai yksilöä tunnistamattomuudesta huolimatta. (Kuula 2006, 63.) Työn menettäminen irtisanomisen seurauksena on henkilökohtainen ja arkaluonteinen aihe, jonka vuoksi on erityisen tärkeää tutkijana pohtia eettistä vastuutaan.

Olen sitoutunut noudattamaan erityistä tarkkuutta ja huolellisuutta työssäni koko prosessin ajan. Olen pyrkinyt tutkielmassani perehtymään lähdeaineistoon mahdollisimman huolellisesti, jotta tulokset ovat mahdollisimman tarkkoja ja uskottavia. Olen raportoinut ja esittänyt löytämäni tulokset rehellisesti. Olen merkinnyt lähdeviittaukset tarkasti, jotta lukija löytää alkuperäisten lähteiden äärelle ja tutkijat saavat heille kuuluvan arvostuksen. Olen pyrkinyt perusteellisesti huomioimaan eettiset näkökulmat työni jokaisessa vaiheessa. Kannan tietoisesti vastuun työni kaikista eettisistä valinnoista ja näin ollen myös lopputuloksen uskottavuudesta.

3.4 Aineiston analyysi

Aineiston analyysi on kaksivaiheinen. Analyysin ensimmäinen vaihe noudattaa temaattista teorialähtöistä analyysia. Teorialähtöisessä analyysissä tutkittavaa ilmiötä määritellään teorian mukaisesti, jolloin analyysia ohjaa aikaisemmin määritelty teoria, eli analyysissä aineisto suhteutetaan valmiiksi hahmoteltuihin kategorioihin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 80). Aloitin analyysin lukemalla aineiston läpi mahdollisimman avoimella mielellä. Tämän jälkeen alleviivasin tekstistä kaikki sellaiset kohdat, joista ilmeni kirjoittajan kokemus sosiaalisesta tuesta. Alleviivaamisen yhteydessä kirjoitin myös ylös muistiinpanoja havaintoihini liittyen. Tämän jälkeen ryhmittelin aineiston teemoitetun avulla hyödyntäen Esko Kumpusalon (1991) sosiaalisen tuen luokittelua.

Teemoittelun avulla oli mahdollista vertailla eri sosiaalisen tuen muotojen ilmenemistä aineistossa. Kumpusalo (1991) luokittelee sosiaalisen tuen aineelliseen, toiminnalliseen ja tiedolliseen tukeen sekä emotionaaliseen tukeen. Kumpusalo erottaa jaottelussaan vielä henkisen tuen omaksi luokakseen. Kumpusalon mukaan henkistä sosiaalista tukea on esimerkiksi yhteinen aate, uskonto tai filosofia. (Mt., 14.) Olen tutkielmassani jakanut tuen muodot aineelliseen, tiedolliseen ja toiminnalliseen tukeen sekä emotionaaliseen tukeen. En luokitellut aineistosta henkistä sosiaalista tukea, vaan katson sen yhdistyvän emotionaalisen tuen luokkaan.

Ensimmäisen vaiheen luokittelun jälkeen palasin uudestaan aineiston äärelle ja luin jokaisen kirjoituksen vielä kokonaisuudessaan uudestaan. Tätä vaiheita voidaan kuvata teoriaohjaavaksi sisällönanalyysiksi. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä aineisto ja teoria ohjaavat vuorotellen tutkijan ajattelua ja tulkintaa. Aineistoa ei suoraan luokitella teorian mukaisesti, vaan teoreettinen viitekehys tukee ja ohjaa aineiston tulkintaa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 96, 112.) Poimin aineiston joukosta havainnot sosiaalisesta tuesta tai sen puuttumisesta. Tämän jälkeen jaottelin tukimuodot Kumpusalon (1991) luokittelua hyödyntäen. Olen ottanut huomioon myös tuen lähteen, eli onko tarjottu tuki läheisten vai viranomaisten tarjoamaa tukea. Havaintojen poimimisen ja jaottelun jälkeen olen analysoinut kokemuksia sosiaalisesta tuesta siitä näkökulmasta, mahdollistaako vai rajoittaako saatu tuki irtisanotun toimijuutta.

Analyysin jälkimmäisessä osassa käytän aineiston analyysimenetelmänä juonianalyysia. Juonianalyysi sopii aineiston analyysiin, koska olen kiinnostunut kirjoituskilpailun tarinoiden käännekohdista. Analyysin jälkimmäisessä osassa esittelen tutkimustuloksia luomieni tyyppitarinoiden kautta. Analyysin jälkimmäisessä osassa olen lukenut jokaisen kirjoituksen vielä uudestaan läpi. Tämän jälkeen olen perehtynyt aineistoon ja ryhtynyt esittämään sille kysymyksiä. Juonianalyysissä olen antanut juonityyppien muodostua aineistolähtöisesti tiivistämällä ensin kunkin tarinan juonen muutamilla sanoilla niin, että ydintarinasta käy ilmi juonen pääkohdat. Tämän jälkeen olen ryhmitellyt samantapaiset juonen omaavat kertomukset yhdeksi tarinatyyppiä. Lopuksi olen muodostanut tarinoista neljä perusjuonityyppiä, joita ovat Vilma Hännisen (1999) jaottelun mukaisesti sankaritarina, tragedia, komedia ja rikostarina.

Tarina ei ole tarina ilman juonta, sillä juoni sitoo tarinan tapahtumat toisiinsa (Hänninen 1999, 95). Juonen peruskaava muodostuu alkuosasta, muutoksesta sekä lopputilasta. Tarinassa tapahtumat eivät seuraa toisiaan kronologisena ketjuna, vaan tapahtumat kytkeytyvät tarinan jännitteiden alkamisen, kehkeytymisen ja ratkeamisen ympärille. (Puusa, Hänninen & Mönkkönen 2020, 224.) Perusmuodoltaan tarinan loppuratkaisu voi olla joko onnellinen tai onneton, mutta näiden lisäksi tutkijat ovat löytäneet monipuolisempia juonenvaihteluita. Loppuratkaisun lisäksi juonen tarkastelussa tulee kiinnittää huomiota siihen, millaiset tekijät selittävät onnen tai epäonnen vaihtelua, miten päähenkilö voi vaikuttaa tai jättää vaikuttamatta tapahtumien kulkuun ja millainen moraalitieteilijä kertomuksesta välittyy. Kirjallisuustieteilijä Northrop Frye on löytänyt länsimaisesta tarinaperinteestä neljä perusjuoni-tyyppiä, jotka

ovat romanssi (sankaritarina), komedia, tragedia ja ironia (rikostarina). (Puusa, Hänninen & Mönkkönen 2020, 224.)

Fryen kanssa yksimielisesti myös Kevin Murray (1989) on esittänyt, että länsimaisessa tarinaperinteessä on neljä tavallista juonityyppiä: komedia, romanssi, tragedia ja ironia. Tarinoiden perusjuonityypit esiintyvät todellisessa elämässä, mutta oikean elämän tarinat ovat vähemmän dramaattisia kuin kirjalliset tarinat. Todellisessa elämässä komedia tarina ei aina ole hauska tai sankaritarina ei välttämättä ole jännittävä. Keskeisintä tarinoiden tyypittelyssä on tarinan tapahtuminen looginen rakenne ja tapahtumiin kytkeytyvät moraaliset jännitteet. (Hänninen 1999, 96.)

Tarinoita analysoidessa voidaan huomiota kiinnittää tarinan tapahtumien lisäksi myös tarinan henkilöihin. Useimmiten huomio kiinnittyy erityisesti tarinan päähenkilöön ja siihen, millaisen kuvan tarina antaa päähenkilöstä. Lisäksi voidaan tulkita kertojan kuvauksia tarinan muista henkilöistä. Kuten useimmiten, on myös aineistoni kirjoitusten päähenkilöinä tarinan kertoja itse. Näin ollen tarinasta voidaan analysoida sitä, miten tekstin kirjoittaja asemoi itseään ja suhdettaan ympäröivään yhteisöön. (Puusa ym. 2020, 245.) Kun tarina pelkistetään ydintarinaksi, tarkastelu kohdistetaan tarinan kokonaisuuteen yksityiskohtien sijaan. Kokonaisuuden katsotaan jäsentävän tarinan tapahtumia ja ilmentävän tarinan juonen peruslogiikkaa. Strategiana ydintarinan muodostaminen tuo esiin tarinoiden yhtenäisyyksiä ja koherenssia, mutta samalla tarinoiden moninaisuus ja monitasoisuus jää tarkastelun ulkopuolelle. (Hänninen 1999, 33.)

4 SOSIAALINEN TUKI TOIMIJUUDEN RAKENTAJANA

4.1 Taloudellinen huoli toimijuuden rajoittajana

Irtisanotuksi joutuminen vaikuttaa äkillisesti ihmisen taloudelliseen tilanteeseen ja huoli taloudellisesta pärjäämisestä nousi esiin lähes jokaisesta aineiston tekstistä. Aineiston kirjoituksessa ilmenee, kuinka irtisanotuksi joutuminen tarkoitti äkillistä toimeentulon romahdusta ja sen myötä syntyvää aineellisen tuen tarvetta. Äärimmillään taloudellinen huoli tarkoitti jopa aineellisista perustarpeista, kuten ruoasta ja lääkkeistä tinkimistä. Puutteellinen aineellinen tuki kaventaa irtisanotun mahdollisuuksia ohjata omaa toimintaansa omilla valinnoillaan ja näin ollen rajoittaa irtisanotun toimijuutta (Jyrkämä 2008, 191). Vastaavasti riittävä aineellinen tuki ja sen myötä riittävät taloudelliset resurssit edistivät ihmisen kykyä selviytyä irtisanomistilanteesta (Cohen, Gottlieb & Underwood 2000, 29).

”Työttömän elämä ei ole pelkkää kukkakedolla tanssimista, koska taloudelliset huolet ovat arkipäivää, eikä aina jaksaisi taistella jokaisesta roposesta, mikä on välttämätön. Vähällä oppii toimeen tulemaan, mutta kulkee raja siinäkin.”(T11)

Aineisto-ote osoittaa, kuinka juuri taloudelliset huolet kuormittavat irtisanotun arkea. Työn menettänyt joutuu määrittelemään uudelleen tarpeitaan sekä mahdollisuuksiaan. Irtisanotut pohtivat arjessa jatkuvasti sitä, mihin hankintoihin on varaa ja mistä voisi säästää. Aineellisen tuen osalta korostuu yhteiskunnan tarjoama sosiaaliturva, jolla tyydytetään välttämättömiä perustarpeita (Kumpusalo 1997). Ihminen voi saada aineellista tukea myös lähiverkostoltaan, useimmiten puolisoltaan, mutta pääosin kirjoituksista nousee esille viranomaisten kautta jaettu sosiaaliturva. Taloudellinen hätä ja aineellisen tuen tarve korostui etenkin yksinasuvilla tai yksinhuoltajilla, joilla ei ollut mahdollista saada aineellista tukea puolisolta.

”Yhtäkkiä kaikki mitä ajattelen, on raha, mistä sitä saa ja miten siitä voi säästää.”(T2)

”Työttömänä on aikaa mutta ei rahaa, joten aika kuluu kotiaskareita tehden, ulkoillen. Mihinkään ei ole varaa, olet kuin vankilassa omassa kodissasi. Et voi osallistua oikeastaan mihinkään. Kirjasto toki on onneksi vielä ilmainen palvelu Suomessa. Vaatteita ja muita perustarpeita ei voi hankkia ja ruokaostot ovat pienet, joka sentti pitää laskea ja laittaa asiat

tärkeysjärjestykseen. Sairastuessa pitää miettiä, onko varaa käydä lääkärissä vai voisiko hoitaa itseään luonnosta saaduilla vitamiineilla tai lääkekasveilla.” (T13)

Aineisto-otteesta ilmenee, kuinka irtisanotuksi joutumisen jälkeen olisi aikaa toteuttaa itseään, mutta rahattomuus rajoittaa tarjolla olevia vaihtoehtoja. Kirjoittajien kokemuksissa aineellisen tuen tarpeen osalta korostui etenkin tuen tarpeen äkillisyys. Osalle kirjoittajista irtisanominen oli tullut niin suurena yllätyksenä ja järkytyksenä, ettei kirjoittaja ollut osannut varautua ja ennakoida tilannetta etukäteen esimerkiksi säästämällä. Kirjoittajien teksteistä ilmenee, että kirjoittaja on mitoittanut taloutensa kustannukset palkka-ansioiden mukaisesti, eikä entisen elintason ylläpitäminen onnistu irtisanomisen jälkeen.

”Hyväksyin työnantajan tarjoaman irtisanomispaketin, josta on edelleen säästöjä jäljellä. Ansiosidonnaisen jälkeen olen pudonnut Kelan työmarkkinatuelle, ja huoli toimeentulosta on suurin murheeni tällä hetkellä.” (T17)

Aineistosta käy ilmi taloudellisten huolien syveneminen etenkin työttömyyden pitkittyessä. Irtisanomisen jälkeen useimmat nauttivat irtisanomisajan palkkaa ja sen jälkeen ansiosidonnaista työttömyysturvaa, mutta työttömyyden pitkittyessä tulot tippuvat ja työnhakija päätyy Kelan työttömyysetuuksien saajaksi. Suurimmat taloudelliset vaikeudet ilmenivät ansiosidonnaisten etuuksien päätyttyä.

”Vielä ei ole isä hätä, vielä on paatissa ruokaa ja vaatteita, saanhan ansiosidonnaista päivärahaa. Rahaa riittää lainanlyhennyksiin. Haikeana seuraan ystävien matkustamista; olenhan aina rakastanut matkaamista. Kirjasto ja kolmen päivän sosekeitto ovat arkeani. Teen laskelmia siitä, kuinka pärjään, kun putoan peruspäivärahalle. Vastaus on, etten millään, lainaa on jäljellä vielä useaksi vuodeksi. Ratkaisu on myydä kesämökki, ainoa omaisuuteni, jota tosin en vielä lähivuosina voi realisoida. Vanhemmillani on mökkiin elinikäinen hallintaoikeus. En siis tiedä, kuinka selviän. Jotenkin pidän kuitenkin kiinni siitä, että yhteiskunta ottaa kopin. Olenkohan yltiöoptimisti? En uskalla ajatella loppuun asti.” (T4)

Kirjoituksista käy ilmi, kuinka ansiosidonnainen työttömyysturva tarjosi mahdollisuuden sopeutua aikaisempaa pienempiin tuloihin sekä tehdä ratkaisuja sen suhteen, miten suhteuttaa menot aikaisempaa pienemmillä tuloilla. Totutusta elintasosta tinkiminen ei kuitenkaan

näyttäytyneet helppona, vaan ratkaisuja täytyi tehdä epämieluisien vaihtoehtojen välillä. Myös toive uudelleen työllistymisestä irtisanomisen jälkeen saattoi lykätä suurten päätösten tekoa, kuten esimerkiksi asunnon myymistä.

”Sopeudun nyt elintasonlaskuun, työttömyyskorvauksen nipistykseen, haastatteluihin ja työttömän ”kurinpitotoimiin” - ja itseni kehittämiseen. Nyt jos koskaan palaan vanhoihin halpuihin harrastuksiin, jotka olen pitkään kieltänyt itseltäni ja mahdollisimman hyvään elämään. Toivon, että se on mahdollista pienillä kustannuksilla ja säästetyillä varoilla. Nyt ei kaivata yllätysmenoja. Tarvitaan nöyryyttä, viisautta ja terveyttä.” (T8)

Mikäli irtisanottu onnistui sopeuttamaan talouttaan, oli irtisanomisen jälkeinen arki helpompaa. Lisäksi työuran aikana säästetyt varat auttoivat irtisanottua selviytymään uudesta tilanteesta. Näin ollen irtisanomisen jälkeisessä taloudellisessa selviytymisessä korostuu irtisanomista edeltävä elämänhallinta ja ihmisen oma varautuminen mahdollisesti edessä oleviin riskeihin. Nykyinen työelämä edellyttää yksilöltä aikaisempaa suurempaa varautumista työelämän muutoksiin ja samalla yksilöllä on koko ajan suurempi vastuu pärjäämisestään. (Myös Eteläpelto 2007, 96.) Lisäksi ikä voi vaikuttaa aineellisen tuen tarpeeseen. Aineistosta käy ilmi, että pitkä työuran tehneillä taloudellinen tilanne oli vakaampi, kuin mahdollisesti nuoremmilla. Osalla kirjoittajista lapset olivat jo itsenäistyneet ja eikä asuntovelkaa ollut enää välttämättä jäljellä.

”En minä ihan tyhjän päälle jäänyt, puolisoni lupasi minut elättää. En siis kokenut nälkää ja laskutkin tulivat maksettua. Tosin ryttäkässä menivät kaikki säästöni ja jouduin lainaamaan rahaa puolisoltilani. Työttömyys riipaisi minua eniten psyykkisesti ja sosiaalisesti.” (T14)

Kirjoittajien mukaan taloudelliset huolet olivat usein pienempiä, mikäli irtisanotulla oli puoliso, joka pystyi työttömyyden ajan kantamaan suurempaa vastuuta perheen taloudesta. Näin ollen kirjoituksissa nousi esiin välttämättömän sosiaaliturvan ohella myös puolison tarjoama aineellinen tuki ja turva vaikeassa elämäntilanteessa. Toisaalta kirjoituksissa nousi myös esiin se, kuinka taloudelliset huolet ja riippuvuus puolison toimeentulosta kuormittivat parisuhdetta ja perhe-elämää. Parisuhteessa taloudellinen huoli saattoi ilmetä riitelynä tai syylistämisenä.

”Ainainen senttien laskeminen ja miettiminen miten taas ensi kuukausi selvitään. Olisiko muutto työn perässä hyvä ratkaisu. Muu perhe ei ole halukas muuttamaan, joten päätät joka tapauksessa hakea työtä satojen kilometrien päästä. Mikäli työpaikan onnistuu saamaan, on muutto edessä. Mistä saan asunnon ja takuuvuokran maksettua, kun säästötkin on hupenneen. Koti, jossa perhe asuu, on kuluja edelleen ja mikäli muutto on edessä kuluerät vaan kasvavat, eikä mitään jää käteen ehkä jopa vähemmän kuin työttömänä. Onko siis avioero seuraava vaihtoehto? Laittaa lusikat jakoon ja jatkaa elämistä sinkkuna, että voi tienata elämiseen tarvittavat rahat. Kova olisi hinta siitä, että työllistyisi.” (T13)

Kirjoituksissa ilmenee, kuinka perheellinen joutuu irtisanomisen myötä punnitsemaan vaihtoehtojaan kaikkien perheenjäsenten näkökulmasta. Työn perässä uudelle paikkakunnalle muuttaminen ei ole helppo ratkaisu. Irtisanominen vaikuttaakin koko perheeseen, ei vain irtisanottuun itseensä. (Myös Root & Park 2016, 23 sekä Jolkkonen ym. 2010.) Lapsiperheissä irtisanomisen myötä syntynyt aineellisen tuen tarve näyttäytyi huolena lasten elintasosta ja esimerkiksi siitä, pystyykö vanhempi kustantamaan lapsen harrastusta työttömyys-turvalla. Irtisanotuksi tulleilla vanhemmilla oli huolta lasten osallisuudesta ja kaverisuhteista, mikäli harrastuksista joudutaan luopumaan.

”Työttömän on aika vaikeaa kannustaa lastaan esim. urheilun tai musiikin harrastuksiin pariin, kun ei ole varaa ostaa harrastusvälineitä vaan rahat menevät perustarpeisiin. Lapset joutuvat helposti eriarvoiseen asemaan jo kouluaikana, joka tuo ongelmia myös koko yhteiskuntaan. Syrjäytynyt nuori ajautuu helposti vaikeuksiin, joka tuo yhteiskunnalle haastetta entisestään. Kaikilla vanhemmilla ei ole voimavaroja huolehtia jälkikasvustaan, mikäli kumpikin vanhempi on työttömänä.” (T13)

Lapsiperheissä taloudellinen hätä ja aineellisen tuen tarve näyttäytyi huolena siitä, kykeneekö irtisanottu tarjoamaan lapsille saman elintason, johon lapset ovat tottuneet vanhemman ollessa palkkatyössä. Aineisto-ote osoittaa, kuinka irtisanottu vanhempi kantaa huolta lasten harrastusten mahdollistumisesta irtisanomisen jälkeen. Rahattomuuden nähtiin vaikuttavan niin irtisanotun itsensä, mutta myös lasten osallisuuteen ja sosiaalisiin suhteisiin.

Toimeentulon vaikeudet voivat estää osallistumista ja kaventaa sosiaalisia toimintamahdollisuuksia perheissä. Etenkin irtisanotut äidit kantavat huolta lasten mahdollisesta ulkopuolelle jäämisestä köyhyyden seurauksena. (Myös Viitasalo 2013, 361.)

Irtisanotuksi joutuneella olisi aikaa tavata ystäviä, mutta rahat eivät riitä esimerkiksi kahvilassa käyntiin. Huoli taloudellisesta pärjäämisestä vaikutti kirjoittajien kokemuksiin itsestä suhteessa muihin ihmisiin.

”Pahimmillaan työttömyys on hätää toimeentulosta, miten hankkia välttämättömät ruoka ja vaatteet ja kuinka maksaa asuntomenot. Se on myös itsetuntokysymys. Kun meillä Suomessa tavataan uusi henkilö, niin ensimmäisiä kysymyksiä, etenkin miesten keskuudessa, on että mitä teet työksesi. Ei ole helppoa vastata olevansa työtön. Perusturvan varassa elävä ei voi käydä maksullisissa harrastuksissa ja jo kahvilassa käynti on ylellisyyttä. Työkaverien seura kahvi- ja lounastaukoineen sekä pikkujouluineen puuttuvat.” (T12)

”Työttömänä on alentavaa olla, kukaan, joka ei ole kokenut tätä olotilaa, ei voi sitä täysin ymmärtää. Yhtäkkiä ihminen on täysin yhteiskunnan ulkopuolella. Suomessa vaaditaan, että pitää olla hyvin pukeutunut ja hiukset leikattu ja laitettu. Minäkin olen käynyt viimeksi 8 vuotta sitten kampaajalla, rahaa ei vain ole itsensä hoitamiseen, kun ruokaankaan ei aina ole varaa. Hammastahnakin ja toisinaan talouspaperitkin ovat ylellisyyttä. Miten voit hakea töitä, jos ei ole varaa ostaa vaatteita ja kenkiä tai maksaa kampaajalle tai ostaa polttoaineita, jotta pääset työpaikkahaastatteluun?” (T8)

Aineisto-otteet osoittavat, kuinka irtisanotuksi tuleminen tarkoittaa äärimmillään hätää välttämättömistä perustarpeista, kuten ruoasta, lämpimistä vaatteista ja asumisesta. Kirjoittajat olivat joutuneet taloudellisten vaikeuksien seurauksena luopumaan esimerkiksi itsestä huolehtimisesta, kun esimerkiksi uusiin vaatteisiin tai kampaajalla käyntiin ei ollut varaa. Tämän katsottiin vaikuttavan kielteisesti itsetuntoon ja vaikuttavan negatiivisesti jopa uuden työn löytymiseen. (Myös Ahonen & Poijula 2007, 12.)

Osa-aikainen keikkatyö ei irtisanottujen kerronnassa helpottanut taloudellista ahdinkoa, sillä epäsäännöllisen palkkatulon koettiin alentavan työttömyysetuuksia ja myöhästyttävän maksupäiviä. Kertomuksissa tuotiin esiin, että keikkatöitä tekevä ei voi riittävästi ennakoida sitä, miten paljon rahaa tulee ja milloin.

”Onneksi purteni pääsee silloin tällöin rantaa, ja saan keikkatöitä. Pääsen kohtaamaan ihmisiä ja saan hetkeksi tunteen kovasta maasta jalkojeni alla, johonkin kuulumisesta. Palkkiot horjuttavat kuitenkin päivärahan määrää ja maksatusta. Koskaan ei tiedä, että minä päivänä tilille tulee rahaa ja kuinka paljon. Paljon on vielä oppimista niukasti elämisessä.”
(T4)

Kirjoittajien mukaan epäsäännölliset keikkatyöt tarjosivat taloudellisen hyödyn sijaan mahdollisuutta olla vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa ja saada merkityksen tunnetta arkeen. Näin ollen satunnaiset keikkatyöt tarjosivat ensisijaisesti emotionaalista tukea työttömälle, eikä niinkään aineellista tukea. Lisäksi osa-aikatyöt tarjosivat mahdollisuuden tiedolliseen ja toiminnalliseen tukeen, mikäli ihminen koki työn itselleen mielekkäänä tekimisenä tai koki saavansa työskentelyn ansioista esimerkiksi hyödyllistä tietoa, mikä myöhemmin saattoi edistää uudelleen työllistymistä.

Aineiston keruu ajoittuu niin, että kirjoittajilla on kokemusta myös työvoimapolitiisesta aktiivimallista, joka tuli Suomessa voimaan 2018. Työttömälle aktiivointi tarkoittaa sitä, että saadakseen työttömyysturvaa, tulee työttömän edistää omia työllistymismahdollisuuksiaan ja työnsaantiaan osallistumalla julkisen vallan osoittamiin työllistymis- ja aktiivitoimiin (Eichhorst & Konle-Seidl 2008, 5). Aktiivimallista on luovuttu vuoden 2020 alusta alkaen, jonka jälkeen työttömän aktiivisuutta ei ole enää seurattu. Työttömyysetuus on kuitenkin edelleen vastikkeellista, mikä tarkoittaa, että työttömän on oltava valmis ottamaan vastaan tarjottua työtä tai koulutusta sekä osallistumaan työllistymistä edistäviin palveluihin.

”Tässä minä nyt rouskuttelen EU:n ruoka-avun hapankorppuja, kun ei muutakaan ole. Kellan kanssa oli jo kovaa vääntöä, kun meinasivat jättää rahattomaksi liian pitkäksi ajaksi. Jos stressi on epäterveellistä, niin luultavasti moni työtön sairastuu näinä aktiivimallien aikana, enkä minäkään ihan varma ole, selviydyinkö ehjänä nämä viimeiset työikäisyyden ajat,

kun paineet kasvaa ja työttömyydestä rangaistaan vielä vanhaa työrajoitteistakin, vaikka en enää moneenkaan työhön edes kykenisi.” (T11)

Aktivointi kytkeytyy sosiaalisen tuen osalta sekä aineelliseen tukeen, että tiedolliseen ja toiminnalliseen tukeen. Irtisanottu saattoi joutua ottamaan vastaan työvoimapalveluita saadakseen työttömyysetuuden täysimääräisenä. Aktiivimallin nähtiin vaikuttavan kielteisesti irtisanotun aineelliseen tukeen. Irtisanotut kokivat, että aktiivimalli aiheutti taloudellisen epävarmuuden lisäksi monia negatiivisia tunteita, kuten esimerkiksi eriarvoisuuden- ja huonommuuden tunnetta.

”Vajaakuntoisena työttömänä tämä aktiivimalli aiheuttaa pattitilanteita, Yksinkertaisesti erikoinen ja kohtuuton koko malli. Jo aiemmin hain työvoimaviranomaisen järjestämälle kevytyrittäjyys-kurssille ja myös verkon kautta opiskeltavalle yrittäjyyskurssille. Mutta kumpaankaan en tuolloin tullut valituksi. Paikkoja ei ole riittävästi ja siitä sitten työttömiä hakijoita rangaistaan. Kohtuutonta.” (T15)

Aineisto-otteesta ilmenee, kuinka aktiivimalli rokotti erityisesti heitä, joilla työkyky oli sairauden tai vamman vuoksi alentunut. Työkyvyttömät olivat huolissaan taloudellisesta pärjäämisestä, sillä he kokivat, ettei työkyvylle sopivaa työtä tai palvelua ollut mahdollista löytää. Aina aktiivimallin täyttävää toimenpidettä ei ollut edes tarjolla, jolloin irtisanotulla ei ollut todellista mahdollisuutta osoittaa aktiivisuuttaan ja tuen leikkaaminen koettiin kohtuuttomaksi. Kirjoittajan kuvaamassa tilanteessa toimijuuden mahdollisuudet näyttäytyvät näennäisinä valintamahdollisuuksina, koska toiminnan rajoitteet ja toiminnan realistiset edellytykset eivät tule huomioituksi. (Myös Eteläpelto ym. 2011, 9–11.)

Irtisanotuksi joutuminen vaikuttaa moniulotteisesti ja kokonaisvaltaisesti irtisanotun aineellisen tuen tarpeeseen. Riittämätön aineellinen tuki ja sen myötä syntyvä jatkuva taloudellinen huoli rajoittaa irtisanotun toimijuutta. Samankaltaisiin johtopäätöksiin on tullut myös David Fryer (1995, 265–272), jonka mukaan riittämätön taloudellinen tuki voi rajoittaa työttömän toimijuutta. Työttömyyden kielteisten psykososiaalisten vaikutuksien pääasiallisena syynä on pidetty työttömyyden aiheuttamia taloudellisia vaikeuksia, sillä köyhyys rajoittaa toimijuutta, heikentää myönteistä suuntautumista tulevaisuuteen ja vaikeuttaa tulevaisuuden

tavoitteen asettelua. Riittävällä aineellisella tuella vastaavasti on mahdollista edistää toimijan valintoja, päämääriä ja keinoja niiden saavuttamiseksi. (Myös Elonen, Niemelä & Saloniemi 2017, 280–281.)

4.2 Tiedollisen ja toiminnallisen tuen vaikutukset irtisanotun toimijuuteen

Irtisanotuksi tuleminen pitkän työuran jälkeen voi synnyttää erilaisia tiedollisen ja toiminnallisen sosiaalisen tuen tarpeita. Aineistossa tiedollinen ja toiminnallinen sosiaalinen tuki kytkeytyi tarinoiden myönteisiin käännteisiin ja onnistumisiin, mutta myös epäonnisiin tilanteisiin ja tapahtumiin. Tiedollinen tuki on sosiaalisen tuen muoto, jolla tässä tutkielmassa tarkoitetaan irtisanotun saamaa ohjausta, opastusta ja neuvontaa. Toiminnallinen sosiaalinen tuki taas tarkoittaa esimerkiksi palveluita tai kuntoutusta. (Kumpusalo 1997, 14.) Tiedollinen ja toiminnallinen tuki voivat olla epävirallista ystävien ja lähiverkoston tarjoamaa tukea, mutta myös virallista viranomaisten tarjoamaa tukea, kuten esimerkiksi työllisyyspalveluja. Aineiston tulkinnassani olen tiedollisen ja toiminnallisen tuen osalta keskittynyt erityisesti viranomaisten taholta tarjottuun tukeen.

Kirjoittajien myönteiset kertomukset tiedollisesta ja toiminnallisesta tuesta auttoivat irtisanottua elämässään eteenpäin. Kertomusten positiiviset kokemukset tiedollisesta ja toiminnallisesta tuesta kytkeytyivät tilanteisiin, joissa tarjottu tuki ja irtisanotun tuen tarve kohtasivat yhteisymmärryksessä ja irtisanottu koki tulleen autetuksi. Kun tarjotun tuen ja tuen tarpeen välillä ei ole ristiriitaa, näyttäytyy tuki irtisanotun toimijuutta vahvistavana (myös Hokkanen 2014, 66).

”Kyllä meistä irtisanotuista yritettiin pitää huolta: TE-toimistosta tuli henkilö puhumaan meille. Saimme myös kutsun lähikaupunkiin heidän järjestämiinsä irtisanottujen ryhmätapaamisiin, jonne myös osallistuin. Lisäksi saimme mahdollisuuden käydä keskustelemassa tunnoistamme työpsykologin kanssa. Kävin sielläkin sallitun määrän.” (T12)

Aineisto-ote osoittaa, kuinka irtisanottu koki, että hänelle pyrittiin tarjoamaan tukea irtisanomisen yhteydessä. Kirjoittaja kertoo ottaneensa tarjotun tuen vastaan ja käyneensä työ-

psykologilla sallitun määrän. Aineisto-otteessa kertoja kuvaa kokeneensa, että heistä yritettiin pitää huolta. Aineisto-otteesta ei käy ilmi se, onnistuttiinko huolenpidossa, eli oliko tarjottu määrä käyntejä irtisanotulle riittävää. Katkelmassa tiedollinen ja toiminnallinen tuki kytkeytyy myös emotionaaliseen tukeen, kun kirjoittaja kuvaa saaneensa mahdollisuuden keskustella tunnoistaan työpsykologin kanssa. Kokemukset sosiaalisen tuen eri muodoista esiintyvät läpi aineiston lomittain ja toisiinsa kietoutuen niin, että kaikilta osin ei ole mahdollista eriyttää eri tuen muotoja omiin luokkiinsa. Toimijuuden vahvistumisen näkökulmasta oleellisinta on kirjoittajan kokemus ja tulkinta saamastaan tuesta sekä tuen laadusta.

Toiminnallisen tuen osalta kirjoituksissa korostuvat kokemukset TE-toimiston tarjoamista työllisyyspalveluista, kuten esimerkiksi työkokeiluista, työvoimapoliittisista koulutuksista, kuntouttavasta työtoiminnasta sekä palkkatukityöstä. Kelan kuntoutuspalveluista kertomuksissa ilmenee kokemukset etenkin ammatillisesta kuntoutuksesta ja kuntoutus selvityksistä. Tiedollisen tuen osalta kertomuksissa näyttäytyy Te-hallinnon asiantuntijoiden, Kelan virkailijoiden sekä sosiaalitoimen tarjoama ohjaus ja neuvonta muun muassa sosiaaliturvaan liittyen. Hyödylliseksi koettu tiedollinen ja toiminnallinen tuki koettiin auttavan irtisanottua, kun taas esimerkiksi koulutusta vastaamattomat työtarjoukset tai irtisanotun tarpeeseen soveltumattomat aktivointitoimenpiteet näyttäytyivät kielteisinä kokemuksina tiedollisesta ja toiminnallisesta tuesta.

”Olen täynnä nöyryyttä ja intoa tehdä työtä, mutta en sentään feissariksi.” (T2)

”Ehkä ymmärtämistä auttaisi, jos aiheeseen liittyvät kyselyt tehtäisiin sinä-muodossa. Jos menettäisit työpaikkasi etkä löytäisikään uutta, kuinka pian sinulle saisi tarjota muuta kuin oman alasi työpaikkaa? Jos olisit ansiosidonnaisella päivärahalla, kuinka paljon ansiosidonnaista tukea pienipalkkaisemmalla kokoaikatyöllä tulisit toimeen? Miten nopeasti työttömyyskorvauksesi määrän tulisi laskea? Kuinka monta tuntia tienpiennarten siivousta päivässä arvioisit sopivaksi itsellesi edellyttäen, että sinun tulisi myös jatkaa aktiivista työnhakua? Jos lapsesi tulisi ottaa pois päiväkodista työttömyytesi takia, miten järjestäisit hammaslääkärikäyntisi ja työhaastattelusi? Monessa mielipidekirjoituksessa ja näkökulmassa painotetaan, että tärkeintä on päästä takaisin työhön, mihin tahansa työhön, ja siksi työttömän tulisi olla valmis ottamaan vastaan lähes mitä vain tarjolla olevaa työtä, sillä hyvä ja piste. Todellisuudessa asia ei ole aivan niin yksinkertainen. Jos itse olisit työnantaja, miten

suhtautuisit korkeakoulututkintoa ja asiantuntijakokemusta edellyttävää paikkaa hakevaan henkilöön, joka nyt työskenteleekin siivoojana tai varastomiehenä? Niinpä. Minäkin varmaan epäilisin, ettei hakijalla ole kaikki ehkä ihan kunnossa. (T19)

Aineisto-otteissa kirjoittajat kuvaavat suhtautumistaan omaa osaamista ja työkokemusta vastaamattomiin työtarjouksiin sekä sopimattomiin palveluihin. Kirjoittajat kokivat, että työvoimahallinto sekä ympärillä olevat ihmiset odottavat irtisanotun olevan valmis mihin tahansa palkkatyöhön. Etenkin työttömyysturvan vastikkeellisuuteen nojaten tarjotut epäsopivat työtarjoukset näyttäytyivät ongelmallisina ja jopa toimijuutta kaventavina.

Epävirallinen, ystävien ja läheisten tarjoama tiedollinen tuki näyttäytyi kertomuksissa ohjauksena ja neuvontana. Läheisten tarjoama tiedollinen ja toiminnallinen tuki koettiin kannustavaksi ja siihen suhtauduttiin pääosin myönteisesti. Sen lisäksi, että laaja sosiaalinen tukiverkosto voi tuoda merkitystä ja lohtua työttömyyteen, voi se myös käytännössä edistää uuden työn löytymistä. Kuten eräs kirjoittaja kertoo saaneensa läheisiltään paljon tukea ja kannustusta pyrkiessään työelämään.

”Olen saanut paljon tukea ja kannustusta pyrkiessäni takaisin työelämään. Ihmiset ovat suhtautuneet työttömyyteen todella myötätuntoisesti, mikä on merkinnyt minulle paljon. Aiemmat työ- ja opiskelukaverit ovat mielellään kertoneet potentiaalisista työpaikoista ja antaneet hyviä vinkkejä myös opiskeluiden suhteen.” (T17)

Kirjoittaja kokee, että ihmiset ovat suhtautuneet työttömyyteen todella myötätuntoisesti, millä on ollut kirjoittajalle iso merkitys. Kirjoittaja kertoo, että aikaisemmista työ- ja opiskelukavereista on ollut tukea työnhaussa, sillä he ovat mielellään kertoneet potentiaalisista työpaikoista ja antaneet hyviä vinkkejä myös opiskeluiden suhteen.

Aineiston kertomuksissa kävi ilmi koulutuksen merkitys tiedollisen ja toiminnallisen sosiaalisen tuen lähteenä. Irtisanotut kuvasivat saaneensa koulutuksesta ja erilaisista kursseista tukea uudelleen työllistymiseen. Osa kirjoittajista oli käynyt TE-toimistossa ammatinvalinnan psykologilla osallistuen ammatinvalinnanohjaukseen. Kokemukset ammatinvalinnanohjauksesta olivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta positiivisia ja kirjoittajat kokivat arvokkaaksi ja hyödylliseksi erilaisten koulutusvaihtoehtojen pohtimiseen saadun tuen.

”Tarinallani minä haluan rohkaista kaikkia, jotka jo ikäihmisinä joutuvat ikävään työttömyys-jonoon. Ikä ei välttämättä ole este, vaan se antaa sinulle itsetuntoa, etäisyyttä karrriääriportaaseen ja melko määrän itseluottamusta. Kauan mukana olleena osaa kaikenlaista, tämä puuttuu nuoremmilta. Sen lisäksi, jos ei itsellä ole ennakkoluuloja, se antaa sinulle vielä uuden mahdollisuuden. Tutkia, mitä minä vielä osaisin tehdä ja jopa tilaisuuden hankkia itselleen uusi identiteetti vaihtamalla ammattia ja oppimalla uutta. Näiden työelämäni viimeisten vuosien aikana yhteiskunnan turvaverkko toimi myös hyvin. Se antoi minulle kohtalaisen toimeentulon ja mahdollisuuden olla vielä yhteiskunnassa mukana. Sanomatta kertaakaan, että olin liian vanha vaan kannustamalla yrittämään viimeiseen asti.” (T17)

Aineisto-ote osoittaa, kuinka työuran loppuvaiheessa irtisanottu kokee koulutuksen merkityksen uudelleen työllistymiseen. Kirjoittaja kertoo, kuinka uusi ammatti vaikutti kokonaisvaltaisesti hänen identiteettiinsä. Useimmat olivat irtisanotuksi joutumisen jälkeen osallistuneet vähintään yhteen, mutta myös useampaan täydennyskoulutukseen. Osa kirjoittajista oli opiskellut kokonaan uuden ammatin, kun taas toiset olivat täydentäneet aikaisempaa osaamistaan esimerkiksi työvoimapoliittisilla koulutuksilla. Kirjoituksista ilmenee se, ettei mikään ikä ole liian myöhäinen hankkia uutta osaamista tai kokonaista ammattia.

”Nuorena ollessa kukaan ei kotona vaatinut lähtemään koulujen penkkejä kuluttamaan, joten on koulutustaso jäänyt alhaiseksi. Silläkään ei pitkälle pötkitä työelämässä, jos olen päälle parikymppisenä istunut Kiljavan ammattiyhdistysopistolla lukuisat lyhytkurssit ja pitemmän yhteiskunnallisen linjan, eli ns. vuosikurssin, vaan siellä sitä oppi sentään sisua, tiedonhankintaa ja päättelykykyä. Vielä on elämää jäljellä, enkä ihan kokonaan ole sulkenut mielestäni työllistymisen mahdollisuutta pois. Sinnikkäästi koitan pitää itseäni hereillä avoimen yliopiston lyhyillä opintojaksoilla valiten ne aina tilanteeseen sopivasti. Oppia ikä kaikki, jos ei muuhun, niin oman ajattelun avartamiseksi ja onhan se mukavaa aivovoimisteluaakin.” (T11)

Moni pitkän työuran ennen irtisanotuksi joutumista tehnyt koki, ettei oma koulutus ja osaaminen vastannut enää nykyajan työelämän koventuneita koulutusvaatimuksia (mm. Jolkkonen ym. 2018, 471–472). Osalla kirjoittajista kouluttautuminen nopeutti irtisanomisen jälkeistä uudelleen työllistymistä ja irtisanominen näyttäytyi uutena mahdollisuutena kääntää

ammattillista suuntaa (myös Jolkkonen 2010, 114). Toisaalta aina koulutukset eivät kuitenkaan johtaneet uudelleen työllistymiseen, vaan tarjosivat lähinnä mielekästä sisältöä ja vaihtelua arkeen. Näissä kirjoituksissa koulutusten merkitys näyttäytyi lähinnä emotionaalisena tukena tiedollisen ja toiminnallisen tuen sijaan. Samankaltaisiin johtopäätöksiin tulee myös Silvennoinen (2006), jonka mukaan erilaiset koulutukset tuovat työttömälle lähinnä vaihtelua arkeen ja uusia ihmiskontakteja. Silvennoisen mukaan koulutuksen merkitys työllistymiseen vähenee etenkin silloin, jos koulutuksen suorittanut ei pääse pian harjaannuttamaan uusia taitoja käytäntöön, jolloin hankitut tiedot ja taidot ovat vaarassa vanhentua. (Mt., 79.)

Kirjoittajat kokivat myös vapaaehtoistyön sekä erilaisten työkokeilujen ja harjoittelujen tuoneen tukea irtisanomisen jälkeiseen työttömyyteen. Eräs kirjoittaja kertoo hakeutuneensa vapaaehtoistyöhön ja myöhemmin palkkatukityöhön yhdistykseen, josta tuli aikaisemmin irtisanotuksi.

”Aikani tein omaa terapiatyötä, kunnes löysin taas oman luovuuteni, itsetuntoni ja herkkyyteni takaisin. Paljon se vaati, mutta paljon myös antoi ja vihdoin aloin oppimaan omaa elämäni suunnittelua kevyemmin ja oikean suuntaisesti. Kun suurin muuttumisleikki oli leikitty, päätin toteuttaa haaveeni. Maalailin, kirjottelin ja odotin oikeaa hetkeä sen suurimman unelman toteuttamiseksi. Toteutin senkin ja nyt olen asunut jo kertaalleen kaikki vuodenaajat maaseudun rauhassa nauttien jopa maalla asumiseen liittyvistä vastoinkäymisistä.” (T11)

Kirjoittaja kuvaa työskentelyä entisessä työpaikassa omaksi terapiatyöksi, jonka kautta kirjoittaja pääsi yli vaikeasta irtisanomiskokemuksestaan. Vapaaehtoistyön ja työkokeilun kautta kirjoittajan elämässä tapahtui käänne, jonka myötä kirjoittaja päätyi toteuttamaan unelmiaan ja oivalsi, vaikka elämästä puuttuisi työ, voi elämän merkityksellisyyttä löytää myös muilta elämän osa-alueilta. (Myös Puntari & Roos 2007 20, 97–105.)

Suurin osa kirjoittajista suhtautuu myönteisesti viranomaisilta saamaansa tiedolliseen ja toiminnalliseen tukeen. Kuitenkin aineistossa on kokemuksia myös tuen sopimattomuudesta ja siitä, että aina irtisanotun odotukset sekä oma näkemys palvelun tarpeestaan eivät kohdanneet viranomaisen tarjoaman tuen kanssa. Etenkin työttömyysturvan vastikkeellisuuteen nojaten myönnettyihin palveluihin suhtauduttiin negatiivisesti, sillä äärimmillään pakosta vastaan otettu tuki näyttäytyi irtisanotulle toimijuutta rajoittavana.

”Olin kuvitellut, että Työvoimatoimistossa, jos missä minua ja tilannettani tuetaan, autetaan ja ymmärretään, että teemme yhdessä virkailijan kanssa jonkinlaisen suunnitelman työllistymisestääni ja mahdollisesta lisäkoulutuksesta. Tai, että edes yhdessä katsoisimme sellaisia avoimia työpaikkoja, joita minun olisi jo nyt järkevä hakea. Sen sijaan minulle kerrottiin, että en saa opiskella mitään ilman Työvoimatoimiston lupaa, en edes Työväenopistosta kielikursseja. En saa tehdä vapaaehtoistyötä kuin tarkoin määrätyn tuntimäärän, sillä minun pitää aktiivisesti, joka päivä, hakea uutta työtä, muuhun ei ole aikaa. Sain käskyn rekisteröityä mol.fi sivustolle. Sinne minun piti tehdä itsestäni profiili, myyvä ja innostava. Tuolta sivustolta löytäisin myös avoimia työpaikkoja, ja niitä pitää sitten todella myös hakea.”
(T16)

Aineisto-otteesta käy ilmi, kuinka kirjoittaja koki, että tarjottu tuki työnhakuun on enemmänkin kontrollia ja velvoitteita aidon tukemisen ja ratkaisujen etsimisen sijaan. Kirjoittaja kertoo odottaneensa yhteistä neuvottelua tilanteestaan, mutta pettyneensä, koska kokee virkailijan yksipuolisesti sanelleen hänelle, miten jatkossa tulee toimia. Kirjoittajan kokemuksesta jää vaikutelma, että kirjoittaja on kokenut, ettei hän voi vaikuttaa omaan tilanteeseensa ja kokee siksi olevansa toimenpiteiden kohde, jolloin tarjotut tukitoimet näyttäytyvät toimijuutta rajoittavina. Samankaltainen kahtiajako ilmenee myös Petri Kinnusen (1998) tutkimuksessa, jossa todetaan, että lähes yhtä suuri osa julkisen sektorin palvelujen käyttäjistä kokee palvelut toimivina, kun taas miltei yhtä suuri joukko kokee, ettei palvelut vastaa tuen tarpeeseen. Kinnusen (1998) mukaan tyytymättömien palvelunkäyttäjien joukko koki esimerkiksi työllisyyspalvelut toimijuutta, omaehtoisuutta ja jopa vapautta rajoittavina (mt., 85.)

”Kotiin palattuani minulla oli nippu esitteitä ja lista rekryfirmoista, paljon elämäni rajoittavia sääntöjä pääkopassani ja uusi leima otsassani. Olin nyt irtisanotun lisäksi työtön työnhakija. Tämä uusi minäni ei ollut kaino eikä nöyrä, vaan tyrmistynyt ja kiukkuinen. En koko työttömyysaikani ymmärtänyt, miksi joka päivän kohdalle oli kirjoitettava se työtön sana. Pelkäsikö joku, että unohdan mikä ja kuka minä olen? Eikö päivärahan maksaja osannut/halunnut/ voinut maksatusta muuten tehdä? Eikö systeemi taipunut siihen, että jaksolla xxx

– xxx olen ollut työtön? Siis, että yhden kerran työtön sanalla olisin voinut lomakkeen täyttää? Koin tuon kaiken nöyryyttävänä, alistamisena ja käsittämättömänä vallankäyttönä.”
(T16)

Eräs kirjoittajista kuvaa kokeneensa, että irtisanotuksi tulemisessa vaikeinta oli juuri työttömäksi työnhakijaksi joutuminen. Kirjoittaja kokee, että työttömäksi joutuminen oli leimallista, nöyryyttävää ja alistavaa. Aineisto-otteesta ilmenee kokemus jäykästä järjestelmästä, joka kirjoittajan esimerkissä konkretisoituu työttömyysturvahakemuksen kohdassa, jossa jokaisen päivän kohdalle on raportoitava olleensa työtön. Kirjoittajan tekstistä ilmenee, kuinka hän olisi toivonut joustavampaa ja asiakaslähtoisempää kohtelua. Kirjoittaja on saanut ohjausta ja neuvontaa, mutta emotionaalinen tuki ilmenee kirjoituksesta puutteellisena. Joustamaton ja organisaatiolähtöinen palvelujärjestelmä synnyttää osattomuuden kokemuksia ja näyttäytyy toimijuutta kaventavana. (Myös Närhi, Kokkonen & Matthies 2013, 123–124.)

Aineiston kertomuksissa nousee esiin kokemuksia TE-toimiston kohtuuttomista vaatimuksista, joiden mukaan työttömän työnhakijan on oltava kokoaikaisesti valmis vastaanottamaan koko aika työtä. Työttömyydestä ei ole mahdollisuutta lomailla ilman pelkoa työttömyysturvan menettämisestä.

”TE-toimisto tuntuu oikealta murheenkryyniltä, eikä se edes yritä ratkaista työttömien ongelmia. Kävin ainakin toistakymmentä kertaa TE-toimistossa. TE-toimisto orjuuttaa, vaatii ja kahlitsee. Työttömän on oltava 24 tuntia vuorokaudessa tavoitettavissa, eikä työnhausta voi pitää lomaa.”(T8)

Kirjoittaja kuvaa kokeneensa, että TE-toimiston tarjoama tuki ennemmin vaikeutti työttömänä oloa, kuin tarjosi tukea haastavaan elämäntilanteeseen. Osa työttömistä koki, ettei tarjotuilla palveluilla ole todellista vaikutusta työllistymiseen, eikä ne siksi vastaa irtisanotun palvelun tarpeeseen. Alla oleva sitaatti osoittaa, kuinka kirjoittaja kuvaa turhautumistaan jatkuviin toimenpiteisiin ja ilmaisee tarvitsevansa palvelujen sijaan vain työpaikan, josta olisi mahdollista ansaita kohtuullinen toimeentulo.

”Nähtävästi yhtä mieltä ollaan siitä, että pitkäaikaistyöttömät tarvitsevat monenlaisia kohdistettuja toimenpiteitä. Jos minulta kysytään, tarvitse vain työpaikan asiallisella palkalla

ja työhedoilla. Minua huolestuttaa keskusteluun taustaelementiksi hiipinyt ääneen lausumaton näkemys, jonka mukaan työttömyys, etenkin pitkäaikaisena, on henkilön persoonaan liittyvä määre eikä elämäntilanne. Usein vaikuttaa siltä kuin työttömistä olisi tullut jonkinlainen muista eriävä luokka tai rotu sen sijaan että heidät nähtäisiin ihan tavallisina ihmisinä, joilla ei vain – juuri nyt – ole työpaikkaa. Tuntuu, että vaikka tieto työttömyydestä olisikin lisääntynyt, ymmärrys ei välttämättä ole.” (T19)

Etenkin työttömyyden pitkittyessä palvelut ja toimenpiteet vaikuttavat seuraavan toisiaan, jolloin irtisanotulle voi vahvistua kuvit siitä, ettei toimenpiteillä ole todellista vaikutusta omaan työllisyyteen. Jatkuvat toimenpiteet, koulutukset ja palvelut voivat myös vaikuttaa irtisanotun minäkuvaan, oman arvontunteeseen ja itsetuntoon negatiivisesti, mikäli tukitoimenpiteet eivät tuota toivottua lopputulosta. Aineisto-otteessa kuvaa turhautumiseksi siihen, että työttömyyden syytä etsitään työttömästä itsestään ja pyritään korjaamaan erilaisilla tukitoimilla sen sijaan, että työttömyyden ongelmaa pyrittäisiin ratkaisemaan rakenteellisemmalla tasolla esimerkiksi lisäämällä avoimia työpaikkoja. Mikäli ihminen jää vaille tarvitsemaansa tukea, voi haavoittunut itsetunto ja epävarmuus seurata irtisanottua vielä seuraavaankin työsuhteeseen, vaikka työttömyys päättyisikin. (Myös Young 2012.)

”Aktiivitoimet kuulostavat jo sanana ihmisarvoa alentavilta. On hyvä, että ihmisiä herätellään toimimaan, mutta asiat eivät toimi samoin kaikkien ihmisten kohdalla. Olisi löydettävä erilaisia tapoja toimia erilaisissa tilanteissa. Itse en näe mitään järkeä siinä, että vastineeksi työttömyyspäivärahalle työpaikkoja olisi haettava tietty määrä kuukaudessa tai olisi osallistuttava johonkin työtoimintaan, joka ei ole lähelläkään omaa työalaa, osaamista tai edes harrastusta. Omalla asuinpaikkakunnallani tai ihmismäisellä työmatkasäteellä kotoa ei ole mahdollista hakea montaa työpaikkaa tai saada jokin järkevä toimintapaikka, koska niitä ei ole. En voi hakea automekaanikoksi, koska en osaa korjata autoja tai sähkömieheksi jos en osaa korjata sähköjä. Meillä kaikilla on ollut jokin ajatus, miksi olemme halunneet opiskella ja tehdä tiettyä tai tietyn alan työtä. Monella suomalaisella on monta ammattiakin (minulla on kolme eri ammattia), mutta jos ei ole työtä, sitä ei ole. Uuden asian oppiminen tai uuteen tutustuminen voi olla jollekin ihmiselle uuden alku, mutta uuteen lähteminen vaatii oman halun toimia. Pakottamalla ei tulla onnistumaan.” (T14)

Aineisto-otteessa kirjoittaja kuvaa kokemuksiaan aktivoivasta työllisyyspolitiikasta. Kirjoittaja esittää toiveen henkilökohtaisemmasta ja asiakaslähtöisemmästä palvelujen räätälöinnistä sen sijaan, että kaikille tarjotaan samanlaista tukea. Kirjoittaja kertoo, kuinka halu osallistua palveluun tulee lähteä ihmisestä itsestään, koska pakottaminen ei johda onnistumiseen. Irtisanotuksi joutuneen on tärkeä saada toteuttaa omia tavoitteitaan työttömyydestään huolimatta (myös Silvennoinen 2007, 100).

Toiminnallisen tuen osalta kertomusten erityisen epäonnistuneina käänteinä näyttäytyivät tilanteet, joissa irtisanotun työkyky on sairauden tai vamman myötä alentunut, eikä irtisanottu enää koe kykenevänsä koulutusta ja työkokemustaan vastaaviin uusiin työtehtäviin. Kirjoituksista ilmenee, kuinka vaikeita elämäntilanteita syntyy, mikäli työkyvytön jää vaille työkyvyttömyyseläkettä ja näin ollen joutuu työllisyyspalveluihin vailla todellista työllistymisen mahdollisuutta.

”Työkokeilu loppui juuri lyhyeen terveyden pettäessä. Olin todella pettynyt, sillä motivaatiota olisi tehdä työtä ja saada elämään työelämän antamaa arjen tavallista sisältöä. Nyt odotan päätöstä ammatillisesta kuntoutustutkimuksesta. Uskon parasta, vaikka ammatillinen kuntoutusanomukseni on jo kaksi kertaa hylätty perusteena, ettei se auta työkykyäni palautumiseen. Koen olevani pallo, jota pompotellaan paikasta toiseen eikä kukaan ota koppia. Ei ole mukavaa olla ilmassa ja toivoa: laskekaa minut jo maahan, jotta voisin edes hetkeksi kiinnittyä jonnekin. Mikään viranomainen ei ota vastuuta vaan heittää pallon aina seuraavalle. Viesti on, että pystyn tekemään omaa työtäni tai siihen läheisesti verrattavaa työtä täyden työviikon verran. Erikoislääkärin mukaan näin ei ole: työkykyä ei ole tällä hetkellä mihinkään työhön. Jatkan lomakerumbaa ja odottelen myönteistä päätöstä, jolla asiat ratkeaisivat edes pieneksi hetkeksi.” (T20)

Aineisto-otteessa kirjoittaja kertoo joutuneensa keskeyttämään työkokeilun terveydellisten haasteiden myötä. Kirjoittaja kuvaa olevansa motivoitunut ja haluaisi palata takaisin työelämään, mutta työkykyä ei ole riittävä entisiin tehtäviin. Toimijuuden osatekijöiden näkökulmasta kirjoittajan tilannetta voi tulkita niin, että puutteelliset resurssit, eli toimintakyky estävät kirjoittajaa toteuttamasta haluaan. Sairaus on ajanut kirjoittajan kohtuuttomaan tilanteeseen, jossa eri viranomaiset tulkitsevat tilannetta keskenään ristiriitaisesti. Työkyvytön irtisanottu on loukussa tilanteessa, jossa hän elää vastikkeellisen työttömyysturvan varassa,

vaikka todellisuudessa henkilö ei sairauden tai vamman vuoksi voi osallistua työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin. Kohtuuton tilanne syntyy, kun toimijuuden eri ulottuvuudet, haluta, voida ja täytyä ovat ristiriidassa keskenään. (Myös Jyrkämä 2007, 206–207.)

Anna Metterin (2012) mukaan kohtuuttoman työkyvyttömyyseläkkeen hylkäämispäätöksen seurauksena ihminen jää vaille sitä hyvinvointivaltion tukea ja apua, joka hänelle kuuluisi. Kohtuuttoman hylkäämispäätöksen seurauksena sairaan ihmisen kokema stressi lisääntyy ja voimavarat kuluvat uuvuttaviin valitusprosesseihin tai toimeentulon vaikeuksiin, mikä voi heikentää entisestään irtisanotun toimintakykyä. Hylkäämispäätöksestä aiheutuvat seuraukset ovat useimmiten sekä taloudellisesti että psyykkisesti kohtuuttomia ja tästä syystä tilanteet on koettu hyvin epäoikeudenmukaisiksi. (Mt., 163.) Kohtuuttomat hylkäämispäätökset vaikuttavat heikentävästi irtisanotun toimeentuloon ja näin ollen johtavat myös puutteisiin aineellisessa tuessa. Kohtuuton tilanne vaikuttaa kokonaisvaltaisesti ihmisen hyvinvointiin ja on omiaan synnyttämään emotionaalisen tuen tarpeita. Osatyökykyisten yksilöllistä tuen tarvetta ei aina tunnisteta riittävästi, mikä tuottaa erityisen riskin jäädä vaille tarvittavia palveluita ja kuntoutusta sekä oikeita etuuksia (myös Oivo & Kerätär 2018).

Kirjoituksissa korostui toive henkilökohtaisesta ja yksilöllisestä ohjauksesta, jolla irtisanottu voisi löytää ratkaisun työttömyyteen. Kirjoittajat kokivat, että palvelut ovat siirtyneet verkkoon ja kasvokkaista tukea on aikaisempaa vähemmän. Aineiston kirjoituksista nousee esille myös tarve saada tukea sähköisten palvelujen käyttöön. Samaan johtopäätökseen ovat tulleet Kati Närhi, Tuomo Kokkonen ja Aila-Leena Matthies (2013) tutkiessaan nuorten aikuisien miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehtoja sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Tutkimuksen mukaan ammatillisen vuorovaikutuksen kohtaamattomuus tarkoittaa kasvottomia palveluita ja ”sydämen puuttumista” vuorovaikutustilanteesta. Kasvottomuuden sijaan kaivattiin kunnioittavaa kohtaamista, välittämistä ja arvostamista. (Mt., 128.) Vastaaviin johtopäätöksiin tulee myös Elonen ym. (2017) tutkimuksessaan, jonka mukaan vähenevät resurssit, harvenevat henkilökohtaiset kontaktit sekä lisääntyneet sähköiset palvelut haastavat etenkin heidän toimijuuttaan, joilla työmarkkinoille kiinnittymiseen liittyy erityisiä haasteita (mt., 294). Myös seuraava kirjoittaja kuvaa kokemuksiaan työvoimapalvelujen muutoksista.

”Vielä vuonna 1997 työvoimatoimistossa saattoi käydä keskustelemassa ja hakemassa neuvoja työnhakuun. TE-toimistossa käytiin henkilökohtaisesti keskustelemassa ja työllistymismahdollisuuksista ja koin, että minua tuettiin työhaussa. Nyt kun ole ollut vuoden työttömänä minulla ei ole mahdollista tavata TE-keskuksen asiakasneuvojaa, vaan minua pyydettiin ottamaan yhteyttä Kelaan tai työttömyyskassaan. TE-keskuksen toimintaa nykyisellään ihmetelen. Omalta kohdaltani eläke jo kolkuttelee ovella, mutta meitä on monia, joilla eläkeikään on vielä monta vuotta. Itse koin että en ole tervetullut TE-keskukseen, enkä saa sieltä tarvitsemaani tukea työnhakuun.” (T7)

Aineisto-otteessa kertoja vertaa 20 vuoden takaista kokemusta tuoreempaan kokemukseen työllisyyspalveluista. Kertojan mukaan 20 vuotta sitten TE-toimistosta sai kasvokkaista palvelua ja ohjausta sekä neuvontaa työnhakuun, kun taas uudestaan työttömäksi jäätyään kertojalle ei enää tarjottu tukea työnhakuun kuten aikaisemmin. On mahdollista, että pitkän työuran jälkeen irtisanotun vanhemman henkilön työllistymistä ei enää tueta kuten 20 vuotta nuoremman työttömän. Tällöin eroa palvelujen tarjoamisessa voidaan selittää institutionaalisella ikäsyrjinnällä, jonka seurauksena ikääntynyt voi tahdostaan riippumatta joutua ennenaikaisesti työmarkkinoiden ulkopuolelle. (Myös Jolkkonen ym. 2018, 478.)

Kokemukseen saadusta tuesta ja palveluista voi vaikuttaa myös irtisanotun odotukset työttömälle tarjotusta ohjauksesta ja neuvonnasta sekä viranomaisten asiantuntijuudesta. Myöhäismodernin asiantuntijuuden ohjaus ja neuvonta eivät anna konkreettista vastausta, eikä esimerkiksi takaa työllistymistä. Myöhäismoderni asiantuntijuus ja sen mukainen ohjaus ja neuvonta perustuu epävarmuuteen, hämmennykseen ja reflektiiviseen vuorovaikutukseen varmuuden sijaan. Mikäli irtisanottu odottaa asiantuntijuudelta valmiita ratkaisuja tilanteeseensa, voi erilainen asiantuntijakäsitys aiheuttaa irtisanotuksi joutuneessa hämmennystä ja pettymystä. (Myös Silvennoinen 2007, 58.)

Aineistoni kirjoituksista nousee esille se, että irtisanotun käsitys ja kokemus tuen tarpeestaan vaikuttaa siihen, koettiinko tarjottu tuki rajoittavan vai mahdollistavan toimijuutta. Samankaltaisiin johtopäätöksiin päätyy Noora Elonen, Jukka Niemelä ja Antti Saloniemi (2017, 280–281) tutkimuksessaan, jossa selvitettiin työllisyystoimenpiteiden vaikutusta työttömän toimijuuteen. Tutkimuksessa toimijuuden näkökulma kohdistui siihen, millaisia muutoksia

työllisyyspalvelut aikaansaavat työttömien toimijuudessa. Tutkimuksen mukaan työllisyystoimenpiteiden vaikutukset toimijuuteen jakautuivat kolmeen osaan. Yleisimmin työttömien toimijuus ilmeni pyrkimyksenä takaisin töihin. Toisena toimijuuden muotona ilmeni rajoitteiden ja voimavarojen punnitsemisen myötä syntynyt käsitys työelämään palaamisen mahdollisuudesta. Kolmantena toimijuuden muotona ilmeni mielekkään tekemisen hakeminen työelämän ulkopuolelta. (Mt., 288, 293.)

Tutkimustuloksilla on yhteyksiä Putkosen ja Ylisirniön (1989) tutkimukseen, jossa selvitettiin irtisanomisesta suoriutumista. Tutkimuksen mukaan heti irtisanomisen jälkeen ihminen oli aktiivisempi toimija, kun taas työttömyyden pitkittyessä siirtyi passiivisempaan strategiaan eli lähemmäs Elosen ym. (2017) määrittelemää kolmatta toimijuuden muotoa. Putkosen ja Ylisirniön (1989) mukaan myös irtisanotun ikä vaikuttaa toimijuuteen niin, että passiivista strategiaa käytti usein ikääntyvät työnhakijat (mt., 128). Näin ollen voidaan päätellä, irtisanotun oma ennako-oletus työllistyminen todennäköisyydestä vaikuttaa niin kokemukseen tuen tarpeeseen, kuin toimijuuteenkin.

Samankaltaisiin johtopäätöksiin tulee Tarja Juvonen (2013), joka toteaa, että auttamistyöllä on mahdollista lisätä autetuksi tulevan itseymmärrystä ja siten vahvistaa hänen toimijuuttaan ja sen myötä yhteyttä sosiaaliseen ympäristöön ja laajemmin yhteiskuntaan. Osallistavat auttamistyön käytännöt antavat mahdollisuuden rakentaa toimijuuttaan auttamalla asiakasta tutkimaan omaa tilannettaan sekä henkilökohtaisia, mutta myös toimintaympäristöön liittyviä lähtökohtia ja mahdollisuuksia. Juvosen (2013, 47) mukaan osallisuus on merkittävä toimijuuden osatekijä ja osallisuus voi toteutua vain, jos ihmisellä on todellinen mahdollisuus valita ja vaikuttaa osallistumisensa määrään, laatuun ja intensiteettiin. (Myös Närhi ym. 2013, 144.)

4.3 Emotionaalinen tuki toimijuuden vahvistajana

Irtisanotuksi joutuminen on useimmiten suuri järkytys ja menetys, jonka jälkeen emotionaalisen tuen tarve korostuu (Kumpusalo 1991, 14–15). Emotionaalinen tuki sosiaalisen tuen muotona tarkoittaa esimerkiksi empatiaa, rakkautta, kannustusta ja myötätuntoa. Kirjoitusten merkittävimpana emotionaalisen tuen lähteenä korostuu perheen ja läheisten tarjoama

tuki. Läheisten ihmisten kannustus, arvostus ja välittäminen koettiin välttämättömäksi osaksi irtisanomisen jälkeistä elämää. Myös Petri Kinnunen toteaa (1998, 77) tutkimuksessaan, että lähiverkoston tarjoamalla sosiaalisella tuella on ihmiselle erityisen suuri merkitys (myös Root & Park 2016, 23). Vastaavasti puutteellinen sosiaalinen tuki, suppea lähiverkosto, menetykset sekä ongelmat läheisissä vuorovaikutussuhteissa näyttäytyivät kertomusten epäonnistina käänteinä ja heikentävät irtisanotun toimijuutta (myös Arnkil 1994, 35–76).

”Kuinka selviydyin? Sitä on moni kysynyt. Varsinkin, kun vain muutaman kuukauden aikana ennen irtisanomista olin menettänyt sekä isäni että äitini ja pari kuukautta myöhemmin pikku veljeni. Vuosi oli äärettömän raskas. Minun pelastukseni oli lähipiiri, perhe ja ystävät niin kotimaassa kuin ulkomailla.” (T10)

”Jos joku asia on minut pelastanut, niin se on varmasti perhe ja ystävät” (T15)

Aineisto-otteet kuvaavat, kuinka perhe ja irtisanotun läheisimmät ystävät olivat merkityksellisiä haastavasta elämäntilanteesta selviytymisessä. Kertomuksissa korostuu epävirallisten verkostojen, kuten perheen ja lähiyhteisön tarjoama tuki, joka ei ole korvattavissa viranomaisten tarjoamalla tuella (myös Puntari & Roos 2007 20, 97–105). Läheisten ihmisten tarjoama sosiaalinen tuki kytkeytyi kertomuksissa kokemuksiin elämän mielekkyydestä (myös Romakkaniemi 2011, 209). Kertomuksissa emotionaalisena tukena kuvattiin muun muassa läheisten ihmisten myötätuntoista kuuntelua, kannustusta, hyväksynnän osoittamista sekä sitä, että läheinen ei syyllistänyt irtisanottua tilanteestaan. Läheiset tarjosivat läsnäolollaan muuta ajateltavaa sekä saivat irtisanotun tuntemaan, että hän on työn menettämisestä riippumatta edelleen arvokas ja tärkeä omana itsenään.

”Olen henkisesti ja fyysisesti voinut hyvin, koska minulla on harrastuksia, joissa voin unohtaa olevani työtön. Ilman harrastuksia ja nykyisen puolisoni vahvaa tukea en varmaankaan olisi selvinnyt.” (T7)

Erityisen tärkeäksi ja arvokkaaksi nousi irtisanomisen myötä lisääntynyt aika perheen ja läheisten kanssa. Eräs kirjoittaja koki, että lapset olivat nimenomaisesti syy, jonka ansioista

kirjoittaja selvisi hengissä irtisanomisesta ja sen jälkeisestä työttömyydestä. Aineiston kirjoituksista ilmenee, että myös mielekäs tekeminen ja itsensä toteuttaminen erilaisten harrastusten parissa koettiin tärkeäksi osaksi irtisanomisen jälkeistä aikaa.

”Kävelylenkeillä metsäpolut ja joenranta alkoivat merkitä minulle entistä enemmän. Luonnossa kulkiessani aloin ottaa myös valokuvia. Perustin Instagram-tilin ja kohta vuoden ajan olen sinne tehnyt runoja, omiin valokuviini kirjoitettuna. Saan paljon myönteistä palautetta runoistani ja kuvistani. Toki se tuntuu hyvältä.” (T15)

”Ihmisen selviytymiskeinot vaihtelevat. Minulle yksi tapa on kirjoittaa; en kuitenkaan purkanut paperille irtisanomisen aiheuttamia tunteita. Minä kirjoitan upeista matkoistani, joita olen elämäni aikana tehnyt. Toinen kirjani kertoo elämäni aikana tapaamistani tunnetuista henkilöistä. Kun tapasin ihmisiä, kerroin avoimesti niin surustani kuin irtisanomisestakin. Puhe jotenkin teki kaiken helpommaksi. Vapaaehtoistyö niin Punaisessa Ristissä, partiossa kuin sukuseurassakin ovat tuoneet monenlaisia tehtäviä. Sienimetsä kutsuu syksyisin ja urheilu aina TV:n ääreen.” (T10)

Aineisto-otteista käy ilmi, kuinka irtisanomisen jälkeen lisääntynyt vapaa-aika oli tuonut tilaa mieluisille harrastuksille. Itselle rakkaan tekemisen parissa saattoi unohtaa olevansa vailla työtä. Mielekäs tekeminen tarjosi emotionaalisen tuen osalta myös tiedollisen ja toiminnallisen tuen mahdollisuuksia. Joissakin tilanteissa harrastukset olivat myös tarjonneet osa-aikaisen työn mahdollisuuksia tai auttaneet irtisanottua löytämään uuden koulutus suunnan tai ammattialan.

Tarinoiden alussa kirjoittajat kuvaavat, kuinka vapaus, oravanpyörästä pois jääminen ja lisääntynyt vapaa-aika tuntuivat aluksi hyvältä. Irtisanomisen jälkeen kalenteri saattoi olla vuosien jälkeen ensimmäistä kertaa tyhjä ja irtisanotulla oli aikaa miettiä, mitä vapaa-ajaltaan haluaa. Toisaalta irtisanomisen tuoma vapauden merkitys muuttuu usein työttömyyden pitkittyessä.

”Vapaalla olossa on puolensa: vihdoinkin sain nukkua aamulla niin pitkään kuin nukutti. Olen iltaihminen ja nyt ei ollut mitään kiirettä nukkumaan, voin huoletta valvoa yli puolen

yön. Ihanaa toimia oman rytmensä mukaan! Pyrin järjestämään pientä ohjelmaa joka päivälle. Kävin tapaamassa äitiäni, kaupassa, kirjastossa, kävelyllä, pyöräilemässä, kirpparilla jne. Lähes jokainen ystävästäni oli vielä työelämässä mukana, joten heidän tapaamisiinsa ei tullut muutosta. Tunsin kyllä huonoa omaatuntoa siitä, että liikuskelin kaupungilla päiväsaikaan, sillä ”kunnon ihmisten” kuului olla tuohon aikaan töissä.”(T12)

Aineisto-otteessa kertoja kuvaa, kuinka irtisanomisen jälkeen vapaa-aika tuntui mieleiseltä ja päiville riitti tekemistä. Toisaalta joutenolo aiheutti kertojassa huonoa omaatuntoa ja pohdintoja siitä, mitä työssäkäyvät hänestä mahdollisesti ajattelivat. Haastavan elämäntilanteen pitkittyessä tarinoissa ilmenee elämän merkityksen tunteen menettäminen. Kirjoittajat kuvaavat kertomuksissaan, kuinka olisi tärkeää olla tärkeä ja osa jotakin.

”On vain outo ulkopuolisuuden tunne, kun turvallinen entinen hajoaa. Tilalle hiipii salakavalasti tarpeettomuuden ja mitättömyyden tuntu. Kuka minä olen ja mihin minä kuulun?”(T15)

Aineisto-otteessa kertoja kuvaa, kuinka irtisanotuksi joutumisen myötä on alkanut tuntea mitättömyyttä ja tarpeettomuutta. Työyhteisön merkitys kirkastuu silloin, kun sitä ei ole. Irtisanominen saa tuntemaan sosiaalista yksinäisyyttä, kun oma ryhmä puuttuu tai itse on suljettu ulkopuolelle. Kun ihmisellä ei ole paikkaa, alkaa elämä tuntua merkityksettömältä. Kertomuksista ilmenee, kuinka kirjoittajat kokivat yksinäisyyttä etenkin arkipäivisin, jolloin perhe ja ystävät olivat töissä.

”Omat ystävät ja naapurit ovat arkipäivisin töissä, samoin mies, ja lapsi koulussa, eli yksinäistä elämää elettäväksi. Tässä lähistöllämme ei ole työttömien toimintaa. On toki mahdollista soittaa omalle äidille ja vaihtaa kuulumisia. Ystäville voi myös viestitellä, vastaavat sitten kun pystyvät. Mutta yksinäistä, sitä se arki on. Ei enää työyhteisöä, mihin kuulua. Syvämmmin työn merkityksen oivaltaa, kun joutuu syrjään. On valtava voimavara, kun saa kuulua toimivaan työyhteisöön. Voi syntyä ystävyysuhteita ja luja yhteenkuuluvuuden tunne vahvistaa ja palkitsee. Tätä haljuuden tunnetta on välillä vaikea hyväksyä. Kuinka et kuulu oikeasti mihinkään tässä yhteiskunnassa, paitsi omaan perheeseen ja lähipiiriin. Niihin ystäviin, jotka vielä jaksavat kulkea rinnalla. Onneksi jaksavat.”(T15)

Aineisto-otteessa kirjoittaja kuvaa, kuinka suuren tyhjyyden tunteen työyhteisöstä luopuminen voi aiheuttaa. Erityisen surullisena käännekohtana työyhteisön menettäminen näyttäytyi silloin, kun kertojalla oli puutteita siviilielämän sosiaalisessa verkostossa. Puutteet johtuivat muun muassa vähäisistä läheisiä ihmissuhteita tai siitä, että irtisanottu menetti läheisen ihmissuhteen haastavassa elämäntilanteessa, esimerkiksi kuoleman tai avioeron myötä. Mikäli, sosiaalinen tukiverkosto on puutteellinen, on ihminen erityisen haavoittuvassa tilanteessa irtisanomisen myötä, kun työyhteisöä ja sen tarjoamaa tukea ei enää ole. Myös Arnkilin (1994, 35–76) tutkimus osoittaa, että puutteellisella sosiaalisella tuella on yhteys irtisanottujen kokemuksiin henkisen hyvinvoinnin heikkenemisestä.

Emotionaalisen tuen saaminen muilta kuin läheisiltä ilmeni kertomuksissa harvinaisena. Viranomaisten tarjoaman emotionaalisen tuen osalta korostui etenkin ammattilaisten tarjoama keskustelu apu, kuten esimerkiksi psykologin tai terapeutin tapaamiset. Emotionaalisen tuen saaminen viranomaisilta koettiin haasteeksi sen jälkeen, kun asiakkuutta työterveyshuoltoon ei enää ollut.

”Minulla ei ole enää työterveyshuoltoa. Olen ajatellut, että varaisinko ajan terveystieteiden psykiatriselle sairaanhoitajalle, jonka niskaan tämän kaiken kaataisin. Irtisanomisprosessin aikana ja sen jälkeen kävin psykologilla kahdeksan kertaa. Tai tarkemmin sanottuna kävin vain kerran, koska sain rakennuksesta niin voimakkaat oireet. Eli loput istunnot suoritimme puhelimitse. Ne keskustelut olivat mielestäni hyviä. On tärkeää puhua välillä vieraan ihmisen kanssa, jonkun, joka ei tunne minua entuudestaan. Saa peilattua kokemuksiaan ja toisaalta läheisten kuormittuminen vähenee edes hiukan. Kerran kävin myös irtisanomisen kunniaksi kunnan kustantamana psykiatrin luona keskustelemassa.” (T15)

Kirjoittaja kertoo pohtineensa ajanvarausta terveystieteiden keskukseseen, jotta pääsisi keskustelemaan psykiatrisen sairaanhoitajan kanssa. Kirjoittaja mukaan omia kokemuksia on helpompi peilata keskustellessa vieraan ihmisen kanssa. Ulkopuolisen keskusteluavun hyötynä pidettiin myös sitä, ettei läheisiä tarvinnut kuormittaa ikävillä ajatuksilla. Vaikka tarinoissa korostui emotionaalisen tuen osalta epäviralliset verkostot, toivottiin myös viranomaisten taholta henkilökohtaisempaa ja myötätuntoisempaa lähestymistä (myös Juvonen 2013, 48). Toive emotionaalisesta tuesta näyttäytyi kertomuksissa esimerkiksi tyytymättömyytenä Te-viranomaisten tapaamisiin, joissa emotionaaliselle tuelle ei vaikuttanut jäävän tilaa tai aikaa.

Myös sähköisten palveluiden ja viranomaisten tuen kasvottomuus koettiin esteeksi emotionaalisen tuen välittymiselle tapaamisissa.

Ennako-oletukseni vastaisesti vain yhdestä kirjoituksesta käy ilmi työtovereilta saadun vertaistuen merkitys irtisanomistilanteessa. Vertaistuki on ihmisten keskinäisestä yhteisyydestä kumpuavaa sosiaalista tukea. Yhteisen kokemuksen jakavat auttavat toinen toisiaan ja samalla tulevat auttaneeksi myös itseään. Vertaistuen avulla ihminen voi saada sellaista tukea ja ymmärrystä, jota ei ole muun kaltaisella tuella mahdollista tavoittaa. Vertaistuen avulla ihminen voi eheytyä niin, että ryhtyy esimerkiksi vaikuttamaan oman ryhmän asemaan. (Hokkanen 2014, 72.) Yksi kirjoittajista kuvaa saaneensa emotionaalista tukea entisiltä työtovereiltaan, jotka olivat tulleet irtisanotuksi samanaikaisesti.

”Me muutamat loputtomaksi ajaksi lomautetut soittelimme toisillemme ja lähimmät työkaaverit pitivät muutenkin yhteyttä. Puolen vuoden jälkeen yhteydenpito haalistui ja supistui. Eikä sitä enää jaksanut kehua vapaa-aikaa ja sitä että hyvin rullaa ilman työtä.

- Oletko saanut työtä? Mistä sait? Tiesitkö että olet oikeutettu palkkatukeen? ” (T9)

Kirjoittajan mukaan puhelinkeskustelut ja tapaamiset entisten työkavereiden kanssa olivat tärkeitä etenkin välittömästi irtisanomisen jälkeen. Kuitenkin mitä enemmän aikaa irtisanomisesta kului, sitä harvemmaksi yhteydenpito entisiin työtovereihin muuttui. Kirjoittajan mukaan jokainen irtisanottu meni elämässään eteenpäin, eikä menneiden puimista koettu enää tärkeäksi. Aineisto-otteesta ilmenee, kuinka entisiltä työkavereilta saattoi saada hyödyllistä tietoa ja neuvoja, jolloin yhteydenpito on voinut tarjota myös tiedollista tukea. Toisessa kirjoituksessa käy ilmi, että entisten työkavereiden elämän seuraaminen voi olla myös raskasta, sillä kaikki eivät välttämättä selviydy irtisanomisesta. Eräs kirjoittaja kertoo saaneensa tietää irtisanotun kollegan tehneen itsemurhan.

”Minä olen toistaiseksi selvinnyt, mutta ainakin yksi työkavereistani teki itsemurhan, koska ei kestänyt työttömyyden aiheuttamaa häpeää ja kaikkia muita siihen liittyviä raskaita asioita.” (T8)

Aineisto-otteessa kirjoittaja kertoo saaneensa tietää irtisanotun kollegan tehneen itsemurhan. Puutteet emotionaalisen tuen saannissa voivat äärimmillään johtaa lopullisiin ratkaisuihin.

Kohonnut riski itsetuhoiseen käyttäytymiseen irtisanomisen jälkeen käy ilmi myös Clemens Noelken ja Jason Beckfieldin (2014, 1) tutkimuksessa, jonka mukaan irtisanotuksi tuleminen kasvattaa 45–66-vuotiaiden irtisanottujen kuolleisuusriskiä verrattuna heihin, jotka saavat jatkaa työssään.

Vertaistuen merkitys sosiaalisen tuen muotona korostui työllistymistä edistävien toimenpiteiden osalta, esimerkiksi erilaisten työhönvalmennus kurssien suurimpana antina pidettiin niiden tarjoamaan mahdollisuutta keskustella omasta tilanteesta muiden työpaikan menettäneiden kanssa. Samankaltaiseen johtopäätökseen päätyy Piia Silvennoinen (2007) tutkimuksessaan, joka käsittelee ohjaavan koulutuksen merkityksiä ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömien elämässä. Silvennoisen (2007, 57) mukaan ohjaavan koulutuksen keskeisemmäksi merkityksi nousi omien kokemusten kuuleminen jakaminen muiden samassa tilanteessa olevien kanssa.

”Puhun enää vain niiden ystävien kanssa, jotka eivät syyllistä ja huokaile. Olen jollain tavalla kiitollinen siitä, että tämänkin voin kokea, sillä itse en ainakaan ole jatkossa se moukka, joka luulee, että työttömyyttä ei tapahdu hyvin ihmisille.” (T2)

Aineisto-otteessa kirjoittaja kuvaa, kuinka hän on lopulta kiitollinen irtisanomiskokemuksesta, sillä jatkossa hän ymmärtää oman kokemuksen kautta paremmin, että työttömyys ja irtisanotuksi joutuminen voi koskettaa ketä tahansa. Jatkossa kirjoittaja kokee myös itse olevansa aikaisempaa myötätuntoisempi emotionaalisen tuen tarjoaja vertaisiaan kohtaan. Seuraavassa aineisto-otteessa onnelliseksi tarinaksi kertomuksensa otsikoinut kertoo, kuinka irtisanominen kääntyi alun epäonnen jälkeen helpotukseksi ja suoranaiseksi onnenpotkuksi.

”Helpotus se oli. Onnenpotku suorastaan. Se, että minut irtisanottiin tuotannollisin ja taloudellisin syin vuonna 2009 noin 37 vuoden yhtäjaksoisen työurani jälkeen. Aluksi se ei tuolta missään nimessä tuntunut, mutta jo vuoden kuluttua minusta oli sukeutunut onnellinen työtön. Ei siinä niin pitänyt käydä, eihän?” (T16)

Aineisto-ote kuvaa, kuinka oikeanlainen, oikea-aikainen ja riittävä emotionaalinen tuki edistävät irtisanotun selviytymistä. Eri sosiaalisen tuen muodoista erityisesti emotionaalinen tuki

toi myönteistä sisältöä irtisanotun arkeen ja auttoi irtisanottua oivaltamaan, ettei työ ole ainoa merkityksellinen asia elämässä. (Myös Puntari & Roos 2007 20, 97–105.) Samankaltaiseen johtopäätökseen on tullut myös Robert Arnkil (1994, 35–76), jonka mukaan irtisanotun voimavarat sekä sosiaalisen tuen saaminen vaikuttavat myönteisesti irtisanotun toimintakykyyn ja terveyteen irtisanomisen kaltaisessa haastavassa elämäntilanteessa.

Läheiset ihmiset sekä mielekkään ja merkityksellisen tekemisen löytäminen vapaa-ajalle näyttäytyy tärkeimpänä emotionaalisenä tukena irtisanomisen jälkeen. Erityisen myönteisenä asiana koettiin lisääntynyt vapaa-aika perheen ja läheisten kanssa. (Myös Puntari & Roos 2007 20, 97–105.) Yhdessä vietetty aika rakkaiden ihmisten ja mielekkään tekemisen parissa tuki irtisanottua oman elämän ja jatkosuunnitelmien pohtimisessa. Parhaimmillaan irtisanottu löysi irtisanomisen aiheuttaman kriisin kautta kokonaan uuden, aikaisempaan omannäköisemmän suunnan elämäänsä. Lopulta irtisanominen saattoi näyttäytyä jopa hyvänä asiana (myös Hämäläinen & Vuorinen 2014, 11–15). Vastaavasti irtisanotun kokemat puutteet emotionaalisisessa tuessa näyttäytyivät kertomuksissa erityisen surullisina. Myös Arnkilin (1994, 35–76) tutkimus osoittaa, että puutteellisella sosiaalisella tuella on yhteys irtisanottujen kokemuksiin henkisen hyvinvoinnin heikkenemisestä. Puutteellinen emotionaalinen tuki näyttäytyy tarinoiden epäonnisina käännekohtina, joita olivat merkityksellisyyspuute, yksinäisyyden ja irrallisuuden kokemukset sekä huonommuuden ja alemmuudentunteet.

5 IRTISANOMISESTA SELVIYTYMINEN TYYPPISTARINOINA

5.1 Tarinoiden juonenkäänteet julkisena mallitarinana

Irtisanotuksi tulemisen seurauksia ihmisen elämään voidaan pyrkiä hahmottamaan niistä tavoista, joilla irtisanottu pyrkii ratkaisemaan työttömyystilanteen ristiriitoja. Vilma Hänninen (1999) on tutkinut työttömien tapaa lähestyä työttömyyttään tarinoiden kautta. Kun ihmisen elämää ja sen tapahtumia erilaisine käänteineen lähestytään tarinan kautta, kohdistetaan huomio siihen, miten ihminen tarinan päähenkilönä kuvaa elämäänsä. Hännisen (1999, 93) mukaan työttömäksi jäänyt rakentaa identiteettiään tarinan kautta, ja tässä prosessissa ihminen hyödyntää ja soveltaa sosiaalisen kokemuksensa kautta omaksumiaan tarinoita omaan tilanteeseensa.

Hännisen (1999) mukaan työttömyyteen on perinteisesti liitetty myytti, jonka mukaan työttömät nähdään joko yhteiskunnan pinnareina tai uhreina riippuen siitä, miten työn merkitys ihmiselle hahmotetaan. Tyypitarinoiden käsitteillä pinnari ja uhri -tarinoiden jako rakentuisi rikostarinoihin ja tragedioihin. Tragediassa uhritulkinta lähtee liikkeelle oletuksesta, jonka mukaan palkkatyön menettäminen tarkoittaa onnettomuutta, eli tragediaa. Tragediassa työnantaja tai yhteiskunta on roisto, jonka uhriksi viaton työtön joutuu. Pinnarimyytissä, eli rikostarinassa työn merkitys nähdään velvollisuutena, josta moraaliltaan alhaiset työttömät pyrkivät luistamaan. (Hänninen 1999, 97–98.) Stereotyyppinen kahtiajako hallitsee etenkin työssä olevien mielikuvia työttömistä (Silvennoinen 2007, 46).

Tragediatarina, jossa työssä oleva menettää työnsä ja onni kääntyy epäonneksi, on tyypillinen sosiaalitieteiden tutkimuksessa. Mikäli työn menettänyt ei onnistu voittamaan taistelua työttömyyttä vastaan, joutuu hän onnettomuuden tilaan ja saa mahdollisesti erilaisia psyykkisiä oireita ja sosiaalisia ongelmia elämäänsä. (Hänninen 1999, 97–98.) Sosiaalitieteille tyypillisesti myös aineistoni kirjoittajien kertomukset noudattivat pääosin tragediaa. Aineistoni tarinoista kymmenen oli tulkittavissa tragediaksi, jossa työpaikan menettäminen näytetään onnettomana elämäntilanteena ja irtisanottu uhri taistelee työttömyyttä vastaan. Hännisen (1999) mukaan rikostarinassa on kyse yksityistapausten yleistämisestä, kun taas trage-

diatarinassa on kyse keskimääräisestä trendistä. Rikostarina poikkeaa normista ja asettaa kyseenalaiseksi vakiintuneen ajatusmallin, jonka mukaisesti kokoaikatyö olisi ihmisen onnen edellytys. Aineistoni kirjoituksista kaksi sisälsi rikostarinan piirteitä.

Tarinoiden päähenkilöiden toiminnassa on kuitenkin kiinnitettävä huomiota siihen, minkälaisen tarinan päähenkilöksi muut hänet näkevät. Tragediatarinan uhri kohtaa sääliä, kun taas rikostarinan päähenkilöä saa osakseen paheksuntaa. Useissa tarinoissa heijastuu käsitys, jonka mukaan työssä olevien mielikuvia työttömistä olisi pinnarimyytin kaltainen ja työtön joutuu todistelemaan kuulumistaan kunnollisiin työnhakijoihin pinnareiden sijaan. Alla oleva sitaatti osoittaa, että kaikki kertomukset eivät olleet tragedioita, vaan kertomusten joukkoon mahtui myös muun kaltaisia juonenkulkuja.

”Halusin kertoa tämän onnellisen työttömän tarinan, kun tuntuu vieläkin, että näin ei saa tehdä, ettei työtön saa onnellinen olla. Hänen kuuluisi kaikin tavoin puutteellinen olla, miettiä, että näkykö köyhyys jo takin ja laukun mallista?”

Aineisto-otteessa kertoja haluaa tuoda esiin onnellisen työttömän tarinan, sillä kirjoittajasta tuntuu, että irtisanotun tarinoita hallitsee tragediatarina, jossa työn menettäminen näyttäytyy onnettomana käänteenä, eikä työttömän ole julkisesti luvallista olla tyytyväinen tilanteeseensa. Hännisen (1999) mukaan työttömyyteen liittyvää arki ajattelua hallitsee kaksi vastakkaisista tyyppitarinaa: tragedia ja rikostarina. Tragediatarinan päähenkilö on kunnollinen, mutta onneton menetettyään työnsä. Rikostarinan päähenkilö taas on onnellinen mutta kunnoton. Arki ajattelussa korostuva kahtiajako johtaa siihen, ettei työtön voi nauttia työttömyyden tuomasta vapaa-ajastaan tai esimerkiksi harrastamisen mahdollisuuksistaan ilman, että vaarana on, että hänet aletaan nähdä rikostarinan päähenkilönä.

Analysoimieni irtisanottujen tarinat eivät pelkisty näiksi kahdeksi vaihtoehdoksi, vaan irtisanotuksi joutuneiden vaiheista voi muodostua lukemattomasti muunkinlaisia tarinoita kuin vain tragedioita tai rikostarinoita (myös Hänninen 1999, 103). Olen analyysissäni tulkinut kertomusten joukosta perinteisen kahtiajaon rikostarinan ja tragedian lisäksi myös sankaritarinan sekä komedian. Hännisen (1999) mukaan kahta tyyppitarinaa rikkaampi tarinavali-koima antaa irtisanotulle mahdollisuuden nähdä oma elämäntilanne monipuolisemmin. San-

karitarinassa tarinan päähenkilö onnistuu kääntämään alkutilanteen onnettomuuden voitokseen välttämällä tragedian onnettoman lopun löytämällä itselleen uuden työn. Komediatarina antaa irtisanotulle tilaisuuden nauttia työttömyyden tuomasta vapaa-ajasta ilman, että tarina näyttäytyy rikostarinana. (Mt., 1999, 104.)

Yhteistä kaikkien aineistoni tarinoineiden juonenkulussa on alkutilanne, jossa pitkän työuran tehnyt joutuu yllättäen ja odottamatta irtisanotuksi. Tarinan alkutilan onnettomasta lähtökohdasta johtuen kaikissa tarinoissa on alkutilanteen osalta tragediatarinan piirteitä niin, että työuran katkeaminen irtisanotuksi tulon myötä on odottamaton ja onneton yllätys sekä suuri järkytys.

”Mieleeni ei koskaan juolahtanut, että kaltaiseni ihminen voitaisiin irtisanoa. Monesti on tullut mietittyä, että miksi juuri minä?”(T1)

”Työttömäksi joutuminen oli suuri järkytys, josta en ole vielä täysin toipunut. Käytännössä en muista mitään työttömyyden alku kuukausista, vaikka olen pystynyt elämään kohtuullisen normaalisti.”

Aineisto-otteet osoittavat, kuinka irtisanotuksi joutuminen oli tarinan päähenkilölle epämieluisen käänne elämässä ja suuri järkytys. Irtisanotun mielen valtaa ajatukset tulevaisuuden epävarmuudesta. Aluksi irtisanottu ei välttämättä alkujärkytykseltään tunne mitään. Mieleessä voi kulkea irtisanomista edeltäneet tapahtumat sekä pohdinnat siitä, miksi irtisanominen kohdistui juuri minuun. Kertomuksista käy ilmi, kuinka usein irtisanottu etsii syytä itsestään, vaikka irtisanomisen taustalla olisi tuotannolliset ja taloudelliset tekijät. Aineiston teksteistä käy ilmi, ettei kukaan olisi halunnut tulla irtisanotuksi tai olla lähtijöiden joukossa. On ymmärrettävää, että ihminen pyrkii etsimään selitystä tapahtuneelle. (Myös Ahola & Pojula 2007, 12.)

”Irtisanominen oli kauheaa, menin klo. 8 hyvillä mielin töihin ja puolen tunnin sisällä minulla ei enää ollut työpaikkaa. Minun käskettiin kerätä tavarani, antaa puhelin pois, antaa avaimet pois, antaa kellokortti pois, joita olin kantanut mukani jo 16 vuotta. Esimies sa-

noi, että hän saattaa minut portista ulos. Kaikki tuntui niin alentavalta. En saanut läksiäiskahveja tai kultakelloa, jonka kaikki pitkään palvelleet olivat saaneet. En saanut hyvästellä työkavereitani. Olin kuin varas, joka talutetaan tavaratalosta ulos.”

”Itsetunto, oma ja muiden arvostus minuuttani kohtaan, epävarmuus kaikesta tulevasta, siinäpä muutama niistä kaveruksista, joiden seurassa aloin aamupuuroani syödä. En ollut enää työssäkäyvä kunnan kansalainen, vaan irtisanottu, jotenkin viallinen ja kunnoton ihminen. Tuntui, että tuo sana, irtisanottu, kattoi paljon enemmän kuin vain ilman työtä olemisen. Kun minut irrotettiin työelämästä, koin, että minut samalla irtileikattiin koko yhteiskuntaa ylläpitävistä voimista ja arvokkuudesta. Minut erotettiin työkavereistani ja päivärutiinini rikottiin. Jäin täysin omilleni. Eikä se alkuun ollut kovin paljon. Koin olevani tuotannollinen riski, kallis ja hyödytön kuluerä yhtiön tilinpäätöksessä. Hyödytön kansalainen, jossa oli jokin vika, kun se ei enää työhön kelpaa. Tuossa tunnelissa elin jonkin aikaa, en enää muista, vähän vai kauan, mutta ahdasta ja pimeää siellä oli.”

Aineisto-otteet osittavat, kuinka yllättävä irtisanominen saa äkillisesti tuntemaan olon ulkopuoliseksi ja irralliseksi työyhteisöstä tai jopa koko yhteiskunnasta. Työn menettämisenä on kokonaisvaltaisia vaikutuksia ihmisen identiteettiin ja käsitykseen itsestä (Cullberg 1991, 12). Kirjoittajat kokivat, että irtisanotuksi joutuminen kosketti paljon syvemmin ja perustavanlaatuisemmin, kuin vain työn menettämisenä. Tästä johtuen irtisanotun kokema kriisi ei välttämättä ratkea välittömästi, vaikka uusi työ löytyisikin nopeasti. (Myös Young 2012.)

Osassa tarinoissa alkutilanteen onnettomuus jatkuu niin, että myös tarinan loppuratkaisu on onneton tragedia, eikä päähenkilö onnistu kääntämään alun onnettomuutta voitokseen. Toisissa tarinoissa tarkastellessa juonenkulkua edemmälle, on kertomusten joukosta tulkittavissa tragediatarinan ohella myös muun kaltaisia juonenkulkuja. Kaikki tarinat eivät olleet tragedioita, sillä alkutilanteen onnettomuus voi kääntyä ja juonenkulun on mahdollista saada myös muun kaltaisia loppuratkaisuja.

Sankaritarinan tyypillisenä juonellisina loppuratkaisuinä ja huippukohtina näyttäytyy uudeleen työllistyminen irtisanomisen jälkeen sekä kouluttautuminen uuteen ammattiin. Sankaritarinalle tyypillinen juonenkulku oli tulkittavissa aineiston neljästä kertomuksesta. Aineiston viimeiset neljä tarinaa pitivät sisällään komedian piirteitä. Komedia tarinassa päähenkilö

tulkitsi elämäänsä uudelleen, jonka seurauksena alkutilanteen epäonni kääntyi ja irtisanottu voi nauttia elämästään, vaikka uutta työtä ei löytyisikään. Komediatarinan päähenkilö onnistuu näkemään irtisanomisen ja tulkitsemaan tilannettaan mahdollisuuksien kautta, mikä antaa tilaisuuden sille, että lopputilanne voi näyttytyä jopa onnellisempaan kuin elämä ennen työn menettämistä (myös Hämäläinen & Vuorinen 2014, 11–15).

”Huomasin käänteentekevän asian: elämäni olikin minulle tärkeämpää kuin työ. Minulla oli aikaa miettiä, mitä se työ oikein on ja havaitsin, että ainoa työn muoto, jota arvostetaan, on palkkatyö, mutta eihän se niin voi olla, kapinoin. Pidin itseni kanssa lukemattomia YT-neuvotteluja, joiden agendalla oli jatkuvasti ensimmäisenä kohtana: mitä minä loppuelämältäni haluan? Vastauksena oli aina, että haluan elämänmakuista elämää. En halunnut enää uutta kierrosta epävarmaan työelämään.” (T16)

”Sitä olen kuitenkin miettinyt, miksi ihminen näkee oman arvonsa vain työn kautta ja jos työtä ei ole, tuntee itsensä arvottomaksi, vaikka elämässään olisi tehnyt paljon muutakin hyvää ja hyödyllistä niinäkin aikoina, kun töitä ei ole ollut ja välillä työn ohessa. Työn tekemistä kyllä täytyy arvostaa, mutta jos ei työpaikkaa parhaallakaan yrittämisellä saa, niin miksi täytyy lähteä vielä itsekkin itseään tuomitsemaan, kun sen tekevät jo liiankin voimallisesti muut tahot.” (T11)

”Olen tasapainossa ja hyväksynyt sen, etten enää saa kokea työniloa koulutustani vastaavassa työssä. Olen löytänyt onnen läheltä. Koen iloa ja onnea puolisoista, lapsista, lapsenlapsista, ystäväistä, kodista, kotieläimistä ja luonnosta. Päiväni koostuvat siitä, että hoidan eläimiä, teen kotitöitä ja kirjoittelen pöytälaatikkojuttuja. Elämäni on kunnossa ilman kodin ulkopuolista työtäkin. Olen onnellinen näin.” (T14)

Aineisto-otteet kuvaavat, kuinka irtisanottu tulkitsi tilanneettaan uudelleen irtisanomisen jälkeen. Aineisto-otteissa kirjoittajien tulkinnat eivät pelkisty tragediatulkintaan tai rikostarinaksi, vaan irtisanotut onnistuivat löytämään itsensä näköisiä ratkaisuja. Tarinoiden juonellisin huippukohtina voidaan pitää sen ymmärtämistä, ettei palkkatyö ole onnellisen ja merkityksellisen elämän edellytys, vaan elämän mielekkyys on mahdollista saavuttaa ja löytää myös työelämän ulkopuolelta. Sen ymmärtäminen, ettei työ ole ihmisarvon mittari, auttoi

irtisanottua elämässään eteenpäin kohti uutta elämänvaihetta. Komediatarinassa myös esimerkiksi eläkkeelle pääsy näyttyy juonellisena huippuna. Kirjoittajat kokivat, että odotus ja jatkuva epävarmuus päättyivät lopullisesti vasta eläkkeelle pääsyn myötä. Seuraavissa kappaleissa esittelen tarinoiden rikkautta luomieni neljän tyyppitarinan kautta.

5.2 Kimmo kiittää uuteen työelämään

Kimmo on työskennellyt 25 vuoden ajan metallialan vientiyrityksessä. Yllättäen ja täysin odottamatta Kimmo joutuu irtisanotuksi tuotannollisista ja taloudellisista syistä. Irtisanominen on Kimmolle suuri järkytys, sillä hän pitää itseään ammattitaitoisena, tunnollisena ja ahkerana työntekijänä. Kimmo on aina joutanut, kun työntekijää on tarvittu ilta- tai viikonlopputöihin sekä tarvittaessa ollut aina valmis tuuraamaan työkaveria. Kimmon perheeseen kuuluu vaimo ja neljä lasta, joista kaksi vanhinta on jo muuttaneet omilleen. Perhe on Kimmolle erittäin rakas ja perheen takia Kimmo onkin aina ollut valmis ahkeroimaan kovasti. Kimmoa huolestaa, että miten perheen elintason käy, jos palkkaa ei enää tulekaan. Etenkin nuorempien lasten ratsastusharrastusten kustannukset mietityttävät Kimmoa. Kimmon koulutus on jo vanha ja ammattitaito kapealaisesti entisiin työtehtäviin erikoistunutta. Lisäksi heikot nivelet ja vanha vamma polvessa rajoittaa uuden työn löytymistä.

Kimmon vaimo suhtautuu Kimmon työn menetykseen myötätuntoisesti tukien ja kannustaen. Kimmo saa lähimmäisiltään tukea erilaisten vaihtoehtojen pohtimiseen ja yhdessä he löytävät Kimmolle sopivan oman alan täydennyskoulutuksen. Jo koulutuksen loppuvaiheessa Kimmo saa mielenkiintoisen työtarjouksen entiseltä työkaveriltaan ja pääsee työllistymään uuteen työpaikkaan heti koulutuksen päätyttyä. Uusi työ on mielenkiintoista, mutta entisen työpaikan kaltaista vakaata ja pysyvää työsuhdetta ei enää löytynyt. Kimmo työskenteli eläkeikänsä asti erilaisissa määräaikaisissa projekteissa. Toisaalta Kimmo oli tyytyväinen saadessaan kehittää ammattitaitoa erilaisissa vaihtelevissa työtehtävissä. Määräaikaisten työprojektien välissä Kimmolla oli sopivasti aikaa harrastaa ja viettää aikaa perheen kanssa.

Kimmon tarina on luonteeltaan sankaritarina. Sankaritarinalle tyypillinen juonenkulku oli tulkittavissa aineiston neljästä kertomuksesta. Sankaritarinassa irtisanotuksi tuleminen näyttyy normaalialueelta ja harmoniselta alkutilalta uhkaavana pahana. Sankaritarinassa pahuus rikkoo harmonisen alkutilan. Kimmon tarinassa pahuus ilmenee irtisanomisena ja työttömyyden uhkana, joka äkillisesti uhkaa alun harmoniaa. Sankarin on taisteltava voittoakseen pahuuden. Taistelussa punnitaan Kimmon päättäväisyys ja voimat, kuten myös Kimmon saama sosiaalinen tuki. Kimmo ryhtyy välittömästi taisteluun pahuutta vastaan ja pyrkii löytämään uuden tien takaisin työllisyyteen. (Myös Hänninen 1999, 96.)

Irtisanotuksi joutuminen haastaa Kimmon minuutta, sillä Kimmo on rakentanut identiteettinsä vahvasti työn ympärille. Kimmon tarinassa korostuu läheisten ihmisten tarjoama sosiaalinen tuki. Perheen ja läheisten suhtautuminen irtisanotuksi joutumiseen, vaikuttaa suuresti irtisanomisesta selviytymiseen ja identiteetin uudelleenrakentamiseen. Rakkaimpien ihmisten välittäminen ja myönteinen kannustaminen vaikuttavat positiivisesti Kimmon itsetuntoon ja itsesääteilyyn edistäen kokonaisvaltaisesti Kimmon terveyttä ja hyvinvointia. (Myös Cohen, Gottlieb & Underwood 2000, 29.) Vaimon ja lähiverkoston oikeanlaisella ja oikea-aikaisella tuella Kimmo onnistuu taistelussaan ja elämä jatkuu vielä alkutilannetta onnellisempana. Kimmon tarinassa sosiaalisen tuen tarve ja tarjottu tuki kohtaavat yhteisymmärryksessä ja Kimmo kokee tulleen autetuksi. Näin ollen Kimmon saama sosiaalinen tuki näyttäytyy tarinassa toimijuutta vahvistavaa. (Myös Hokkanen 2014, 67.)

Kimmon kohdalla nykytyöelämälle tyypillinen epävarma preekari työ ei näyttäydy haasteena. (Myös Julkunen 2007, 30.) Kimmo suhtautuu vaihteleviin työtehtäviin mahdollisuuksina ja uusina kokemuksina, eikä epävarmuus kavenna Kimmon toimijuutta. Lyhyehköt työsuhteet mahdollistivat Kimmolle työn mielekkyyden säilymisen sekä antoivat tilaa säädellä työn ja vapaa-ajan suhdetta. Kimmon tarinassa toimijuuden ehtona on usko omiin resursseihin ja siihen, että aina tarvittaessa uusi työ löytyy (Åkerblad 2013, 189). Epävarmaan työelämään sopeutumista ja sen sietämistä helpottaa tieto siitä, että tukea on tarpeen tullen saatavilla (myös Metteri & Haukka-Waklin 2004, 55).

Sankaritarinan päähenkilönä Kimmo herättää lukijassa ihailua ja moraalista ylemmyyttä päättäväisyydellään (myös Hänninen 1999, 96). Kimmon toimijuus näyttäytyy odotetun hyveen mukaisesti aktiivisena toimijuutena, jossa Kimmo tekee oikeita ja kestäviä ratkaisuja koulutus- ja työurastaan, vaikka työelämän olosuhteet ja rakenteet näyttäytyvät Kimmolle epävarmoina ja vaikeasti ennakoitavina. (Eteläpelto ym. 2011, 9–11.)

5.3 Mauno löytää uuden työidentiteetin

Mauno työskenteli kolmen vuosikymmenen ajan suuren yrityksen keskijohdossa. Mauno oli työssään arvostettu, joskin esimiesten mielestä liian ymmärtäväinen ja pehmo alaisilleen. Koventuneiden taloudellisten paineiden ja kiristyneiden tulostavoitteiden seurauksena Mau-

non työnkuvaa ensin muutettiin ja pian työsuhde purettiin kokonaan. Maunon tilalle palkattiin 20 vuotta nuorempi nainen. Mauno koki katkeruutta ja haikeutta luopuessaan työstään, mutta toisaalta mielen valtasi helpotus. Vuosien työpaine oli uuvuttanut Maunon, joka oli tottunut työskentelemään ympäri vuoden ilman lomiam. Mauno koki, että työttömyys mahdollistaisi hänelle toivotun hengähdystauon oravanpyörästä. Vihdoin Maunolla oli mahdollisuus tehdä niitä asioita, joita hän itse halusi. Mauno kunnosti suvun kesämökin ja vietti aikaa lapsenlapsien kanssa. Vaimon kanssa Mauno lähti yhteiselle vaellusretkelle ensimmäistä kertaa sitten lasten syntymän.

Muutaman kuukauden työttömyyden jälkeen joutenolo alkoi kuitenkin kyllästyttämään ja arki alkoi tuntua merkityksettömältä. Mauno kaipasi säännöllistä rytmiä elämäänsä. Mauno näki paikallislehdessä ilmoituksen oppisopimuspaikasta autohuoltamossa. Mauno päätti hakeutua työpaikkaan ja hankkia vielä eläkeiän kynnyksellä uuden ammattiin. Käytännönläheinen työ sopi Maunolle, eikä hän enää kaivannut entiseen stressaavaan tehtäväänsä. Mauno nautti ruumiillisesta työstä, jossa sai klo. 16.00 siirtyä vapaa-ajalle mieleisten harrastusten pariin miettimättä työasioita.

Maunon tarinassa on komedian piirteitä. Aineiston kirjoituksista neljä noudatti komediaa. Hännisen (1999) mukaan komedia on tarina, jossa nuoruus ja halu voittavat vanhuuden ja kuoleman. Mauno oli työssään ajautunut esimiesasemaan, vaikka se ei vastannut hänen toiveitaan tai edellytyksiään. Maunon kiltti luonne ei sopinut nykytyöelämän esimiehelle asetamiin tehokkuusvaateisiin ja Mauno koki jatkuvaa kuormitusta. (Myös Jolkkonen ym. 2018, 471–472.) Ristiriita työn epäsovivuuden ja Maunon välillä päättyi, kun Mauno irtisanottiin. Mauno oli uhrannut työlle ison siivun elämästään ja jopa vapaa-ajan kustannuksella, joten työn menetys oli pettymys ja tuntui aluksi epäoikeudenmukaiselta. Tarinan alussa juonenkulussa voi tulkita tragedian piirteitä, sillä Mauno kokee saaneensa osakseen epäoikeudenmukaista kohtelua joutuessaan sivuutetuksi esimiesasemasta kovasta uurastuksestaan huolimatta.

Tarinan käännekohdassa Mauno tulkitsee tilannettaan uudelleen ja irtisanominen alkaakin kääntyä onnekaaksi tapahtumaksi. Mauno ei enää mieti kokemaansa epäoikeudenmukaisuutta, vaan keskittyy pohtimaan sitä, mitä todella elämältään haluaa. Tarinan käännekohdassa katkeruudesta luopuminen antaa tilaa elämän uudelleen tulkinnalle. Uudelleen tulkinnan myötä irtisanominen ja sen jälkeinen työttömyys kääntyy karnevaaliksi, jossa Mauno elää vapaata elämää ilman työn asettamia rajoitteita. Tarinan karnevaali on matka tai seikkailu, jossa päähenkilö elää veijarielämää, johon normaalin elämän säännöt eivät päde. Tämän seurauksena alkutilan konflikti raukeaa ja Mauno löytää itselleen aikaisempaa sopivamman työn, joka vastaa paremmin hänen tarpeitaan. (Myös Hänninen 1999, 101.)

Maunon identiteetti on rakentunut vaativan esimiestyön ympärille, eikä hän ole tullut kyseenalaistaneeksi työidentiteettiään ennen irtisanotuksi joutumista. Irtisanomisen Mauno kokee epäreiluna, minkä vuoksi hän kokee aluksi vihaa ja katkeruutta entistä työnantajaansa kohtaan. Mauno kokee myös häpeää, siitä että hänen tilalleen palkataan pätevämpi ja nuorempi nainen. Irtisanotuksi joutuminen käynnistää Maunossa kriisin, jonka myötä Mauno joutuu rakentamaan identiteettiään uudelleen. Maunon tarinassa identiteetin kehitys huipentuu piilossa olleiden tarpeiden ja mahdollisuuksien löytämiseen (Hänninen 1999, 96).

Mielekäs ja merkityksellinen tekeminen rakkaiden ihmisten ympäröimänä tarjosi Maunolle niin emotionaalista, kuin toiminnallistakin sosiaalista tukea. Maunon tarpeita vastaava sosiaalinen tuki toi Maunolle työelämästä riippumattomia kokemuksia ja havahdutti ymmärtämään, että elämässä on muutakin tärkeää kuin työ. Yhteinen aika läheisten ihmisten parissa auttoi Maunoa tuntemaan olevansa irtisanomisesta huolimatta arvostettu ja tärkeä, mikä edesauttoi identiteetin uudelleen rakentumista. Maunon tarinassa on tulkittavissa voimaantumisen prosessi, jonka lopputuloksena Mauno saa voimaa, energiaa ja voimavaroja omaan elämäänsä. Tarinan käännekohdassa voimaantumisen prosessin myötä Maunon tietoisuus itsestä ja omista suhteista sosiaaliseen ympäristöön lisääntyy. (Myös Mahlakaarto 2012.) Maunon toimijuus vahvistuu ja hän tulee tietoiseksi itsestään ja omista mahdollisuuksistaan, mikä mahdollistaa muutoksen Maunon elämässä ja saa Maunon päätyämään uudelle uralle. (Mt., 25–29.)

5.4 Helvi vapautuu työidentiteetistään

Helvi oli työskennellyt elämänsä aikana lastenhoitajan työssä eri työnantajilla. Viimeisimpänä hän oli ollut viiden vuoden ajan hoitajana päiväkodissa. Sisäilmaongelmat aiheuttivat Helville jatkuvia oireita ja lopulta Helville puhkesi Astma. Helvi oli katkera työnantajalleen, joka ei ottanut uskoakseen kiinteistön sisäilmaongelmia. Helvi koki, että työpaikan ilmapiiri oli huono ja hänen kärsimiään vaivoja ei otettu todesta. Helvi oli pitkiä aikoja sairauslomalla ja lopulta työnantaja irtisanoi Helvin. Helvi otti uutisen vastaan katkerana, vaikkakaan yllätynyt Helvi ei ollut. Todellisuudessa Helvi koki suuren helpotuksen päästessään epämieluisista työstä. Lisääntyneen vapaa-ajan myötä Helvillä oli mahdollisuus viettää aikaa taitteen ja kulttuurin parissa. Helvi maalasi ja kirjoitti novelleja. Rakkaat harrastukset pitivät Helvin kiinni sosiaalisissa suhteissa.

Välillä Helvi pohti, että mitä ihmiset hänestä ajattelivat, kun hän kuljeksi joutilaana, mutta muilta osin Helvi ei kokenut työttömyyttään ongelmana. Kolmen kuukauden työttömyyden jälkeen Helville tarjottiin työtä toisesta päiväkodista, mutta Helvi ei ottanut työtä vastaan,

sillä koki olevansa työkyvytön edelliseen ammattiinsa. Viranomaisten näkökulmasta Helvi oli edelleen työtön, mikä aiheutti Helville jatkuvaa byrokratiaa ja taistelua TE-toimiston toimenpiteitä vastaan. Lopulta useamman vuoden työttömyyden jälkeen Helvi pääsi eläkkeelle ja koki vihdoinkin olevansa täysin vapaa.

Helvin tarinassa on rikostarinan, eli ironian piirteitä. Aineistoni kirjoituksista kaksi sisälsi rikostarinan piirteitä. Hännisen (1999) mukaan ironiassa muiden tarinatyyppeiden puhtaus ja yksinkertaisuus asetetaan kyseenalaiseksi, sillä ironiassa mikään ei ole puhtaasti hyvää tai paha. Ironian päähenkilö on älykäs ja halukas rikkomaan yhteiskunnan normeja ja rajoja. Tarinan päähenkilö Helvi ei ole halukas toimimaan ammattiaan vastaavissa tehtävissä, eikä myöskään opiskelemaan uutta ammattia. Tämän seurauksena päähenkilö herättää käytöksellään mahdollisesti hämmennystä ja ristiriitaa muissa ihmisissä.

Helvi kyseenalaistaa toiminnallaan yhteiskunnan normia, jonka mukaan irtisanotuksi joutuminen on inhimillinen tragedia ja jokaisen tulisi haluta osaksi työelämää keinolla millä hyvänsä. Helvi tiedostaa, että kaikki eivät hyväksi hänen tyytyväisyyttään työttömänä, mutta se ei estä Helviä nauttimaan vapaa-ajastaan. Helvillä on paljon mielekästä tekemistä sekä laaja ystävä- ja läheisverkosto, joten hän ei juurikaan kaipaa työyhteisön suhteita. Helvi on valmis tinkimään toimeentulostaan, jotta saa viettää enemmän vapaa-aikaa. Tämän on mahdollistanut maltillinen elintaso ja säästäväisyys. Toisaalta normien vastainen elämä on välillä raskasta ja työttömyysturvan velvoitteet kuormittavat Helvin mieltä. Tästä johtuen Helvi saakin lopullisen vapauden vasta eläkkeen myötä. Sosiaalisen tuen osalta läheiset ihmiset ja rakkaat harrastukset sekä riittävä aineellinen tuki näyttäytyvät Helvin toimijuutta vahvistavana. Vastaavasti työttömyysturvan vastikkeellisuus ja siitä aiheutuvat velvoitteet näyttäytyvät Helvin toimijuutta rajoittavana sosiaalisena tukena.

Helvin tarina tuo ilmi yhteiskunnan palvelujärjestelmän asettamat reunaehdot ihmisen toimijuudelle (myös Juvonen 2013, 49). Työvoimahallinnon pakkotoimenpiteet näyttäytyvät Helville tuen sijaan kontrolloivana ja ansoja virittävänä instanssina. Työvoimahallinto edellyttää, että työtön on jatkuvasti varuillaan ja valmiina vastaanottamaan hänelle tarjottua työtä. Työttömyys näyttäytyy Helville jatkuvana varuillaanolona ilman mahdollisuutta lepoon tai rauhoittumiseen. Helvi kokee, ettei hän voi itse hallita identiteettiään ja kontrolli tuottaa epäluottamusta viranomaisia kohtaan. (Myös Silvennoinen 2007, 65.) Jatkuva varuillaanolo ja luottamuspula haastaa Helvin identiteetin uudelleen rakentumista irtisanotuksi tu-

lemisen jälkeen. Äärimmillään tyytymättömyys tarjottuihin palveluihin voi näyttäytyä toimijuutta, omaehtoisuutta ja jopa vapautta rajoittavina (myös Kinnunen 1998, 85). Näin ollen on ymmärrettävää, että Helvi kokee toimijuuden vahvistuvan vasta eläkkeelle pääsyn myötä.

5.5 Olavin oheneva toimijuus työelämässä

Olavi on 57-vuotias ja työskennellyt samassa tehtaassa nuoresta pojasta lähtien. Myös Olavin isä työskenteli aikoinaan samassa tehtaassa. Kun isä muutama vuosi sitten menehtyi sairauskohtaukseen, muutti Olavi entiseen kotitaloonsa asumaan huolehtiakseen iäkkäästä äidistään. Olavi järkyttyi kuullessaan, että kotipaikkakunnan tehdas alueen vakaimpana työllistäjänä on päätetty sulkea ja kaikki sen 300 työntekijää irtisanotaan. Olavin on vaikea uskoa lakkauttamispäätöstä, sillä koko Olavin arki on perustunut työhön tehtaassa. Olavilla ei ole vaimoa tai lapsia. Kaikki Olavin tuttavat olivat tehtaan työntekijöitä, eikä Olavilla ollut työ-kavereiden ja iäkkään äidin lisäksi muuta verkostoa. Koko irtisanomisajan Olavi toivoo, että irtisanominen perutaan ja hän saisi jatkaa työtään. Irtisanomisajan jälkeen Olavi alkaa tuntea toivottomuutta ja yksinäisyyttä. Olavin ikä ja terveys huomioiden on epätodennäköistä, että uusi työ vielä löytyisi. Olavi turruttaa mieltään alkoholilla ja unilääkkeillä. Iäkkäästä äidistä huolehtiminen tuo Olavin elämään sisältöä, mutta ei täytä työn jättämää aukkoa. Elämä tuntuu olevan umpikujassa, eikä ratkaisua tunnu löytyvän. Olaville tarjotaan mahdollisuutta siirtyä eläkeputkeen, mutta se ei tunnu Olavista oikealta vaihtoehdolta.

Olavin tarina on tragedia. Tragedialle tyypillinen juonenkulku oli tunnistettavissa kymmenestä aineiston tarinasta, joten ennako-oletuksen mukaisesti tragedia oli tarinatyypeistä hallitsein. Tragedia on muuten sankaritarinan kaltainen, mutta siinä sankari ei onnistu voittamaan pahuuden voimia. Tragedian päähenkilön perusominaisuus on viattomuus, mikä herättää lukijan myötätunnon. (Hänninen 1999.) Tragedian ainekset syntyvät Olavin tarinassa siitä, että Olavi jää kiinni menneeseen, eli entiseen työhön tehtaassa, eikä siksi ajatuksen ja toiminnan tasolla kykene siirtymään eteenpäin. Näin ollen tarinan päähenkilö ei voita taistelussaan pahuutta, vaan ajautuu umpikujaan. (mt., 96–100.)

Vuosien saatossa Olavi on rakentanut identiteettinsä vahvasti työn ympärille. Työidentiteettiä on vahvistanut myös isä, joka teki koko työuransa samassa tehtaassa. Lisäksi Olavin sosiaaliset verkostot kytkeytyvät vahvasti työhön tehtaassa ja siksi irtisanotuksi tuleminen vaikuttaa erityisen negatiivisesti Olavin hyvinvointiin. Olavi on vahvasti kiinni menneessä, eikä kykene suuntaamaan ajatuksiaan tulevaisuuteen, vaan jää odottamaan, että irtisanominen peruttaisiin. Menneisyyteen jumiutumisen myötä Olavi ei pääse rakentamaan identiteettiä uudelleen haastavan elämäntilanteen jälkeen. (Norris 2016, 1.)

Olavin tarinassa korostuu vähäinen tukiverkosto ja puutteellinen emotionaalinen tuki. Olavi jää jumiin elämäntilanteessaan, eikä kykene siirtymään elämässä eteenpäin. Tarinassa ei koeta käännekohtaa, jossa katkeruudesta luopuminen antaisi tilaa elämän uudelleen tulkin- nalle. Myös tiedollisen ja toiminnallisen tuen osalta korostuu palveluiden ja ohjauksen puute. Olavi haluaisi vielä työelämään, mutta eläkeputken kriteerien täytyessä uudelleen työllisty- miseen ei ole tarjolla tukea. Olavin tarinassa ikäsyrijintä asettaa haasteita Olavin toimijuu- delle (myös Viitasalo 2015, 30). Puutteellinen sosiaalinen tuki näyttäytyy Olavin tarinassa kaventuneena toimijuutena. Kaventunut toimijuus voi pitää sisällään esimerkiksi mielenter- veyden ongelmia, tyhjyyden ja apatian tunteita sekä päämäärättömyyttä ja epäuskoa tulevai- suuteen (myös Juvonen, 2013, 94). Kaventunut toimijuus näyttäytyy Olavin arjessa passiivisuutena ja riski syrjäytyä on ilmeinen. Kaventuneen toimijuuden myötä Olavi ei koe mää- räysvaltaa omaan itseensä tai elämän merkittäviin asioihin, vaan kuulumattomuuden ja irrallisuuden tunteet ovat osa arkea.

Olavin elämäntilannetta voi kuvata Marko Salosen ja Atte Oksasen (2011, 7–10) käyttämä toiminnallisen loukun -käsitteen avulla. Toiminnallinen loukku kuvaa tilannetta, jossa uhat- tuna on niin elämänmielekkyyys kuin sen jatkuvuuskin. Loukku on ansa, jossa ihmiseltä puut- tuu valinnanvara ja päätöksien tekeminen on psyykkisesti raskasta. Olavin tilanteessa irtisa- nomisen aiheuttama umpikuja on aiheuttanut loukun, jossa ei ole olemassa valinnan mah- dollisuutta tai toiminnan tapaa, joka tuottaisi paremman elämäntilanteen. Vaarana on, että Olavin loukku voi syventyä entisestään, mikäli Olavi päätyy hakemaan lohtua ja ratkaisua alkoholista ja unilääkkeistä. Olavi ei vapaudu loukustaan, mikäli muutoksen toteuttaminen jää hänen oman toimijuutensa varaan ja näin ollen Olavi tarvitsee sosiaalista tukea. Vain autetuksi tulemisen kautta Olavin valinnanmahdollisuudet lisääntyvät ja hän voi irtautua lou- kusta.

6 POHDINTA

Tutkielmani tarkoituksena oli kuvata pitkän työuran jälkeen irtisanotuksi tulleen kokemuksia saamastaan sosiaalisesta tuesta sekä tarkastella sitä, millaista toimijuutta tarinoiden käännekohtiin kytkeytyvät sosiaaliset tukirakenteet mahdollistavat. Tutkielmani aineistona oli kirjoituskilpailun tekstit, joissa irtisanotut ovat kuvanneet omakohtaisesti irtisanomiskokemusta ja sen seurauksia elämässään. Aineiston analyysi oli kaksivaiheinen. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa ryhmittelin aineistoa hyödyntäen Esko Kumpusalon (1991) sosiaalisen tuen luokittelua, jakaen tukimuodot aineelliseen tukeen, toiminnalliseen ja tiedolliseen tukeen sekä emotionaaliseen tukeen.

Analyysi osoittaa, että irtisanotuksi joutuminen vaikuttaa äkillisesti ja kokonaisvaltaisesti irtisanotun aineellisen tuen tarpeeseen. Irtisanominen heikentää taloudellista tilannetta odottamattoman äkillisesti, jolloin irtisanottu joutuu nopeasti sopeuttamaan palkka-ansioiden mukaisesti mitoitettua elintasoa työttömyysturvaan. Äärimmillään taloudelliset huolet johtivat perustarpeista tinkimiseen. Riittämätön aineellinen tuki ja sen myötä syntyvä jatkuva taloudellinen huoli rajoittaa irtisanotun toimijuutta. Vastaavasti riittävä aineellinen tuki edistivät ihmisen kykyä selviytyä irtisanomistilanteesta. (Myös Cohen, Gottlieb & Underwood 2000, 29.)

Tiedollinen ja toiminnallinen sosiaalinen tuki näyttäytyi toimijuutta vahvistavana, mikäli tarjottu tuki ja irtisanotun tuen tarve kohtasivat yhteisymmärryksessä ja irtisanottu koki tulensa autetuksi (myös Hokkanen 2014, 66). Mikäli tarjotun tuen ja irtisanotun tuen tarpeen välillä ilmeni ristiriitaa, näyttäytyi tuki rajoittavana ja toimijuutta kaventavana. Perheen ja läheisten tarjoama emotionaalinen tuki näyttäytyi merkittävimpanä ja välttämättömänä tuen muotona irtisanomisesta selviytymisessä. Yhteinen aika läheisten ihmisten parissa sai irtisanotun kokemaan olevansa edelleen hyväksytty, arvokas ja tärkeä. Vastaavasti puutteellinen sosiaalinen tuki, vähäiset sosiaaliset tukiverkostot ja yksinäisyys heikensivät irtisanotun toimijuutta. Oikeanlainen, oikea-aikainen ja riittävä emotionaalinen tuki toi myönteistä sisältöä irtisanotun arkeen ja auttoi irtisanottua oivaltamaan, ettei palkkatyö ole onnellisen elämän edellytys (myös Puntari & Roos 2007 20, 97–105).

Analyysin jälkimmäisessä osassa käytin analyysimenetelmänä juonianalyysia. Loin juonianalyysin avulla tyyppitarinoita, joiden kautta tarkastelin, millaista toimijuutta tarinoiden käännekohtiin kytkeytyvät sosiaaliset tukirakenteet mahdollistavat. Vilma Hännisen (1999) jaottelun mukaisesti tarinatyypeiksi valikoitui sankaritarina, tragedia, komedia ja rikostarina. Arkiajattelua hallitsevan ennako-oletuksen mukaisesti tragediatarina näyttäytyi yleisimpänä tarinatyyppinä. Aineiston tarinoista kymmenen oli tulkittavissa tragediaksi, jossa työpaikan menettäminen näyttäytyy elämän onnettomana käänteenä. Tragediatarinassa puutteellinen sosiaalinen tuki näyttäytyy kaventuneena toimijuutena, jossa irtisanottu ei pääse rakentamaan identiteettiä uudelleen haastavan elämäntilanteen jälkeen (myös Norris 2016, 1). Päähenkilö ajautuu umpikujaan vailla valinnanmahdollisuuksia. Tragediatarinan kohtalo on mahdollista estää sosiaalisen tuen avulla, jonka myötä päähenkilön toimijuus vahvistuu ja hän voi saada tilaa tilanteen uudelleen tulkinalle ja identiteetin uudelleen rakentamiselle.

Tragediatarinan vastakkainen tarinatyyppi rikostarina näyttäytyi palkkatyötä ihannoivia normeja rikkova poikkeuksena, jossa työn merkitys ihmisen onnelle asettuu kyseenalaiseksi. Rikostarinan piirteitä oli tulkittavissa kahdesta kertomuksesta. Normien vastainen elämä ei ole helppoa ja aktivoiva työllisyyspolitiikka palveluineen näyttäytyvät rikostarinan päähenkilölle toimijuutta kaventavana, eikä päähenkilö täysin pysty hallitsemaan identiteettiään (myös Juvonen 2013, 49). Julkisissa mallitarinoissa esitetty vastakkainasettelu kunnollisista ja työtä vieroksuvista työttömistä vaikuttaa siihen, miten työn menettänyt ihminen näkee itsensä, mutta myös siihen, miten muut ihmiset tulkitsevat tilannetta. Kahtiajako voi vaikeuttaa työn menettäneen arkea ja estää työtöntä iloitsemaan työttömyyden tuomasta vapaa-ajastaan.

Kahta vastakkaista tyyppitarinaa monipuolisempi tarinavalikoima antaa mahdollisuuden tulkita työn menettäneen elämäntilannetta moniulotteisemmin (Hänninen 1999). Sankaritarinan päähenkilö aiheuttaa ihailua kääntäessään työn menettämisen voitoksi löytämällä itselleen uuden työn. Sankaritarinalle tyypillinen juonenkulku oli tulkittavissa aineiston neljästä kertomuksesta. Sankaritarinassa sosiaalisen tuen tarve ja tarjottu tuki kohtaavat yhteisymmärryksessä ja päähenkilön toimijuus vahvistui niin, että irtisanottu selviytyy kriisistään ja elämä jatkui onnellisena.

Komediatarinan piirteitä oli tunnistettavissa neljästä kertomuksesta. Komedia tarinassa päähenkilö tulkitsee elämäänsä uudelleen ja onnistuu näkemään irtisanomisen mahdollisuuksien kautta, minkä myötä lopputilanne näyttäytyy jopa irtisanomista edeltävää elämää onnellisempänä. Sosiaalisesti tuotetut julkiset mallitarinat muovaavat käsityksiämme irtisanotuksi tulemisesta (Hänninen 1999). Rikkaampi sosiaalinen tarinavaranto auttaa ymmärtämään, ettei työn menettäminen ole automaattisesti tragedia, vaan juonenkulku voi olla myös muun kaltainen ja elämän mielekkyys on mahdollista saavuttaa ja löytää myös työelämän ulkopuolelta. Riittävällä, oikea-aikaisella ja irtisanotun tarvetta vastaavalla sosiaalisella tuella voi olla mahdollista vähentää tragediatarinan kaltaisia kohtaloita ja tukea irtisanottua eteenpäin kohti omannäköisiä ratkaisuja.

Aineiston kertomuksissa korostuu työllistymisen vaikeus korkeammalla iällä ja matalalla koulutustasolla. Osa kirjoittajista koki, ettei oma osaaminen ja ammattitaito enää vastaa nykyelämän vaatimuksia. Toiset kokivat, ettei uudelleen työllistymiseen tarjottu riittävästi tukea viranomaisten taholta korkea iän myötä (vrt. Jolkkonen ym. 2018). Tiedollisen ja toiminnallisen sosiaalisen tuen puutteet kavensivat ikääntyvän irtisanotun valinnan mahdollisuuksia ja toimijuutta. Tutkimustulos vahvistaa sitä käsitystä, että mikäli yhteiskunnallisesti halutaan saavuttaa työurien pidentämisen tavoitteita, on löydettävä keinoja ikäsyrrjinnän lievitämiseksi työelämässä (myös Viitasalo 2015, 62). Irtisanomistutkimukseen kytkeytyviä jatkotutkimusaiheita tulisi kohdistaa niihin työelämän rakenteisiin, jotka ylläpitävät ikäsyrrjintää sekä pyrkii löytämään keinoja ikäsyrrjinnän poistamiseksi.

Irtisanomisen jälkeisen elämän varjopuolina kirjoittajat kokevat myös työttömyyteen liittyvän kontrollin niin viranomaisten, kuin muunkin yhteiskunnan taholta. Äärimmillään kirjoittajat kokivat työn menettämisen ihmisarvon laskuna. Useissa kirjoituksissa korostuu irtisanottujen kokemus työttömiin ihmisiin kohdistuvista negatiivisesta keskustelusta, jossa työttömät kuvataan yhteiskunnallisena ongelmana. Etenkin aktiivimallin nähtiin olevan seurausta lisääntyneestä epäluottamuksesta työttömiä ja heidän toimintaansa kohtaan. Erityisen kohtuuttomia tilanteita aiheutui, mikäli irtisanottu ei puutteellisen työkyvyn vuoksi voinut täyttää aktiivisuuden vaadetta. Kirjoittajista jokainen koki tehneensä kaikkensa työllistymiseen uudelleen irtisanomisen jälkeen. Toisilla uudelleen työllistyminen oli onnistunut, toisilla työnhaku jatkuu ja kolmas oli löytänyt jonkin aivan muun tavan toteuttaa itseään. Tarinoissa korostui kirjoittajien halu tuoda esiin se, että irtisanotuksi joutuminen ja työttömyys

ovat elämäntilanteita, ei ihmisen ominaisuuksia. Leimaantumisen ja huonommuuden kokemukset voimistivat irtisanottujen emotionaalisen tuen tarvetta.

Tutkimustulokseni osoittavat, kuinka tiedollinen ja toiminnallinen tuki työllistymisen tueksi ei yksin ole riittävää, vaan irtisanotut kaipaavat myös emotionaalista tukea. Emotionaalinen tuki auttoi irtisanottua ymmärtämään, ettei työ ole ihmisarvon mittari ja irtisanottu pääsi elämässään eteenpäin kohti uutta elämänvaihetta. Tutkimustulokseni osoittavat, että irtisanotun saama emotionaalinen tuki jää usein läheisten ihmisten tarjoaman tuen varaan. Viranomaistuen osalta emotionaalinen tuki jää liian usein vajaaksi. Etenkin ne irtisanotut, joilla oma tukiverkosto on puutteellinen, ovat vaarassa jäädä ilman riittävää emotionaalista tukea. Irtisanotut toivoivat viranomaisilta kasvokkaista, henkilökohtaista ja myötätuntoista kohtaamista. Tarjottu emotionaalinen tuki tulisi räätälöidä irtisanotun tarpeeseen sopivaksi ja irtisanotulla tulee olla mahdollisuus vaikuttaa saamaansa tuen sisältöön sekä omaan osallistumiseen auttamistilanteessa (myös Juvonen 2013, 47).

Kiinnostukseni irtisanomisaiheen heräsi, kun Stora Enso ilmoitti keväällä 2021 sulkevansa Kemin Veitsiluodon tehtaan. Nyt Stora Enson Kemin Veitsiluodon tehtaalla viimeinen paperikone on sammutettu ja suurin osa tehtaan toiminnasta on ajettu alas. Tehtaan lakkauttamisen myötä yli 500 työntekijää on joutunut irtisanotuksi. Irtisanotuksi joutuminen vaikuttaa moniulotteisesti ja kokonaisvaltaisesti irtisanotun identiteettiin, tuloihin, sosiaalisiin suhteisiin ja hyvinvointiin synnyttäen erilaisia sosiaalisen tuen tarpeita. Erityisen kielteisesti työn menettäminen vaikuttaa heihin, joille työ on ollut merkittävä osa identiteettiä (myös Julkunen 2007, 94).

Tutkimukseni osoittaa, kuinka oikeanlainen ja oikea-aikainen sosiaalinen tuki on keskeinen osa irtisanomisen aiheuttamasta kriisistä selviytymistä. Puutteellinen tai irtisanotun tarpeita vastaamaton sosiaalinen tuki kaventaa irtisanotun toimijuutta ja voi johtaa tragediatarinan kaltaisiin umpikujiin. Toistuvat pettymyksen kokemukset heikentävät irtisanotun uskoa uudelleen työllistymiseen, mikä voi näyttäytyä työnhaun hiipumisena (myös Viitasalo 2015, 5). Mikäli ihmisen tuen tarve ja tarjottu tuki eivät kohtaa, on vaarana katkeroituminen ja erilaisten sosiaalisten ongelmien syveneminen. Vastaavasti irtisanotun tarpeita vastaava sosiaalinen tuki edistää irtisanotun toimijuutta, minkä seurauksena irtisanotuksi joutuminen voi näyttäytyä myönteisenä käännekohtana ja mahdollisuutena muuttaa elämän suunta jopa

irtisanomista edeltävää aikaa onnellisemmaksi. Suomalainen irtisanomistutkimus on vanhaa ja työmarkkinakeskeistä, minkä johdosta aiheesta kaivataan irtisanomisten hyvinvointivaikutuksiin keskittyvää tutkimusta. Jatkotutkimusaiheena toivon, että Veitsiluodon tehtaasta irtisanotut saavat kertoa tarinansa ja tuoda ilmi kokemuksia tuen tarpeistaan. Irtisanottujen näkökulmasta tuotettu tieto mahdollistaa palvelujärjestelmän kehittämisen niin, että irtisanotuille tarjottu tuki on jatkossa yhä vaikuttavampaa.

Olen tutkimuksellani etsinyt vastauksia asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja esitellyt vastauksia mahdollisimman oikeellisesti ja kattavasti. Olen tutkimustehtävään vastatessani pyrkinyt antamaan aineistolleni sen ansaitsemaa arvostusta ja noudattamaan tutkimuseettisiä periaatteita. Sosiaalinen konstruktionismin viitekehyksen mukaisesti kaikki tieto on suhteellista, eikä siksi ole tutkimuksellani löytänyt totuutta, vaan tutkimustulokset edustavat minun tulkintaani tarinoista (Payne 2014, 18). Tutkimusprosessin, työelämän ja perhe-elämän yhteensovittaminen vaatii organisointia ja kurinalaista työskentelyä. Sosiaalinen tuki on välttämätön osa kaikkien ihmisten elämää, niin myös tätä tutkimusprosessia. Osakseni saama sosiaalinen tuki niin läheisten kuin graduohjauksen taholta on ollut korvaamaton osa tutkimusprosessiani ja mahdollistanut minun toimijuuteni tutkijana.

LÄHTEET

- Ahola, Anja 1996: Työttömyys kokemuksellisena tilanteena. Teoksessa Ahlqvist, Kirsti & Ahola, Anja (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-Suomessa*. Edita. Helsinki, 129–148.
- Ahonen, Riitta & Poijula, Soile 2007: *Irtisanotut. Menestys, muutos ja selviytyminen*. Kirjapaja. Helsinki.
- Alasuutari, Pertti 2007: *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Vastapaino. Tampere.
- Andrews, Molly & Squire, Corinne & Tamboukou, Maria 2013: *Doing narrative research*. SAGE 2013. 2nd ed.
- Arnkil, Robert 1994: *Voimavarat ja verkostot työttömyydestä ja irtisanomisesta selviytymisessä*. Tapaustutkimus tehtaasta irtisanottujen selviytymisestä ja viranomaispalveluista. Sosiaalikehitys Oy. Julkaisuja 4. Hämeenlinna.
- Böckerman, Petri & Skedinger, Per & Uusitalo, Roope 2018: Seniority rules, worker mobility and wages: Evidence from multi-country linked employer-employee data. *Labour Economics* 51, 49–6.
- Cobb, Sidney 1976: Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic in Medicine* 38, 300–314.
- Cohen, Sheldon & Gottlieb, Benjamin & Underwood, Lynn 2000: *Social support measurement and intervention. A guide for social scientists*. Oxford University press. USA.
- Collin, Kaija & Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula 2011: Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. Teoksessa: Collin, Kaija & Eteläpelto, Anneli & Heiskanen, Tuula (toim.) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*. Aikuiskasvatuksen 49. vuosikirja. Hansaprint Oy. Vantaa.
- Cullberg, Johan 1991: *Tasapainon järkkyyessä*. Otava. Helsinki.
- Eichhorst, Werner & Konle-Seidl, Regina 2008: *Contingent Convergence: A Comparative Analysis of Activation Policies*. Discussion Paper no. 3905. Bonn: Institute for the Study of Labor IZA.
- Elonen, Noora & Niemelä, Jukka & Saloniemä, Antti 2017: Aktivointi ja pitkäaikaistyöttömien monenlainen toimijuus. *Janus* 25(5), 280–296.
- Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann 1998: What is agency? *American Journal of Sociology* 103(4), 962–1023.
- Eteläpelto, Anneli 2007: Työidentiteetti ja subjektius rakenteiden ja toimijuuden ristiaallokossa. Teoksessa Eteläpelto, Anneli & Collin, Katja & Saarinen, Jaana. (toim.) *Työ, identiteetti ja oppiminen*. Eteläpelto, Anneli & Collin, Katja & Saarinen, Jaana. WSOY, 90–137.
- Eteläpelto, Anneli & Vähäsantanen, Katja 2006: Ammatillinen identiteetti persoonallisena ja sosiaalisena konstruktiona. Teoksessa Eteläpelto, Anneli & Onnismaa, Jussi. (toim.) *Ammatillisuus ja ammatillinen kasvu*. Aikuiskasvatuksen 46. vuosikirja. Kansanvalistusseura, 26–43.
- Fryer, David 1995: Benefit Agency? Labour market disadvantage, deprivation and mental health. *The Psychologist* 8(6), 265–272.
- Giddens, Anthony 1984: *The Constitution of Society. Outline of the theory of structuration*. Polity Press. Cambridge.
- Hall, Stuart 1999: Identiteetti. Teoksessa Herkman, Juha & Laitinen, Mikko (toim.) *Vastapaino*. Tampere.

- Harrikari, Timo & Rauhala, Pirkko-Liisa 2020: Modernisaatio, sosiaalityö ja sen kansainväliset avantgardistit. Teoksessa Moilanen, Johanna, & Anola, Johanna & Satka, Mirja (toim.) Sosiaalityön käänneet. SoPhi, 76–104.
- Heikkinen, L. & Hannu T. 2018: Narratiivinen tutkimus. Todellisuus kertomuksena. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä. PS-kustannus, 143–159.
- Hokkanen, Liisa 2014: Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 145. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Hämäläinen, Pekka & Vuorinen, Jukka-Pekka 2014: Potkut: Haaksirikko vai uusi mahdollisuus. Minerva. Helsinki.
- Hänninen, Vilma 2018: Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä. PS-kustannus, 188–208.
- Hänninen, Vilma 1999: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere.
- Jaakola, Eevi 2002: On se kuluttavaa tuo työn oottelu. Tutkimus ikääntyvien työttömien selviytymisprosessista Taivalkoskella. Yhteiskunta tieteiden Pro-gradu -tutkielma. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Jolkkonen, Arja & Koistinen Pertti & Kurvinen, Arja & Lipiäinen, Liudmilla & Nummi, Tapio, & Virtanen, Pekka 2018: Työn menetys työuran loppuvaiheessa. Tutkimus 45–60-vuotiaana rakennemuutoksessa työnsä menettäneiden työllisyysurista ja riskistä päätyä työttömäksi tai työvoiman ulkopuolelle. Yhteiskuntapolitiikka (83), 5–6.
- Jolkkonen, Arja & Koistinen Pertti & Kurvinen, Arja 2010: Irtisanomisen uhan kohteeksi joutuneiden uudelleen työllistyminen ja sitä ennustavat tekijät. Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning 2/2010.
- Juhila, Kirsi 2021: Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteet. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/metelmaopetus/>>. Viitattu 1.1.2022
- Julkunen, Raija 2007: Työ -talouden ja minän välissä. Teoksessa: Collin, Kaija & Eteläpelto Anneli & Saarinen Jaana. (toim.) Työ, identiteetti ja oppiminen. WSOY. Helsinki, 18–46.
- Juvonen, Tarja 2013: Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteinen rakentuminen ammatillisen etsivän työn kontekstissa. Vastapaino. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisu 116.
- Jyrkämä, Jyrki 2008: Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä: hahmottelua teoreettismetodologiseksi viitekehikseksi. Gerontologia 22(4), 190–203.
- Jyrkämä, Jyrki 2007: Toimijuus ja toimijatilanteet- aineksia ikääntyneen arjen tutkimiseen. Teoksessa Seppänen, Marjaana, Karisto, Antti & Kröger, Teppo. (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus. Jyväskylä, 195–218.
- Kekäle, Jouni & Puusa, Anu 2020: Tiedesodat. Realistinen ja konstruktionistinen maailmankäsitys. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti. (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Caudeamus. Helsinki, 41–56.
- Kinnunen, Petri 1998: Hyvinvoinnin ruletti: Tutkimus sosiaalisen tuen verkostojen jäsentymisestä 1990-luvun lopun Suomessa. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

- Koistinen, Pertti & Suikkanen, Asko 1990: Edessä pysyvä tilapäisyys. Tapaustutkimuksia joukkoyrittäjien elämästä ja niistä suoriutumisesta. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen monisteista. Joensuu.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 523. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Kumpusalo, Esko 1991: Sosiaalinen tuki. Huolenpito ja terveys. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka: Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Laurén, Kirsi 2010: Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus. Teoksessa Pöysä, Jyrki, Järvi-
luoma, Helmi & Vakimo, Sinikka. (toim.) *Vaeltavat metodit. Suomen kansantietouden tutkijain seura*. Joensuu, 426–449.
- Linnakangas, Ritva 1997: Työpaikan Menetykset: Tutkimus Työsuhteen jatkumisen ja loppumisen sosiaalisista ehdoista. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Mahlakaarto, Salme 2010: Subjektiksi työssä. Identiteettiä rakentamassa voimaantumisen kehitysohjelmassa. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 394. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Metteri, Anna 2012: Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 1252. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Metteri, Anna & Haukka-Wacklin, Tuula 2004: Sosiaalinen tuki kuntoutuksen ytimessä. Teoksessa Karjalainen, Vappu & Vilkkumaa, Ilpo (toim.) *Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen*. Gummerus Kirjapaino Oy. Helsinki, 53–68.
- Mikkola, Leena 2006: Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 66. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Mäkinen, Sanna 2015: Näköaloja toimijuuteen nuoruuden siirtymässä ja suunnanotoissa. Teoksessa Kauppila, Päivi Annika & Silvonen, Jussi & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) *Toimijuus, ohjaus ja elämäntilanne*. Itä-Suomen yliopisto. Joensuu, 103–127.
- Noelke, Clemens & Beckfield, Jason 2014: Recessions, Job Loss, and Mortality Among Older US Adults. *American Journal of Public Health* 104(11), 126–134.
- Norris, Dawn 2016: *Job loss, identity, and mental health*. Rutgers University Press.
- Näre, Lena (Helsingin yliopisto) & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS): Työttömän tarina -kirjoituskilpailu 2018 sähköinen tietoaaineisto. Versio 1.0 (2020-06-23). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3393>
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena 2013: Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapaikatuissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere, 113–145.
- Oivo, Tuija & Kerätär, Raija 2018: Osatyökykyisten reitit työllisyyteen - etuudet, palvelut, tukitoimet. Selvityshenkilöiden raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistiota 2018: 43. Helsinki.
- Oksanen, Atte & Salonen, Marko 2011: Toiminnallisia loukkuja. Hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa. Irmeli Järventien juhla-kirja. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere.
- Åkerblad, Leena 2013: Epävarmuuden ellettäväksi tekeminen. Pieni toimijuus prekaarisissa työmarkkina-tilanteissa. *Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning*, 11(3), 177–191.
- Payne, Malcolm 2014: *Modern social work theory*. Palgrave Macmillan 2014. 4th ed.
- Puntari, Irmeli & Roos, Satu 2007: Numeroita ja ihmisiä. Yt-neuvottelut, irtisanotut ja työyhteisön tulevaisuus. Talentum. Helsinki.
- Putkonen, Seija & Ylisirniö, Hilka 1989: Irtisanomisesta suoriutuminen. Tapaustutkimus toimintansa lopettaneen tehtaan irtisanotun henkilöstön sijoittumista. Lapin korkeakoulun julkaisuja C. Katsauksia ja puheenvuoroja 4. Rovaniemi.

- Puusa, Anu & Hänninen Vilma & Mönkkönen, Kaarina 2020: Narratiivinen lähestymistapa organisaatiotutkimuksessa. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti. (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus. Helsinki, 206–217.
- Rasa, Marjukka 2019: Vammaisen vanhemman toimijuus – hyväksytyä ja kyseenalaista. *Acta electronica Universitatis Lapponiensis* 264. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Romakkaniemi, Marjo 2011: Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 78. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Root, Kenneth A. & Park, Rosemarie J. 2016: Surviving job loss: papermakers in Maine and Minnesota W.E. Upjohn Institute for Employment Research 2016.
- Ruishalme, Outi & Saaristo, Liisa 2007: Elämä Satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen. Tammi. Helsinki.
- Saikka, Peppi 2018: Hallinnan rajoilla. Monialainen koordinaatio vaikeasti työllistyvien työllistymisen edistämiseksi. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 74. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Silvennoinen, Piia 2007: Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus. Ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena. *Jyväskylän studies in education, psychology and social research* 303. Jyväskylä.
- Tilastokeskus 2021: Suomen virallinen tilasto (SVT). Työvoimatutkimus. verkkojulkaisu. ISSN=1798–7830. Marraskuu 2021. Helsinki. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyti/2021//11/tyti_2021_11_2021-12-21_tie_001_fi.html. Viitattu 22.1.2022.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelyminen Suomessa. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf?_ga=2.193442541.191097379.1605353955-904066187.1605353955. Viitattu 14.11.2021.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019: Tutkimuseetiikan eurooppalaiset käytännöt ja ohjeistus. https://allea.org/wp-content/uploads/2020/08/Finnish_European_Code_of_Conduct_digital-final.pdf. Viitattu 14.11.2021.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.
- Vangelisti, Anita 2009: Challenges in conceptualizing social support. *Journal of Social and Personal Relationships* 26(1), 39–51.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta 2015: Toimijuus ja suunnanotto elämässä. Teoksessa Kaupila, Päivi, Silvennoinen, Jussi, Vanhalakka-Ruoho, Päivi. (toim.) Toimijuus, ohjaus ja elämänkulku. Itä-Suomen yliopisto. Joensuu, 39–57.
- Viitasalo, Katri 2013: Äitien taloudellinen toimijuus ja selviytyminen muistelutyöaineiston valossa. Teoksessa: Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 357–374.
- Viitasalo, Niina 2015: Varttuneet ja ikäsyryntä työelämässä. *Acta Universitatis Tamperensis* 2114. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampere.
- Vilkka, Hanna 2015: Tutki ja kehitä. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Young, Cristobal 2012: Losing a Job: The Nonpecuniary Cost of Unemployment in the United States. *Social Forces* 91(2), 609–634.

LIITTEET

Liite 1 (Työttömän tarina, SKS 2018)

Kirjoituskilpailu työttömyydestä 1.5.2018–31.10.2018

Vuoden 2009 talouskriisin jälkeen työttömyys kasvoi Suomessa jälleen. Vaikka talouskasvu alkoi uudelleen, on työttömyyden vähentäminen osoittautunut vaikeaksi. Julkisuudessa on keskusteltu vilkkaasti työllistämisen keinoista, työttömien aktivoinnista ja kannustinloukkujen purkamisesta. Työttömien oma ääni on julkisessa keskustelussa jäänyt talouspoliittisen puheen varjoon. SKS järjesti Työttömän tarina -kirjoituskilpailun vuonna 1993. Nyt haluamme jälleen kerätä työttömien tarinoita.

Kirjoittamisen apuna voit käyttää seuraavia kysymyksiä:

Kerro, millaista on olla vailla työtä, jolla tulee toimeen.

Kerro omista kokemuksistasi.

Voit kertoa myös siitä, kuinka läheisen työttömyys sinuun vaikuttaa.

Kerro, miten jouduit työttömäksi ja miltä työn menettäminen tuntui.

Mistä työttömäksi joutuminen mielestäsi johtuu?

Kerro arjestasi ja ajatuksistasi.

Kuinka pärjät nykyisessä tilanteessa?

Miten järjestät arkesi?

Mitä tunteita työttömyys sinussa herättää?

Mitä ajattelet työn merkityksestä ja ovatko ajatuksesi siitä muuttuneet?

Mitä kokemuksia ja ajatuksia sinulla on työllistämistoimenpiteistä ja työttömien palveluista kotipaikkakunnallasi?

Millaista toimintaa työttömät itse järjestävät?

Mitä ajattelet kotimaasi tulevaisuudesta?

Mitä tulevaisuudensuunnitelmia ja odotuksia sinulla on?